

i.Ü.
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMANIN

FINANSMAN POLİTİKALARI

v e

T Ü R K İ Y E

(Doktora Tezi)

162227

Türkel Minibaş Doğan

İstanbul - 1985

İlişik olarak sunduğum "Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye" adlı tezin kendi tarafımdan ve herhangi uygun görölmeyecek bir yardıma müracaat edilmeksizin yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilmiş olanlardan ibaret bulunduğunu ifade eder ve bunu şerefimle teyid ederim.

Türkel Minibaş Doğan

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Tablo Listesi	I
Giriş	II
BÖLÜM I - AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMANIN FİNANSMANI VE ÖNERİLEN FİNANSMAN POLİTİKALARI	1
1 - AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN KALKINMALARI SIRASINDA KARŞILAŞTIKLARI FİNANSMAN SORUNLARI	3
2 - AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMANIN FİNANSMANI	14
2.1. KALKINMANIN İÇ KAYNAKLARLA FİNANSMANI	15
2.1.1. TASARRUFA AĞIRLIK VEREN POLİTİKALAR	16
2.1.2. ENFLASYONİST POLİTİKALAR	28
2.1.3. İÇ KAYNAKLARLA FİNANSMAN POLİ- TİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	42
2.2. KALKINMANIN DIŞ KAYNAKLARLA FİNANSMANI	47
2.2.1. İHRACATIN KAYNAK YARATMASI	48
2.2.2. YABANCI SERMAYE YOLUYLA KAYNAK YARATILMASI	60
2.2.3. DIŞ YARDIMLAR VE DIŞ BORÇLANMA YOLUYLA KAYNAK YARATILMASI	68
2.2.4. DIŞ KAYNAKLARLA FİNANSMAN POLİ- TİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	75

BÖLÜM II - TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN FİNANSMAN POLİTİKALARI	80
1 - PLANLI DÖNEM ÖNCESİNDE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI	81
1.1. 1923 - 1929 DÖNEMİ	81
1.2. 1930 - 1946 DÖNEMİ	86
1.3. 1946 - 1960 DÖNEMİ	90
2 - PLANLI DÖNEM	94
2.1. I. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI	94
2.2. II. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI	96
2.3. III. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI	97
2.4. IV. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI	99
S O N U Ç	102
E K L E R	104
K A Y N A K Ç A	111

T A B L O L A R

<u>Tablo No.</u>		<u>Sayfa No.</u>
1	lke Gruplarına Göre Nüfus ve G.S.Y.İ.H. Gelişmeleri	4
2	Gelişmekte Olan lkelerde Yatırım ve Tasarruf Oranları	6
3	Gelişmiş lkelerde Ferdi Tasarruf Oranları	7
4	lke Gruplarının Dünya İhracatından Aldıkları Paylar	10
5	çeşitli ülkelerde Tarım Sektörünün Durumu	11
6	Vergi Gelirlerinin G.S.Y.İ.H. İçindeki Yeri	25
7	Petrol İthalatçısı Azgelişmiş lke- lerde Dış Ticaretin Yapısı	49
8	Petrol İthal Eden Azgelişmiş lkele- rin Cari Hesap Açıklarının Finansmanı	74

G İ R İ Ő

Azgeleşmiş ũlkelerde kalkınmanın finansman politikalarını tartışırken, bu ũlkelerin sadece ekonomik değil siyasal ve sosyal yapılarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Biri diğerinden etkilendiği kadar, birbirini de etkileyerek belirlenen bu yapılar, bir bũtũn olarak ele alındığı takdirde, ũngũrũlen politikaların uygulanabilirliği ortaya çıkmaktadır.

İki bũlũmden oluşan bu çalışmada azgeleşmiş ũlkelerin kalkınmaları sırasında yapısal ũzellikleri nedeniyle karşılaştıkları finansman sorunları ve bunları ũz-
mekte kullanılan politikaların incelenmesi amaçlanmıştır.

Birinci bũlũmde kalkınmanın finansman politikaları i ve dış kaynaklar açısından ele alınmış, ikinci bũlũmde ise tarihsel sũre içinde Tũrkiye'de uygulanan ekonomi politikaları sayısal veriler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bũlũmlerde yeralan sayısal değerler ek tablolar halinde çalışmanın sonunda yer almaktadır.

B Ö L Ü M I

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMANIN FİNANSMANI

V E

ÖNERİLEN FİNANSMAN POLİTİKALARI

İkinci Dünya Savaşından beri dünya sistemi içindeki önemi hergeçen gün biraz daha artan az gelişmiş ülkelerin aralarında sosyo-ekonomik gelişme açısından olduğu kadar, uluslararası işbölümü açısından da biçim ve yapı farkları bulunmaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ve gelişmiş ülke ayırımından hareket ederek; az gelişmiş ülkeler dünya sistemindeki gelişme durumlarına göre gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ele alınmaktadır (1).

Farklı özelliklere sahip bu ülkelerin az gelişmişlikten kurtulabilmeleri ise kalkınmalarına diğer bir deyişle sanayileşmelerine bağlıdır. Aynı zamanda yapısal özelliklerindeki farklılıklar da uygulayacakları kalkınma modelleri üzerinde etkili olmaktadır (2). Bununla birlikte yapılan araştırmalar kalkınmanın başlangıcında bu ülkeler arasında çok yakın benzerliklerin de bulunduğunu ortaya koymuştur.

-
- (1) TINBERGEN, Jan ; Shaping The World Economy, Suggestions For An International Economic Policy, The 20th Century Fund, N.Y.1962, s.6
CHENERY, H.B. ; "Structural Patterns of Change", American Economic Review, Feb.1960
- (2) United Nations ; "Report On A Unified Approach To Development Analysis and Planning", Preliminary Report of The Secretary General, Economic and Social Council, Geneva 1972, Parag.28

Kalkınmayı belirleyen nitelikleri genel hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz (3) :

- Ülke gerçeklerine uygun, kaynakların rasyonel bir şekilde kullanımını sağlayacak uzun dönemli bir iktisat politikasının saptanarak uygulanması;
- Sanayi kesimi ağırlıklı olmak üzere, tüm kesimlerde verim artışının sağlanması;
- Toplam ürün içinde sanayi kesiminin payının tarım kesimi aleyhine arttırılması;
- Adil bir gelir dağılımı sağlanarak beslenme, sağlık, konut gibi sorunların çözülmesi;
- Çağdaş teknolojiyi içeren ve sanayileşmenin gerektirdiği nitelikte eleman yetiştiren bir eğitim sisteminin uygulanması;
- Tüm kesimlerin gelişmesine olanak sağlayacak şekilde alt yapı yatırımlarının dengeli olarak dağıtılması;

Kalkınma ile sanayileşmenin eşanlı olarak kullanıldığı günümüzde, az gelişmiş ülkelerin en büyük sorunlarından biri, ekonomik, sosyal ve siyasal bunalımlara yol açmadan toplumu, sanayi toplumu haline dönüştürebilmektir. İşte üretimde tarımdan sanayiye, sosyal yaşamda geleneksel toplumdan modern topluma doğru gerçekleştirilecek bu dönüşüm sırasında az gelişmiş ülkeler yapısal özellikleri nedeniyle çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

1- AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN KALKINMALARI SIRASINDA KARŞILAŞTIKLARI FİNANSMAN SORUNLARI :

Bugün az gelişmiş ülkelerin sanayileşme aşamaları sırasında karşılaştıkları temel sorun, kalkınmanın doğal ve kendine özgü yapısından kaynaklanan finansman sorunudur. İç tasarrufların yetersizliği nedeniyle yatırımların düşük, dolayısıyla sermaye birikiminin yok denince kadar az olması; döviz yetersizliği ve teknolojik gerilik sonucu verim düşüklüğünün ortaya çıkması; gelişen ekonomilerin içinde buldukları finansman sorununun boyutlarının devamlı artmasına neden olmaktadır.

Finansman sorununu sadece fonların toplanması ve dağıtılması yönünden ele almamak gerekir. Zira, kalkınmayı finanse edecek fonları yaratan bir mekanizma kurulmadığı sürece, sorunlara uzun dönemli çözüm bulunması olanaksızlaşmaktadır. Finansman kaynaklarını ele almadan önce, az gelişmiş ülkelerin yapısal özelliklerinden dolayı karşılaşılan finansman zorlukları üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Az gelişmiş ülkelerin hızlı nüfus artışı içinde bulunmaları kişi başına düşen ürünün dolayısıyla gelirin azalmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, üretimde yeralan insan faktörünün teknik ve organizasyon niteliklerinin düşük olması da gelir üzerinde olumsuz etki yapmaktadır (4). Tablo 1'de de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde gelir-nüfus ilişkisi, az gelişmiş ülkelere nazaran farklı bir görünüm arz etmektedir.

(4) TINBERGEN, Jan ; a.g.e., s.11

T A B L O : 1

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE
NÜFUS VE G.S.Y.İ.H. GELİŞMELERİ
(1980)

(U.S.\$)

<u>Ülke Grupları</u>	<u>GSYİH (Trilyon)</u>	<u>Nüfus (Milyon)</u>	<u>Kişi Başına GSYİH.</u>	<u>GSYİH'nın Yıllık Büyüme Hızı</u>
Gelişmekte olan ü.	2.118	3.280	650	2.5
- Düşük gelirli.	549	2.175	250	5.9
- Orta gelirli.				
. Petrol ihr.	915	611	1.500	4.3
. Petrol ith.	654	494	1.320	-2.4
- Sanayileşmiş ü.	7.463	715	10.440	1.3

- Not : - Tablo 140 geliştirmekte olan ülkenin verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.
- Petrol ithalatçısı ülkelere G.Afrika ülkeleri dahil değildir.

Kaynak : The World Bank, The World Bank Annual Report 1984, Tablo 2 - 2, s.34

1980 yılında kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla sanayileşmiş ülkelerde 10.440 dolar, geliştirmekte olan ülkelerde ise 650 dolar civarında gerçekleşmiştir. Az gelişmiş ülkelerde hernekadar sanayileşme ile birlikte gelir düzeyi yükseliyorsa da bu ülkelerin ekonomik sistemi üzerinde tarımsal yapının etkin olması, dolayısıyla çocuğun bir üretim faktörü olarak ele alınması (5), nüfusun artmasına ve kişi başına düşen gelirin azalmasına neden olmaktadır.

(5) URZUA, Raul ; "Population Redistribution Mechanisms as Related to Various Forms of Development", Population Distribution Policies in Development Planning, U.N., N.Y.1981, s.63

Halbuki sanayileşmeyi yaşayan 19.yüzyıl Avrupasında hızlı nüfus artışının kişi başına düşen geliri azaltması doğum oranları üzerinde negatif etki yapmıştır (6). Diğer taraftan nüfus artışının efektif talebi arttırarak (7) ya da emek maliyetlerini düşürerek (8) yatırımları genişleteceğini böylelikle kalkınma üzerinde olumlu etki yapacağını savunan görüşlerde vardır. Yalnız bu görüşlerin geçerliliği ancak yüksek tasarruf oranına sahip ülkeler için olasıdır.

Halbuki az gelişmiş ülkelerdeki bu hızlı nüfus artışı üretimin büyük kısmının tüketilmesi, dolayısıyla tasarrufların azalması sonucunu doğurmaktadır (9). Diğer bir deyişle halkın büyük kısmının asgari geçim düzeyinde yaşamını sürdürmesi, buna karşılık yüksek gelir düzeyine sahip gruplarda gösteriş için tüketim eğiliminin yüksek olması tüketimi kısıtlayıcı politikaların tek başına etkili olmasını engellemektedir (10). Ulusal gelirin yavaş bir hızla artması, gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucu halkın büyük kısmının tasarruf gücüne sahip bulunmamasının yanısıra, halkı tasarrufa itecek kurumlaşmanın yeterince sağlanamaması da tasarrufların milli gelire olan oranının düşmesine neden olmaktadır.

İç tasarruflardaki bu yetersizliğe bağlı olarak sermaye birikiminin yetersiz kalması, sanayileşmenin ana damarı olan yatırımların yapılmasını aksatmaktadır (11).

-
- (6) HABAĞUK, John H.; "Nüfus Artışı ve İktisadi Kalkınma", İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, O.D.T.Ü., Ankara 1966, s.22
- (7) HANSEN, Alvin H.; Readings in Business Cycle Theory, Blakiston 1944, s.366-384
- (8) ACKLEY, Gardner ; Macroeconomic Theory, MacMillian Comp. N.Y. 1964, s.508
- (9) HIÇ, Mükerrrem ; Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, İstanbul 1974, s.304
- (10) SAVAŞ, Vural ; Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı, Eskişehir 1962, s.154
- (11) BASCH, Antonin ; Financing Economic Development, MacMillian Comp., N.Y.1964, s.1

Aşağıdaki tabloda gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf ve yatırım oranları gösterilmektedir.

T A B L O : 2

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
YATIRIM ve TASARRUF ORANLARI

(1976 - 1990)

(1975 Fıatları)

<u>Ülke Grupları</u>	<u>Yatırım</u>		<u>Tasarruf</u>	
	<u>1976</u>	<u>1990</u>	<u>1976</u>	<u>1990</u>
Düşük Gelirli Ülkeler	17.8	25.0	15.7	21.2
Orta Gelirli Ülkeler	26.1	26.0	23.1	23.9
Bütün Gelişmekte Olan Ülkeler	24.8	25.8	21.9	23.5

Kaynak : United Nations ; Saving For Development, N.y.1981,
s.29

Az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeleri, tasarrufa ayrılan pay açısından karşılaştırdığımızda arada büyük farklılık bulunduğu görülmektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların G.S.Y.İ.H. içindeki payı % 15 - 20 arasında değişirken, gelişmiş ülkelerde bu oran ferdi tasarrufların payına eşittir. Bu durum doğal olarak yatırım seviyesindeki farkın da büyümesine neden olmaktadır.

T A B L O : 3

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE
FERDİ TASARRUF ORANLARI

<u>Ülkeler</u>	<u>1973</u>	<u>1974</u>	<u>1975</u>	<u>1976</u>	<u>1977</u>
Fransa	17.8	17.2	17.4	15.7	15.3
Almanya	14.1	14.6	15.8	14.3	13.8
Japonya	24.9	26.7	24.9	24.4	24.5
İngiltere	11.7	14.1	15.4	14.9	14.5
A.B.D.	8.2	7.9	7.9	5.8	5.0

Kaynak : National West Minister Bank Quarterly Review, August 1978, London, s.47

Özetle, az gelişmiş ülkelerdeki finansman sorununun temelinde sermaye yetersizliği yatmaktadır. Zira, bu ülkelerde üretim düzeyinin ve verimliliğin düşük buna karşılık tüketim meylinin yüksek olması nedeniyle ulusal gelirdeki artışların istenilen düzeye erişememesi, bu düşük gelirden tasarruflara ayrılan payın da gerekli yatırımları karşılayacak düzeye ulaşamamasına neden olmaktadır (12). Diğer bir deyişle, düşük gelir düzeyinde tasarruf yapmanın olanaksızlığından dolayı, yatırımlarda düşük kalmaktadır. Böylelikle "fakirliğin kısır döngüsü" diye adlandırılan düşük verim - düşük gelir - düşük tasarruf - düşük yatırım-yetersiz sermayenin oluşturduğu bir döngü meydana gelmektedir (13). Bu kısır döngünün nasıl kırılacağı sorusuna cevap bulabilmek için çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin vergilerin arttırılması yoluyla devlet tasarruflarının oluş-

(12) LEWIS, W.Arthur; "Is Economic Growth Desirable", Development and Society, The Dynamics of Economic Change, St.Martin's Press, N.Y. 1964, s.13-18

(13) NURKSE, Ragnar ; "The Size of the Market and Inducement to Invest", Development and Society, The Dynamics of Economic Change, s.91-92

turulması, ekonomiyi canlandırıcı hamlenin başlatılması için bir dönem yabancı fonların ülkeye gelmesinin sağlanması ve durgunluğu önlemek için enflasyonun aşağı çekilmesi gibi. Böylelikle sermaye birikimi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu birikimi besleyecek olan tasarruflara duyulan ihtiyaç artarken, sermaye piyasasının ya kurulmuş ya da işlerliğinin olmaması mevcut tasarrufların yatırımlara kaydırılmasını engellemektedir (14). Diğer yandan hızlı nüfus artışı, sosyal yatırımların toplam yatırımlar içindeki payının artmasına ve sanayi faaliyetler için gerekli yatırımların payının ise azalması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da imalat sanayiinin gelişmesini etkilemekte, sonuçta sınıai kesimin katma değeri düşmektedir.

Az gelişmiş ülkelerdeki finansman sorunlarının bir başka yönü de bu ülkelerin döviz yetersizliği içinde bulunmalarıdır. Üretimin tarımsal ağırlıklı olması, diğer bir deyişle doğa koşullarıyla yakından ilişkili olması, kredi ve pazar mekanizmasının yetersizliğinin yanısıra ulaşım güçlükleri, fiyat uyumsuzluğu, kalite yetersizliği ve bürokratik engellerde ihracatı olumsuz etkilemektedir. Bilindiği gibi birkaç petrol üreticisi ülke dışında hemen hepsinin hammadde ihracatçısı olduğu bu ülkelerin ithalatları ise mamul madde ağırlıklıdır. Dünya pazarlarında hammadde fiyatlarının mamul maddelere göre daha düşük olması, talepteki dalgalanmalar ihracatın ithalatı karşılamaını olanaksızlaştırmakta, sonuçta dış ticaret açıkları büyümektedir (15). Mevcut döviz kaynaklarının yetersiz olması yatırımların dış borçlanma yoluyla karşılanmasına dolayısıyla

(14) BASCH, Antonin ; a.g.e., s.2

(15) YEATS, Alexander ; Trade Barriers Facing Developing Countries, St.Martin's Press 1979, s.24

sürekli bir borç krizine yakalanmalarına neden olmaktadır (16). Örneğin birçok Afrika ülkesinin sadece borç ödemeleri yıllık ihracat gelirlerinin tamamının biri veya yarısını tutmaktadır. 1981 yılında 32, 1984'de 14 kalkınmakta olan ülke dış borç ödemelerini gerçekleştirememiştir. Petrol üretmeyen gelişmekte olan ülkeler ise petrol fiyatlarındaki oynamaların yanısıra, uluslararası ticaretteki başarısızlıkları ödemeler dengesini tam bir çıkmaza sürüklemektedir. Bu ülkelerin ihracat hacimleri düşerken, ticaretleri de 1977'den bu yana her yıl belirli oranlarda azalma göstermektedir.

Diğer taraftan teknolojik gerilik ve verim düşüklüğü az gelişmiş ülkeleri kalite sorunu ile karşı karşıya getirmektedir. Bu sorun hem kaliteli mal talebini arttırarak ithalat üzerinde arttırıcı etki yapmakta; hem de gelişmiş ülkelerin hızlı teknolojik ilerleme içinde bulunmaları nedeniyle yüksek kaliteli mal üretmeleri, az gelişmişlerin uluslararası pazardaki rekabet olanaklarını azaltmakta, dolayısıyla ihracatları üzerindeki etki olumsuz olmaktadır (17).

Tablo 4'de de görüldüğü gibi, 1983 yılında 1.806.232 milyon dolar olan dünya ihracatının % 64'ü gelişmiş ülkelere aittir ve ihracatlarının % 71'ini yine gelişmiş ülkelere % 23'ünü ise gelişmekte olan ülkelere yapmışlardır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler ihracatlarının % 62.3'ünü gelişmiş, % 31.5'nu ise gelişmekte olan ülkelerle gerçekleştirebilmişlerdir.

-
- (16) United Nations ; "Towards the New International Economic Order", Report of the Director-General for Development and International Economic Co-operation, N.Y. 1982, s.10
- The Brandt Commis. ; Common Crisis North-South; Co-operation for World Recovery, Cambridge 1983, s.45
- (17) ATALLAH, M.K. ; The Long-Term Movement of the Terms of Trade Between Agricultural and Industrial Products, Netherlands Economic Institute, Rotterdam 1958, s.74

T A B L O : 4

ÜLKE GRUPLARININ
DÜNYA İHRACATINDAN ALDIKLARI PAYLAR
(%)

<u>Ülke Grupları</u>	<u>1970</u>	<u>1971</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>
Gelişmiş Ülkeler	72.0	64.9	6.9	63.4	64.0
Gelişmekte olan ü.	17.9	25.6	28.0	26.3	25.2
OPEC Ülkeleri	5.7	17.9	14.4	12.2	10.6

Kaynak : United Nations; Monthly Statistical Bulletin,
December 1984

Bu ülkelerde kalkınmanın büyük ölçüde otonom yatırımlara bağlı olması, buna karşılık bu yatırımları gerçekleştirecek teknolojiyi gelişmiş ülkelerden almak zorunda olmaları, büyük bir döviz gereksinimini ortaya çıkarmakta; ihracat gelirlerinin miktarı belli bir yıldaki ithalat hacmini belirlemektedir (18). Tüketim malları sanayinin zorunlu ihtiyaç mallarını karşılaması nedeniyle ara ve yatırım mallarına göre daha hızlı gelişmesi, teknolojik gelişmeyi yavaşlatırken ekonominin dışa bağımlılığının da artmasına neden olmaktadır (19).

Finansman sorununun diğer bir nedeni ise verim düşüklüğüdür. Ekonomik kalkınma ile birlikte işgücü tarımdan sanayiye kaymakla birlikte gelişmiş ülkelere nazaran

(18) SERİN, Necdet ; Kalkınma ve Dış Ticaret, Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden, Ankara 1971, s.40

(19) MANİSALI, Erol; Gelişme Ekonomisi, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayın No.417, İstanbul 1978, s.14

yavaş bir hızla gerçekleşmesi nedeniyle işgücü tarımsal niteliğini korumaktadır (20). Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi petrol üreticisi dışındaki az gelişmiş ülkelerde nüfusun % 50'sinden fazlası tarım sektöründe çalışmaktadır.

T A B L O : 5

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE TARIM SEKTÖRÜNÜN
DURUMU (%)

<u>Ülkeler</u>	<u>Yıllar</u>	<u>Toplam Ürün İçinde Tarımın Payı</u>	<u>Toplam Nüfus İçinde Tarımın Payı</u>
Hindistan	1976	36	93.8
Nepal	1975	67	72.0
Kuveyt	1975	-	-
Türkiye	1976	27	55.8
İspanya	1975	9	20.7
Fransa	1977	5	9.6
Japonya	1976	5	11.9
A.B.D.	1977	3	3.6
İngiltere	1976	3	2.7

Kaynak : U.N. Statistical Year Book, N.Y.1978,
s.724 - 735

The Europa Year Book, A World Survey,
1980, s.423 - 698

Hızlı nüfus artışı sonucu ekim alanlarının marjinal sınırların ötesinde kullanılması, büyük çiftliklerin bulunmaması ve tarımın ilkel araç ve yöntemlerle gerçekleş-

(20) İLKİN, Akın ; a.g.e., s.20

tirilmesi, tarımda verimliliğin düşük ve bu sektörde kişi başına düşen gelirin daha az olması sonucunu doğurmaktadır (21). Diğer bir deyişle tarımda ileri teknolojinin kullanılmaması, emeğin kalifiye olmaması verimin düşük, buna karşılık maliyetlerin yüksek olmasına neden olmaktadır (22).

Sanayileşme ile birlikte öncelikle tüketim malları sanayiinin gelişmesi, teknolojik gelişmeyi yavaşlatırken dış girdi gerektirmesi açısından ekonominin dışa bağımlılığını arttırmaktadır. Böylelikle dünyanın içinde bulunduğu son sanayi devrimi ile ekonomiler yeniden şekillenirken, klâsik gelişmiş azgelişmiş kıstaslarının da değişmesine neden olmuş ve teknoloji belirleyici faktör haline gelmiştir (23).

Bu ülkelerde kullanılan üretim teknikleri de az gelişmiş ülkelerin temel özelliklerinden olan düalist yapıya uymakta, yani modern ve ilkel üretim teknikleri birarada bulunmaktadır (24). Biryandan modern tekniklerle çalışan, emek prodüktivitesi yüksek çok ortaklı şirketler ve büyük tarım işletmeleri faaliyet gösterirken, diğer yanda geleneksel üretim tarzını devam ettiren, şahıs veya aile şirketi ya da küçük tarım işletmeleri bulunmaktadır. Modern kesim, kurumlaşmasını tamamlayamamış bir mali aracı kesimden finansman sağlamaya çalışırken, geleneksel kesim çok sınırlı otofinansman kaynaklarından yararlanabilmektedir (25).

-
- (21) BHAGWATI, Jagdish ; The Economics of Underdeveloped Countries, World University Library, London 1966, s.46 - 51
- (22) LEIBENSTEIN, H. ; Economic Backwardness and Economic Growth, J.Wiley, N.Y.1940, s.41
- (23) CHUDNOVSKY, D. ; "Regulating Technology Imports In Some Developing Countries", Trade and Development, An UNCTAD Review, U.N.Publ.No.3, 1981, s.147
- (24) İLKİN, Akın ; a.g.e., s. 23-26
- (25) SAVAŞ, Vural ; Kalkınma Ekonomisi, İ.İ.T.İ.A. Yay. No. 315/547, İstanbul 1979, s.22

Verim düşüklüğünün bir nedeni de ekonomik büyümenin gerektirdiği yetişkin insan gücüne sahip olmamalarıdır. Gerek eğitim sisteminin gerekse toplumun birikim düzeyinin yetersizliği sonucu yeni teknolojiye ayak uydurulamamaktadır (26). Hernekadar yetersiz sermaye birikiminin söz konusu olması nedeniyle sanayileşmelerinde emekyoğun teknolojiye ağırlık vermeleri öneriliyorsa da, bu teknolojilerin uygulandığı üretim alanlarında bile kullanılan teknik bilgi düzeyinin yetersiz olması, verimlilik artışı sağlanmasını zorlaştırmaktadır (27). Diğer taraftan çağımızda teknolojinin hızla gelişmesi bu klâsik görüşün terkedilmesini de gerektirmektedir. Zira her yeni teknolojik gelişmeyle birlikte yeni ürünler ortaya çıkmakta, maliyet düşmekte ve verim artabilmektedir. Bu da rekabetin boyutunu arttırıcı etki yapmaktadır. Ayrıca emeğin bolluğu ücretler açısından işgücünün ucuzluğu anlamını taşımakla birlikte, yetersiz eğitim nedeniyle emeğin niteliği açısından pahalı olması anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi, günümüzde üretim, sermaye birikimi yetersizliğinin yanısıra teknoloji, doğal kaynak, atıl kapasite, pazar genişliği, eğitim gibi sorunlar az gelişmiş ülkelerin finansmanında önemli darboğazlar oluşturmaktadır (28). Ayrıca ekonominin dışa bağımlılık derecesi, ülkedeki sosyal ve siyasal dönüşümün gerçekleştirilmesinde etkili olmaktadır. Bu darboğazların aşılması öncelikle üretim artışı sağlanmasına dolayısıyla üretim faktörlerinin miktar ve niteliğinin arttırılmasına bağla-

-
- (26) MORSE, B.- KIRDAR, Ü.; "Human Resources Building and and Technical Co-operation: A Challenge for the 1980's", UNDP, North-South Round Table, İstanbul 1983, s.10
- (27) EKİN, Nusret ; Endüstri İlişkileri, İ.Ü.İktisat Fa. Yay.No.376, İstanbul 1976, s.17, 32
- HABAKKUK, John H.; a.g.m., s.28
- (28) SCITOVSKY, T. ; International Trade and Economic Integration as a Means of Overcoming the Disadvantages of a Small Nation, London 1963, s.82-290

dır. Bu da ekonomiye yapılacak "big push"u gerektirmektedir (29).

2- AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE KALKINMANIN FİNANSMANI :

Üretim artışının sağlanması, ulusal gelirin artış hızının ve fert başına düşen gelirin yükselmesi, istihdamın arttırılması azgelişmiş ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için kullandıkları ekonomi politikaların temel amaçlarını oluşturur. Bu amaçlara ulaşılabilmesi büyük ölçüde kalkınmayı gerçekleştirecek kaynakların bulunmasına; diğer bir deyişle sermaye birikimine bağlıdır. Daha önce açıklanan nedenlerle tasarrufların sermaye birikimi yani kalkınmanın finansmanında kullanılan fonları sağlayacak düzeyde olmaması bu ülkelerin her geçen gün artan dış borç yükü altına girmelerine neden olmaktadır.

Bir ülkenin finansman fonlarını iç ekonomide oluşan tasarruflar ve dış ekonomik ilişkiler sonucu ortaya çıkan kaynaklar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bu kaynaklara duyulan gereksinim, çeşitli yaklaşımlardan hareket edilerek ölçülmektedir. Bunlar içinde büyüme oranının belirlenmesi üzerine kurulan modeller, marjinal tüketim eğiliminin hesaplanmasında karşılaşılan güçlüklerle rağmen geniş kullanım alanı bulmaktadır.

(29) ROSENSTEIN - RODAN; "Notes on the Theory of the Big Push", Economic Development for Latin America, MacMillian, London 1961, s.57

Aynı zamanda bugünün gelişmiş ülkelerinin kalkınmaları sırasında uyguladıkları politikaları geliştirmekte olan ülkeler için geçerli saymak pratik olarak olanaksızdır. Zira hem geçen yüzyıl içinde dünya hızla değişmiştir hem de hiçbir gelişmiş ülke azgelişmiş ülkelerin bugün içinde buldukları temel sorunları yaşamamıştır. Örneğin bu ülkeler ekonomik bağımsızlıkları sonucu üretimde dış pazar bulma veya ağır dış borçlar gibi sorunlarla karşılaşmamışlardır.

2.1. KALKINMANIN İÇ KAYNAKLARLA FİNANSMANI :

Bir ekonominin finansman için oluşturduğu kaynaklar en basit anlatım şekliyle üretim ve tüketim arasındaki fark yani tasarruflardır. Bilindiği gibi kamu tasarrufları ve özel tasarruflardan meydana gelen yurt içi tasarrufların hacmi gelişen ekonomilerde gönüllü tasarrufların yetersiz olması nedeniyle çok düşüktür. Bu ülkelerde ikili sosyal yapı nedeniyle: gelir dağılımının bozuk dolayısıyla marjinal tüketim eğiliminin yüksek ve marjinal tasarruf eğiliminin düşük olması, bu sonucu doğurmaktadır.

Bu durum, cebri bir tasarruf aracı olan vergilerin alternatif kaynak yaratma açısından önemini arttırmaktadır. Öteyandan düşük gelir düzeyinin yanı sıra, adil gelir dağılımının bulunmaması, etkin bir vergi kontrol mekanizmasının kurulmamış olması nedeniyle, vergi kaçakçılığının yaygınlığı, bu ülkelerde finansman amacını taşıyan bir vergi politikasının tek başına başarılı olmasını engellemektedir.

Az gelişmiş ülkeler için para politikalarının anti-enflasyonist kararları getirerek iç tasarruf mekanizmasını işletmesi ve yarattığı bu tasarruf birikimi vasıtasıyla ekonomiyi yatırıma ve ihracata yöneltmesi açısından önemi büyüktür. Bununla birlikte günümüz dünyasında salt para politikalarıyla finansman sorununa çözüm bulunamayacağı yapılan ampirik çalışmalarla da desteklenmiş bulunmaktadır (30). Uygulanan para politikalarının etkinliği, maliye politikalarının varlığına olduğu kadar; bunların sosyal ve kültürel politikalarla desteklenmesine de bağlıdır.

2.1.1. TASARRUFA AĞIRLIK VEREN POLİTİKALAR :

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin kalkınmayı gerçekleştirecek yatırımları finanse edecek düzeyde olmaması, tasarrufların arttırılmasını ve bunları yatırımlara kanalize edecek mekanizmaların varlığını gerektirmektedir. Yani fert başına düşen ulusal gelirin arttırılması bu tasarruf artışı ile mümkün olmaktadır. Böylelikle, kalkınmanın gerçekleştirilmesi yatırımların artmasına bağlıdır; diğer bir deyişle yatırımlar kalkınmanın stratejik faktörünü oluşturmaktadır. Yatırım yapabilmenin birinci şartı da tasarrufların arttırılmasıdır(31). Çünkü tasarrufların artması yoluyla sermaye birikiminin dolayısıyla gelirlerin arttırılabilmesi, tasarruflardaki artış kadar bir yatırım artışı sağlanabilmesiyle mümkündür.

(30) FRIEDMAN, Benjamin; "Lessons from the 1979-1982 Monetary Policy Experiment", American Economic Review, May 1983, s.382-7

(31) ADELMAN, Irma ; Theories of Economic Growth and Development, Stanford University Press, 1961, s.140

Aynı zamanda ekonomide tam istihdam seviyesine de ulaşılmaktadır (32). Kalkınmanın iç kaynaklarla finansmanında tasarruf ağırlıklı politikaların "önce tasarruf yaklaşımı" diye adlandırılması da buradan kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan, az gelişmiş ülkelerde gerek zorunlu, gerekse gönüllü tasarruf düzeyinin düşük olması, doğal olarak yatırım düzeyinin de düşük olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tasarruf yetersizliği sorununun çözülebilmesi, yani gönüllü tasarrufların özendirilmesi için yüksek faiz politikasına dayalı tasarrufu teşvik edici para politikası öngörülmektedir (33). Zira, tasarruf ve yatırımlar faiz haddinin birer fonksiyonudur. Tasarruflarda meydana gelen herhangi bir değişme faiz haddi üzerinde etkili olarak yatırımlarında aynı oranda artmasına veya azalmasına neden olmaktadır (34). Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde ise yüksek faize dayalı para politikaları vasıtasıyla tasarruflar özendirilebilir. Ama bu tür para politikaları gelir artışı yaratılmadığı takdirde yeniden enflasyona neden olacaktır. Çünkü böyle bir yaklaşım bir yandan toplam tasarrufların limitine gelmesine sebep olmakta, diğer yandan mevduat faizlerinin tüketime yönelmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Aynı zamanda, bu ülkelerin hızlı nüfus artışı içinde olmaları buna bağlı olarak da emeğin niteliğinin çok düşük olması, emeğin sermaye yerine ikame edilmesini zorlaştırmakta; dolayısıyla yüksek tasarruf artışını ola-

-
- (32) BRUTON, Henry J.; "Growth Models and Underdeveloped Economies", The Journal of Political Economy, August 1955, s.323-28
- (33) CHANDLER, L. ; Central Banking and Economic Development, Univ.Bombay Press, 1962
- THIRLWALL, A.P. ; Inflation, Saving and Growth in Developing Countries, St.Martin's Press, N.Y. 1974, s.73
- (34) ACKLEY, Gardner ; Macro Economic Theory, MacMillian Comp. N.Y.1964, s.134-135

naksızlaştırmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde üretim daha çok sermaye yatırımlarıyla arttırılmaya çalışılmaktadır (35).

Tasarruflara ağırlık veren bu finansman modelinin geçerliliği mali araçların iyi koordine edildiği gelişmiş bir mali sistemi gerektirmektedir. Zira tasarruflar verimli bir şekilde değerlendirilebildiği sürece, tasarruflar ve bunların mali sisteme yönelme oranları artacaktır (36). Azgelişmiş ülkelerin bir çoğunda sermaye piyasasının gelişmemiş bir kısmında ise hiç kurulmamış olması nedeniyle tasarruflar ya gömülenmekte ya da banka sistemi içinde kısa vadeli cari hesaplar şeklinde toplanmakta; genellikle de ticari ve spekülatif faaliyetlerin finansmanında kullanılmaktadır (37). Bu da sermaye birikiminin oluşmasını ve kredi mekanizmasının yatırımların finansmanında beklenen rolü oynamasını engellemektedir. Halbuki kurumlaşmış bir sermaye piyasasının varlığı hem bu engelleri hemde tasarrufların yatırımlara dönüşmesi sırasında ortaya çıkan zaman farkını ortadan kaldırmaktadır (38).

Bütün bu gelişmeler, bankaları gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını finanse edici kuruluşlar haline getirmiştir. Bankacılık sistemi bu ülkelerde tasarruf birikiminin sağlanması ve özendirilmesi amacıyla şube bankacı-

(35) HIRSCHMAN, A.O.; "Investment Policies in Underdeveloped Countries", The American Economic Review, Sept.1957, s.553-555

(36) DEMİREL, Ahmet ; "Para ve Sermaye Piyasalarının 1980'li Yıllarda Kalkınmanın Finansmanına Katkıları", II.İzmir İktisat Kongresi, İzmir 2-7 Kasım 1981, s.5

(37) THIRLWALL, A.P.; a.g.e., s.110

(38) LANYI, A.-SARAÇOĞLU, R.; "The Importance of Interest Rates in Developing Economies", Finance and Development, Vol.20, No.2, June 1983, s.22-23

lığı şeklinde faaliyet göstermektedir. Böylelikle tasarrufu yapanlar ve kullananlar arasında köprü vazifesi görmesi nedeniyle kalkınmanın gerektirdiği yapısal değişimi geliştirici rol oynamaktadırlar (39).

Oysa gelişmiş ekonomilerde sanayileşme yalnız bankalara değil, kurumlaşmış sermaye piyasasına da dayanmaktadır. İngiltere ve Amerika'da borsalar sanayileşmeden önce gelişmiştir. İngiltere'de Merchant Bankerler sermaye piyasası ile sanayi arasında köprü görevi görmüştür. Almanya'da kriz öncesinde sermaye piyasası gelişmiş olmasına rağmen kısa vadeli mevduatla sanayiye orta vadeli kredi açılması yolunun tutulması, kriz sırasında büyük iflaslara neden olmuştur.

Para piyasası örgütlendikçe tasarruflar artarak faiz oranlarının düşmesini, dolayısıyla yatırımların artmasını sağlar. Bu gelişme ters gibi görünmekle birlikte: "örgütlenmemiş para piyasası çok yüksek faizlerle daha çok tüketim harcamalarına borç verdiği halde, örgütlenmiş para piyasasında faiz oranları daha düşüktür ve krediler yatırıma yöneliktir (40). Böylelikle mali aracı kurumlaşmanın olduğu bir para piyasasında tasarruflar verimli yatırımlara kanalize edilebilmektedir. Zira mali varlıklar çeşit ve miktar yönünden artış kaydettiğinden tasarrufların üretken olmayan alanlara kayması önlenmiş olmaktadır. Aynı zamanda kredi faizlerinin sermaye verimliliği kriterine göre rasyonel dağılımı sağlanarak "sermaye piyasasının faiz yapısı bakımından" bütünleştirilmesi ilkesi de gerçekleştirilmektedir (41). Sistemin en önemli organını

(39) THIRLWALL, A.P.; a.g.e., s.112

(40) THIRLWALL, A.P.; İktisadi Kalkınmanın Finansmanı, MacMillian İktisat Serisi, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980, s.21

(41) MCKINNON, R.I. ; Money and Capital in Economic Development, Washington D.C., The Brookings Institution, 1973

ise ekonomiyi yönlendirerek kalkınmanın finansmanına katkıda bulunmak ve selektif kredi kontrolü yaparak kaynakların kalkınmada öncelikli yörelere dağılımını gerçekleştirmekle görevlendirilen Merkez Bankaları oluşturmaktadır. Bu amaçla 1665'te İsveç Merkez Bankası, 1800'de Bank of France, 1865'de Bank of England, 1875'de Reich Bank kurulmuştur (42). Bu görüş çerçevesinde 1950'lerde Seylan ve Filipinler'de kurulan Merkez Bankalarına ülke kaynaklarının yönlendirilerek kalkınmanın finansmanına katkıda bulunulması görevi verilmiştir (43). Bu ülkelerde kalkınmanın yönlendirilmesinin Merkez Bankalarının aslı görevleri arasına girmesinin temel nedeni kalkınma faaliyetlerine orta ve uzun vadeli finansal destek sağlamak üzere oluşturulan "kalkınma bankaları"nın bulunmamasıdır (44).

Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin tarım ağırlıklı bir üretim yapısına sahip olmaları, tarım kesiminden sanayiye kaynak aktarımını olanaklı kılmaktadır. Böyle bir kaynak transferinin yapılabilmesi sermaye piyasasının varlığına ve "tarımda biriken servetin alternatif maliyetinin sanayi sektöründe yüksek" olmasına bağlıdır(45). Sermaye piyasası burada, tarım kesiminde yapılan tasarrufların sanayiye aktarılabilmesi için köprü görevi görmektedir. A.B.D., Almanya, İngiltere ve Japonya'da zaman zaman tarım kökenli sermayenin sanayi faaliyetlerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir (46)

(42) PRITCHARD, E. ; Money and Banking, London 1958, s.325

(43) GÜLLAP, Talât ; Türkiye'de ve İktisaden Geri Kalmış Memleketlerde Bankacılığın Ekonomik Gelişmede Rolü, Erzurum 1972, s.51

(44) GARCIA, L.E. ; "The Inter-American Development Bank and National Development Banks: Interaction and Linkages", Int.Jour. of Dev.Banking, V.1, No.1, Jan 1983, s.25

(45) KAZGAN, Haydar; "Türkiye'de Bir Sermaye Piya.Kurulması ve Yatırımların Finansmanı", İ.Ü.İktisat F.Mec.No.1-4, Ekim 957-Tem.958, s405

(46) HAMİTOĞULLARI, B.; Çağdaş İktisadi Sistemler, A.Ü. Siyasal Bil.F.Yay.No.416, 1978, s.94

Bilindiği gibi, tasarruf düzeyini arttırmanın birinci koşulu ekonominin parasallaşmasıdır. Paranın mübadele aracı olarak kullanımının genişlemesi ekonomiye, para talebinin artarak reel kaynakların serbest kalması ve kaynak yaratılması olmak üzere iki etki yapmaktadır. Para başlıca şu şekillerde kaynak yaratılmasında etkili olmaktadır (47):

- Nakit paranın maliyeti yok denicek kadar az olduğundan mal para olarak kullanılan malların yerine geçerek tasarruf yaratır.
- İşbölümü ve ihtisaslaşmayı sağlayarak kaynak yaratır.
- "Emek-zamanın marjinal verimliliğinin sıfırdan yüksek" olduğu durumlarda zaman tasarrufu sağlar (48).

Paranın ekonomiye girmesiyle birlikte mübadele kolaylaşmakta, reel kaynaklar para talebindeki artışa eşit olarak artmaktadır. Öteyandan para talebindeki bu artış gelire oranla daha yüksek olduğundan reel tasarruflardaki artış ancak elde tutulan reel para miktarı kadardır. Ancak gelirlerden daha fazla harcama yapmak eğilimi, para talebinin artması ve elde tutulan para miktarının düşmesi olmak üzere iki sonuç ortaya çıkarmaktadır. Zira, ekonomi süjeleri ellerindeki aktifleri ve gümülleri bozarak artan para taleplerini karşılayabilecekleri gibi borçlanma yolunu da seçebilirler. Bu durum karşısında, firmalar satışlarının artacağını düşünerek daha fazla yatırım yapar ve stokları-

(47) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.23

(48) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.23

nı genişleterek diğer firmaların mallarına olan taleplerini arttıırırlar. Bu firmalarda artan talebi karşılamak için kendi üretim arz düzeylerini yükseltirler. Aynı şekilde devlette para talebinin artması sonucu serbest kalan kaynakları kullanarak yatırımları arttırır (49). Diğer bir deyişle, ekonomi geliştikçe mübadele hacmi, dolayısıyla paranın dolaşım hızı da artmaktadır. Sonuçta "ekonomik canlanmanın kendi kendini beslemesi olgusu" gerçekleşmektedir (50). Öteyandan ekonomi süjelerinin ellerindeki aktifleri satmaları ödünç verilebilir fon arzını azaltırken firma düzeyinde meydana gelen gelişme, ödünç verilebilir fonlara olan talebi arttırarak faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Elde para tutmanın fırsat maliyetinin yüksek olması mal talebinin artmasına sebep olurken, fiatları da yükseltebilecektir. Ama kısa dönemde toplam talebin artması halinde para arzında meydana gelen bir gelişme, ödünç verilebilir fon arzını arttırarak paranın dolaşım hızı üzerinde azaltıcı etki yapmaz. Aksine paranın dolaşım hızını arttırarak gelirleri genişletir (51). Diğer bir deyişle, para talebi gelir birimi başına arttığından nominal para arzının genişlemesi fiatları yükseltmektedir. Ama nominal para arzındaki artışın enflasyonist baskı yapmaması :

- gelir birimi başına para talebinin artması,
- ekonominin büyümesi.

olmak üzere iki varsayımın varlığına bağlıdır.

Thirlwall, gelişmekte olan ülkelerde % 10'luk para arzı artışı ile % 5'lik gelir birimi başına para

(49) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.22-23

(50) PARASIZ, İlker ; Para ve Banka Kuram-Politika-Kurumlar, Bursa Akademisi Kitapevi Yayınları, No.5, Bursa 1983, s.142

(51) İLKER, Parasız ; a.g.e., s.145

talebi arttığında enflasyonun söz konusu olmadığına gözlemlendiğini vurgulamakta, ama bu konuda örnek vermemektedir (52).

Dolaşım hızı sabitken para arzının arttırılması ise, toplam ürünün emek arz ve talebi tarafından belirlenmesi halinde nispi fiatları arttırmaktadır (53). Ekonomik büyüme üzerinde paranın etkisini anlamak için yapılan çeşitli araştırmalar parasal yapı geliştikçe pozitif ekonomik büyüme gerçekleştiğini ve nispi fiatlar üzerinde etkili olarak 'yeniden bir gelir dağılımı' yarattığını ortaya koymuştur (54).

Özetliyecek olursak, tasarruflara ağırlık veren yaklaşımın temel dayanağını banka sistemi oluşturmaktadır. Bankalar tasarrufların teşvik edilerek fonların toplanması kadar bunların rasyonel dağılımını da yapmakla görevlidirler. Kredi mekanizmasının iyi işletilmediği bir ekonomik yapının büyümeyi gerçekleştirmesi aksi takdirde olanaksızlaşacaktır. Özellikle Merkez Bankaları para ve kredi araçlarını kullanarak kalkınmayı finanse edecek kaynak yaratılmasında etkin bir role sahiptir. Örneğin açık piyasa işlemleri, reeskont hadlerinin tayinini yanı sıra "üye bankaların rezervlerinin bir kısmını devlet tahvili şeklinde" tutmalarını dahi isteyebilmektedir (55). Örneğin A.B.D.'de 1907 - 1908 krizi sırasında bankaların iskonto ve reeskont taleplerini karşılamak ve ihraç olanaklarını genişletmek amacıyla federal borç senetlerine sahip olma-

(52) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.24

(53) BRANSON, William; Macro Economic, Theory and Policy, Harper and Row Publishers, N.Y. 1972, s.107-108

(54) GURLEY, J.G.-SHAW E.S.; Money in a Theory of Finance, The Brookings Inst. Washington 1976

(55) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.25

ları istenmiştir (56).

Kalkınmanın finansmanı için gerekli fonları tasarruflardan sağlamayı amaçlayan politikalar, bir taraftan para politikası yardımı ile gönüllü tasarrufları, diğer taraftan da maliye politikasını kullanarak zorunlu tasarrufları arttırmaktadır. Zira günümüzde düzenleyici fonksiyonuna sahip olan devlet aynı zamanda bu yolla, tasarruf gücünü özel sektörden kamu sektörüne doğru yöneltmiş olmaktadır.

Kalkınmanın finansmanında maliye politikalarının kullanılmasının başlıca nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (57):

- Tam istihdamın sağlanması :

Bu durumda maliye politikası olarak 'açık bütçe finansmanı'na başvurulur ve atıl kaynaklar harekete geçirilerek yatırımlara kaydırılır, tam istihdam sağlanmış olur. Yalnız, reel üretim artışı yaratılarak tasarruf oluşturulabilmesi için ekonomide eksik kapasite durumunun bulunması gerekmektedir.

- Marjinal tasarruf eğiliminin ortalama tasarruf eğiliminin üstüne çıkarılması :

Yukarıda da açıklandığı gibi vergiler yoluyla tüketim kısılarak zorunlu tasarruflar arttırılmaktadır.

Vergiler ekonomik kalkınmaya bağlı olarak teşvik edici ve kaynak yaratıcı olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle yatırımlara kaynak yaratmak amacıyla tercih edilir.

(56) SANUS, Z.Burhan; Para Ekonomisi, Cilt II, İstanbul 1960, s.300

(57) THIRLWALL, A.P.; a.g.e., s.28-29

Gerçekten gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın finansmanında ilk akla gelen kaynaklardan biri de vergilerdir. Tasarrufların dolayısıyla sermaye birikiminin kıt olması zorunlu tasarruf aracı olan vergilerin kaynak yaratma açısından gelişmekte olan ülkeler için önemini arttırmaktadır. Zira, sabit sermaye yatırımlarının finansmanı ve özel yatırımların teşviki etkin bir vergi politikasını zorunlu kılmaktadır. Öteyandan gelir düzeyinin düşük olması, adil gelir dağılımının bulunmaması, etkin bir kontrol mekanizmasının kurulamaması nedeniyle vergi kaçakçılığının yaygın olması bu ülkelerde finansman amacını taşıyan bir vergi politikasının tek başına başarılı olmasını önlemektedir. Dolayısıyla vergi gelirlerinin G.S.M.H. içindeki payı düşüktür.

T A B L O : 6

VERGİ GELİRLERİNİN
G.S.Y.İ.H. İÇİNDEKİ YERİ

<u>Ülkeler</u>	<u>Vasıtalı V.</u>		<u>Vasıtasız V.</u>		<u>Toplam</u>	
	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>
Türkiye	8.0	6.8	9.1	7.6	17.1	14.4
Belçika	12.1	11.9	18.7	18.9	30.8	30.8
Danimarka	17.8	17.8	25.9	26.6	43.7	44.4
B.Almanya	12.8	13.0	12.0	12.1	24.8	25.1
Yunanistan	15.2	15.6	5.8	6.1	21.0	21.7
İngiltere	16.6	16.1	14.3	14.6	30.9	30.7

Kaynak : European Economy; Annual Economic Report
1984 - 1985, No.22, November 1984

Tabloda da görüldüğü gibi vergi gelirlerinin G.S.Y.İ.H. içindeki payı gelişmiş ülkelerde % 30 civarında gerçekleşirken, az gelişmiş ülkelerde bu pay % 15-20 arasındadır. Bu da vergilendirme yoluyla sermaye birikimi sağlanarak yatırımların finanse edilmesinin uzun dönemde bu ülkeler için etkin bir finansman yöntemi olmadığını göstermektedir. Zira, az gelişmiş ülkelerde bireylerin gelirlerinin büyük kısmını zorunlu ihtiyaçlarına harcaması, vergilendirme ve istikrazlar için kaynak ve matrah bulamama sorunu ile karşılaşılmasına neden olurken; yüksek gelir gruplarının vergilendirilmesi de bu kesimin gönüllü tasarruflarının azalması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yüksek gelir gruplarını vergilendirirken başvurulacak yollardan biri bu grubun harcamalarını vergilendirmektir. Bu durumda tüketim harcamaları vergisi oranının gelir vergisi oranında yüksek olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde vergiler tüketimi daraltıcı etki yapmayacaktır (58). Böylelikle finansman amacıyla uygulanan vergi politikalarının kaynak yaratma fonksiyonunu yerine getirebilmesi için toplam tasarrufları arttıracak ve kamu yatırımlarının finansmanı için gerekli fonları sağlayacak şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Toplam tasarrufu arttırıcı rasyonel bir vergi politikasının özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz :

- Düşük gelir gruplarını dolaylı vergilere bağlarken, yüksek gelir gruplarının harcamalarını doğrudan vergilendiren,

- Gönüllü tasarrufları olumsuz yönde etkilemeyen,

- Vergi kaçakçılığını önleyecek kontrol mekanizmasını beraberinde getiren.

(58) SAVAŞ, Vural ; Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı, s.63

Genellikle gelişmekte olan ÷lkelerde vergilerin özel tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisi kamu tasarrufları ile karşılanmaktadır. Bilindiği gibi "kamu gelirlerinin tasarruf edilen ve yeni yatırımlara ayrılan oranı kişilerin tasarruf eğiliminden çok daha yüksektir. Kamu tasarruflarındaki bir artış vergilerin özel tasarrufta yol açacağı azalmayı kolayca giderir" (59).

Bir diğer yol ise, tarımın vergilendirilmesidir. Azgelişmiş ÷lkelerde toplam üretimde dolayısıyla toplam gelirden tarım kesiminin payının büyük olması, sanayiye finanse edecek fonların yaratılmasında tarım kesiminin önemini arttırmaktadır (60). Özellikle kaynak transferi amacıyla uygulanan "tarım ürünleri ihracatının" ve "tarım alanları"nın vergilendirilmesi en etkin vergi alanları olarak gör÷lmektedir. Örneğin, Meiji dönemi Japonya-sında tarım bu amaçla vergilendirilmiştir. Bununla birlikte bu tür vergilendirmelere gidilmesi çeşitli nedenlerle gerçekeşememektedir. Bunların başlıcalarını şu şekilde özetliyebiliriz :

- Tarımsal girdilere yapılan harcamaların belirlenmesinin zorluğu, elde edilen gelirin doğru olarak hesaplanmasını olanaksızlaştırmaktadır.

- Küçük aile çiftlikleri şeklinde üretimde bulunmaları, eğitim düzeyinin çok düşük olması nedeniyle işletme hesapları tutulamamaktadır.

- Verim, ürün çeşitidi gibi farklılıklar topraklar arasında farklılık yarattığından tarım alanlarında

(59) GÖRGÜN, Sevim ; Maliye Politikası, İ.Ü.İktisat Fak. Maliye Enst.Yayını, İst.1977, s.190

(60) İLKİN, Akın ; a.g.e., s.172

eşit oranlı bir vergilendirmeye gidilememektedir.

- Tarım ürünleri ihracatının vergilendirilmesi, genellikle üretimi azaltıcı ve iç pazara yöneltici etki yapmaktadır (61).

2.1.2. ENFLASYONİST POLİTİKALAR :

Kalkınmanın finansmanında enflasyonun araç olarak kullanılması klâsiklerden beri birçok iktisatçı tarafından tartışılmıştır (62). 1930 sonrasında para arzı vasıtasıyla ekonominin yönlendirilmesi kabul görmüş ve enflasyonla para hacmini birlikte ele alan çeşitli programlar geliştirilmiştir. Hatta çoğu gelişmiş ülkede enflasyonun "sosyal ve ekonomik yapı dönüşümünü" sağlayacağı kabul edilmiştir. Enflasyonla kalkınmaya karşı olmak sosyal ve ekonomik gelişmeye karşı olmakla özdeşleştirilmiştir (63).

Bir açık finansman yöntemi olan enflasyon ile, ekonomideki dinamik faktörlere işlerlik kazandırılarak denge-sizlik ortamında büyüme sağlanmaya çalışılmaktadır. Özellikle tasarrufların yetersiz olduğu ekonomilerde enflasyon "devlet ve özel sektör dışında kalan fonların ortaya çıkarılıp sermaye birikimine kaynak teşkil edebilmesi için" zaman zaman çözüm olarak önerilmektedir (64). Diğer bir deyişle, enflasyonla kalkınmada amaç, enflasyon vasıtasıyla

(61) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.31

(62) Penguin Education; Inflation, 1972, s.7

(63) FRIEDMAN, Irving; Enflasyon-Dünyayı Saran Bunalım, İktisadi Yay. İstanbul 1981, s.26, 45

(64) United Nations ; Yeter Derecede Gelişmemiş Ülkelerin İktisadi Kalkınması ile İlgili Tedbirler, Çev.Necdet Serin, Ank.1964

la gelir dağılımının değiştirilerek milli gelirdeki kârların oranını arttırmaktır. Kârların maksimize edilmesine kadar devam eden bu süreç içinde devlet parasal genişlemede başka bir kaynağa gereksinim duymayacağı için yatırımları yükselen oranlarda finanse edebilmektedir. Yani enflasyon kısa dönemde kullanılmak şartıyla :

- tasarrufların arttırılmasını,

- kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesini sağlayan bir finansman aracıdır (65). Bununla birlikte enflasyon yoluyla kalkınma sınırsız değildir. Para ve maliye politikalarıyla kontrol edilerek şiddeti sınırlandırılabilir.

Güntümüz koşullarında devletin ekonomik işlevinin değişmesi nedeniyle de ekonomide yeralan bütün piyasaların serbest rekabet koşulları altında tam istihdam dengesine ulaşması olanaksızlaşmıştır. Para piyasası ile reel piyasaların birarada dengeye gelmesi (66) sonucu toplam harcamalardaki bir artış fiyatlar genel düzeyini yükseltmektedir. Fiyat artışlarından dolayı da para arzı arttırılmaktadır. Diğer bir deyişle toplam harcamalardaki artış ile para arzı arasındaki ilişkide bir gecikme söz konusu olduğundan mal ve üretim faktörleri fiyatlarının yükselmesi para arzında ve reel gelirde bir artış meydana getirmektedir. Toplam harcamaların, tam istihdamı sağlayan üretim yahut gelir seviyesini, yani toplam arzı aşması halinde ise enflasyon ile karşılaşmaktadır (67). Çünkü toplam harcamalar fiyatlar genel seviyesini etkile-

(65) FURSTENBERG, G.M.; "Double-digit Inflation: A Wasteful Tax For The Developing World", Finance Development, V.17, No.3 , September 1980, s.28-30

(66) LUCKETT, Dudley ; Money and Banking, McGraw-Hill Inc. N.Y. 1976, s.383

(67) KEYNES, J.M. ; The General Theory of Employment, Interest and Money, N.Y.1935, s.303

Hiç, Mükerrerem ; Para Teorisi, İ.Ü.İktisat Fak.Yay., İstanbul 1973, s.444

yen temel faktörlerden biridir. Burada talepteki artışın fiatlarda meydana getirdiği yükselme toplam gelirlerin ve talebin arz karşısında fazla olduğuna işaret etmektedir. Çünkü kısa dönemde toplam arz fonksiyonu inelastik olduğundan, tam istihdam seviyesinde talebin genişlemesi fiatları yükseltmektedir (68). Böylelikle fiat değişiklikleri vasıtasıyla ekonomide "tasarruf - yatırım eşitliği" kurulmuş olmaktadır (69). Bu durumda, para arzı bu fiat artışlarını karşılayacak biçimde genişletilemezse faiz oranları yükselecek ve "spekülasyon saikiyle tutulan fonlar yatırımlara yönelicektir (70). Dolayısıyla para arzı sadece enflasyonu finanse eden bir araçtır.

Bu yaklaşımdan hareket ederek enflasyonu kalkınmanın finansman kaynağı olarak görenlere göre, para politikaları geliri dolaylı olarak etkilediği için yatırımlar tasarruflar tarafından değil, aksine tasarrufların yatırımlar tarafından belirlendiği öne sürülmektedir (71). Diğer bir deyişle, yatırımlar faiz haddine, tasarruflar ise gelir seviyesine bağlı olduğundan denge gelir seviyesi yatırım - tasarruf eşitliği vasıtasıyla tayin edilmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise eksik istihdamdaki bir ekonomiye enjekte edilen ek bir yatırım harcamasının kendi kadar bir gelir yaratmasına ve artan bu gelirin tasarrufa yöneltilmesine bağlıdır. Aksi takdirde, yani bu gelir artışının tasarruf yerine tüketime yönelmesi halinde ise hızla yükselen fiatlarla karşılaşılacaktır. Burada enflasyon tüketimi kısmadan üretimin arttırılmasını,

-
- (68) ALKİN, Erdoğan ; Gelir ve Büyüme Teorisi, İktisat Fakültesi Yay.No.466, İstanbul 1981, s.114
- (69) ONGUN, Hasan ; Türkiye'de Ödemeler Dengesi, Para ve Enflasyon 1963-1976, ODTÜ, Ankara 1982, s.7
- (70) ERGİN, Feridun ; Para ve Faiz Teorileri, İktisat Fak. Yay.No.465, İstanbul 1981, s.311
- (71) ROWAN, D.L. ; Output, Inflation and Growth: An Introduction to Macro Economics, MacMillian and Co.Ltd., London 1968, s.353

yani kaynakların yatırım ve tüketim arasında dağıtılmasını sağlayan bir araçtır.

Ekonomik kalkınmanın enflasyonla özendirilmesi makro denge üzerinde başlıca şu etkileri yapmaktadır (72) :

- Atıl işgücü ve sermayenin istihdamına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, ücretliler enflasyonist dönemin başlangıcında geçmişe göre düşük olan reel gelir seviyelerini yükseltmek amacıyla daha verimli çalışmaktadırlar.

- Ekonomide zorunlu bir tasarruf hacminin doğmasına neden olmaktadır. Enflasyona duyarlı bir vergi sistemiyle, kişilerin kullanılabilir gelirleri azaltılarak tasarruf artışı sağlanabilmektedir.

- Para arzındaki genişlemenin fiat artışlarını karşılayamaması durumunda faiz oranları yükselicek bu da atıl fonların yatırımlara kaymasını sağlayacaktır (73). Zaten, fiat artışları nedeniyle artan muamele saikiyle para talebi atıl kaynaklarla karşılandığından faiz oranları doğal olarak yükselmektedir (74). Sonuçta yükselen faizler toplam talebi kısmaktadır.

- Enflasyon öncesinde düşük faizle çıkarılan tahviller enflasyon dönemlerinde ucuzlanmış olacağından tasarruflar artarken, tüketim harcamaları azalmaktadır. Bu da

(72) BRONFENBRENNER, M.; "İktisadi Kalkınmanın Yüksek Maliyeti", İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, ODTÜ.Yay.No.6, Ankara 1966, s.354-356

(73) ERGİN, Feridun ; a.g.e., s.311

(74) ULUATAM, Özhan ; Makro İktisat, A.Ü.Siyasal Bilgiler Yay.No.363, Ankara 1973, s.308

enflasyon baskısını hafifletmektedir (Pigou etkisi) (75).

- Ekonomi süjeleri harcama veya tasarruf şeklindeki kararlarını ellerindeki likiditeden bağımsız olarak oluştururlar. Çünkü piyasadaki gelişmelerle ilgili sübjektif beklentiler olumsuz ise düşük faizli bol likidite fertleri harcamaya yöneltmez. Genellikle nominal faktörlerin de etkisi altında kalarak para yanıtmasına (aldanması) kapılırlar ki bu da istikrarın sağlanmasına yardımcı olur. Nominal kâr artışının genişleyen üretim sonucu olduğunu düşünerek üretimi arttırmaya devam ederler (76).

Özetliyecek olursak, paranın tedavül hızının sabit olmaması, para talebindeki verilerden hareket ederek hesaplanmasını olanaksızlaştırmaktadır (77). Örneğin nominal gelirdeki bir artış reel harcamalar üzerinde etkili olabilmektedir. Aynı şekilde para piyasasındaki reel dengeler de etkileneceğinden para arzındaki bir artış faiz oranlarının yükselmesine neden olacağından; bir yandan yatırım harcamalarını ve üretimi arttırmakta, diğer yandan dolaylı olarak fiyatlar genel seviyesini yükseltmektedir(78). Böyle bir para arzı artışının üretim ve istihdamı arttırması ise ekonomi likidite tuzacağına düşünceye kadar devam edebilir (79). Aksi takdirde para arzı artışıyla faizlerin düşmesi artık olanaksızlaştığından para arzı sabit tutulup buna karşılık devlet harcamalarının arttırılarak çarpan mekanizmasının işletilmesi yoluyla gelir artışı sağlanması gerekmektedir.

(75) ALKİN, Erdoğan ; a.g.e., s.166

(76) ERGİN, Feridun ; a.g.e., s.279, 314

(77) ONGUN, Hasan ; a.g.e., s.149

(78) ACAR, M.Sadık ; Maliye ve Para Politikalarının Etkinliği Açısından Keynesçi ve Monetarist Yaklaşımların Mukayesesi, s.11

(79) LUCKETT, Dudley ; a.g.e., s.418-419

Para arzı artışı yoluyla yaratılan üretim ve gelir artışının kalkınmanın finansmanında kullanılabilmesi kısa sürede gerçekleşse bile uzun dönemde para arzındaki bir artış fiatlara yansıdığından sadece enflasyona neden olmaktadır (80).

Kalkınmayı finanse edecek fonlar zorunlu tasarruflar ve gelirin yeniden dağılımı olmak üzere enflasyon yardımıyla oluşturulan iki temel kaynaktan sağlanmaktadır (81).

- Zorunlu Tasarruflar : Bireylerin isteği dışında ve enflasyon vasıtasıyla sağlanan tasarruflara zorunlu tasarruf denilmektedir (82). Enflasyon düşük gelir grupları üzerinde tüketimi kısıcıcı etki yaparken ekonomide zorunlu bir tasarruf hacminin doğmasına neden olmaktadır. Bu kısıtlayıcı etki, mal miktarı ve türü üzerinde kendini gösterir. Zira, fiyatlar yükselirken üretimin artmaması nominal harcamaları düşürmemekte diğer bir deyişle sadece toplam talebin aşağı çekilmesi yoluyla tasarrufları zorunlu olarak arttırmaktadır. "Zorunlu tasarruf yoluyla enflasyon, kalkınmayı kapalı bir ekonomiye nazaran, açık bir ekonomide daha fazla teşvik eder"(83). Ancak elde edilen bu tasarruf fazlası ücret artışları ve sosyal yatırımlar gibi alanlara kaydırılmadığı ve toplam talep tüketim mallarından sermaye mallarına yöneltilemediği sürece kalkınma üzerinde etkili olmaktadır.

(80) FRIEDMAN - KALDOR ; Para Teorisinde Devrim ve Karşı Devrim, Eskişehir 1982, s.2

(81) THIRLWALL, A.P. ; Inflation, Savings and Growth, s.37

(82) SAVAŞ, Vural ; a.g.e., s.107

(83) BRONFENBRENNER, M.; a.g.m., s.355

- Gelirin Yeniden Dağılımı : Hernekadar tasarruflarla gelir dağılımı arasındaki ilişkinin belirlenmesi zorsa da enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisinin tasarrufları arttırıcı yönde olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşe göre, fiatların ücretlerden daha hızlı arttığı bir dönemde diğer şartlar veri iken gelir seviyesi düşük olan grupların reel tüketimleri azalacaktır (84). Bu durumda ücretlerden yapılan tasarruflar düşecek, maliyetler arttığı için de kârlar yükselecek; meydana gelen gelir artışı yüksek gelir grupları lehine yeniden dağıtılacaktır. Diğer bir deyişle tasarruflar kârların gelirlerdeki payına, kârlar da yatırımların ulusal gelir içindeki payına bağlıdır (85). Böylelikle enflasyon, yatırımlar ve tasarruflar üzerinde pozitif etki yaparak ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır (86). Bu yaklaşımı Keynes şu şekilde ifade etmektedir: "Elde edilen servet, sahipleri tarafından tüketilmeyip biriktirilirse, kâr enflasyonunu kısa dönemde tüketimi azaltarak fedakârlığa zorladığı işçi sınıfı uzun dönemde bu fedakârlığından çok daha fazlasını elde edebilir" (87).

Konuya ekonominin atıl veya tam kapasite halinde çalışması açısından bakacak olursak atıl kapasite ile çalışan bir ekonomide yatırımlar, üretim artışı yaratarak, milli gelir düzeyini yükseltmekte, böylelikle de her yatırım kendine eşit bir tasarruf meydana getirmektedir. Tam kapasitenin söz konusu olduğu bir ekonomide ise tasarruf eğilimi düşük olanlardan, çok tasarruf yapan yüksek gelir gruplarına doğru gelir yeniden dağıtılarak yatırımlar uya-

(84) United Nations ; "Direct and Indirect Effects of Inflation on the Savings Behaviour of Households", Savings for Development, N.Y. 1981, s.21

(85) THIRLWALL, A.P.; a.g.e., s.24-25

(86) ROSTOW, W.W. ; The Stages of Economic Growth, Cambridge University Press, 1962

(87) KEYNES, J.M. ; A Treatise on Money, Vol.II, MacMillan and Co.Ltd., London 1950, s.162

rılmakta sonuçta tasarruf hacmi artmaktadır (88). Yatırımların tasarrufları aşması halinde ise ekonomide enflasyonla karşılaşılmaktadır (89). Bu sefer yatırımların "nominal getiri oranı" enflasyon vasıtasıyla artacak, buna karşılık reel faiz oranı düşerek yeni yatırımların gündeme gelmesini sağlayacaktır (90).

Enflasyonla kalkınmanın finanse edilmesini öneren bu yaklaşım, yatırımların her zaman tasarruflarla sınırlı olmadığına dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle kalkınmayı gerçekleştirmede en önemli görev yatırımlara düşmektedir. Böylelikle gelişmiş bir mali sistemin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü "girişimciler planlanmış gerçek tasarruf düzeyi üstünde yatırım yapmak isterlerse sermaye piyasasından kaynak sağlayarak bu yatırımları gerçekleştirebilirler" (91). Böylelikle Keynezyen yaklaşımda da bankacılık sistemi önemli bir yere sahiptir.

Yatırımların sınırını ise artan fiatlar karşısında satınalma gücü düşen ücretlilerin dayanabilecekleri enflasyon oranı belirleyecektir. Özellikle ekonominin durgunluk içinde bulunduğu dönemlerde satınalma gücü çok düşük olduğundan nominal ücretler yükselen fiatlar karşısında reel ücretlerin daha fazla düşmesini önlemek için direnir. Bu noktada işgücü için ulusal gelirdeki payının daha da düşmesini önlemek amaç haline gelerek "emek verimliliğindeki artışların hepsini kendisi" almaya çalışır (92). Yatırımlar, ekonomide ne kadar tasarruf yapılacağını tayin ederken, kârların derecesini de belirlemektedir.

(88) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.22-23

(89) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.26, 29

ACKLEY, Gardner ; a.g.e., s.209-215

(90) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.29

(91) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.39

(92) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.27

Kısaca, enflasyon tasarrufları iki şekilde etkilemektedir. Öncelikle geliri yeniden dağıtarak kârlardan yapılan tasarrufların payını arttırmaktadır. Emek verimliliğindeki artış, reel ücretlerdekinden daha fazla olduğu sürece "ücretlerin milli gelirdeki payı azalır, kârların payı ise yükselir" (93). Diğer bir deyişle yatırımların arttırılması, reel ücretlerin düşmesi ve kârların arttırılmasıyla mümkün olmaktadır. Kârların payındaki bu yükseliş sonucunda, yatırımlar tasarrufları belirlediğinden, mevcut yatırım düzeyine uygun tasarruf meydana gelecek, plânlanan ekonomik büyüme de gerçekleşebilecektir (94). Örneğin Fransa'da tüketimin düzensiz bir elâstikiyet göstermesi nedeniyle enflasyon, gelirler erirken aynı oranda bir tüketim artışı sağlamamıştır. "Tüketim mallarının fiatları yatırım mallarından daha hızlı yükselmiştir; böylelikle gelirlerde yapılan ufak bir tasarruf plânlanan reel yatırımların finansmanına yeterli gelebilmiştir." (95). Sonuçta rantiyelerden, hisse senedi sahipleri ve gömülleyenlerden ücret ve maaşlılara doğru bir gelir dağılımı gerçekleştirilmiştir. İkinci etki ise, bütün ücretlerin tüketildiği, kârların ise tasarruf edildiği varsayımı altında toplam tasarruf oranındaki artış ücretlerin payındaki azalışa, kâr oranı sermaye birikimi ve büyüme oranına eşit olmasıdır (96).

Enflasyon aracını kalkınmanın finansmanında kullanırken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri arasındaki farkları gözönünde tutmak gerekmektedir. Zira gelişmekte olan ülkeler enflasyon kavramıyla ancak II.Dünya Savaşından sonra karşılaşmışlardır. Bu nedenle enflas-

(93) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.27

(94) KALDOR, N. ; "Alternative Theories of Distribution", Review of Economic Studies, No.2, 1955 - 1956

(95) KALDOR, N. ; Reports on Taxation II, s.1-2

(96) THIRLWALL, A.P. ; a.g.e., s.26-27

yonun araç olarak kullanılması değişen uluslararası ilişkiler de dikkate alındığında bu ülkelerin ekonomik bağımlılıklarının daha da artmasına neden olmaktadır. Enflasyonist politikalar gelişen ekonomilerde başlıca şu etkileri yapmaktadır :

- Enflasyon dönemlerinde kredilerin kısılması, tüketim kredilerinin sistematik bir şekilde işlediği gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Bu yolla talep kısılarak enflasyon aşağı çekilebilir. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerde kredilerin genişletilmesi yatırımları arttırarak yatırım malları talebini dolayısıyla da fiyatlarını arttıracaktır. Yatırımların üretime dönüştüğü andan itibaren arz artacağından arz ve talep dengesi de kurulmuş olacaktır (97). Yalnız burada unutulmaması gereken, yatırımların üretime dönüşmesi için geçen zaman boyutudur.

- Enflasyonist dönemlerin en önemli özelliklerinden biri de kaynak yetersizliği ile karşılaşılmasıdır. Sermaye piyasasının kurumlaşmış olduğu ülkelerde enflasyonist dönemlerde hisse senetlerine olan talep fazlalaşacağından sermaye birikimi üzerinde olumlu etki yapacaktır (98).

- Enflasyonist dönemlerde hernekadar firmaların kârlılık oranları yükselirse de bu artış reel olmadığı gibi, aynı üretim ve arz miktarı için daha fazla değişir sermaye gereksinmesi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle firmaların kârlarının yükselmesi :

(97) AŞKIN, Aydemir ; "Fiat ve Maliyetlerdeki Artışlar Karşısında Sınai Teşebbüslerin Finansman Sorunları ve Kaynak Yetersizliği", Para ve Kredi Politikaları, T.T.O.S.O. Birliği, 1975, s.47

(98) LEWIS, Arthur ; Inflation - The Theory of Economic Growth, Allen and Unwin Ltd. London 1955

. Para değerinin düşmesi sonucu fiatların yükselmesi, dolayısıyla nakdi satış hacminin büyümesi;

. Paranın değerinin üretimin yapıldığı döneme göre düşmüş olması, maliyetlerle satış fiatı arasındaki marjın büyümesi (yani kârın nominal olarak artması olmak üzere iki nedene dayanmaktadır. Ayrıca kârların yükselmesi faiz hadlerinin daha da artmasına neden olduğundan enflasyonu hızlandırıcı etki yapmaktadır (99).

- Bilindiği gibi enflasyon oranının nominal faiz haddinin üstüne çıkması halinde borçlu olanlar kazançlı çıkacaktır. Zira artık negatif reel faiz oranları söz konusu olmaktadır. Yalnız bu durumun firma borçlarına olan etkisi düşünülenin tersine olumsuzdur. Çünkü firmanın borçlanarak yaptığı yatırımların getirisi "zaman içine" dağıldığından enflasyon yükseldikçe zararlı olmaya başlayarak finansman gücünü içine düşmektedirler (100).

Diğer taraftan sabit yatırımları enflasyondan etkilenmeyen firmaların hisse senetleri alıcılar için cazip olacağından firmaların tahvil çıkararak fon tedarik edebilirler. Enflasyonun etkisini azaltacak kadar yüksek faiz uygulanamaması sermaye piyasası üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının gelişmemiş ya da henüz kuruluş halinde olması böyle bir olasılığı hemen hemen ortadan kaldırmaktadır.

- Yapılan çalışmalar tasarrufları % 1 arttırabilmek için çok yüksek oranlı enflasyonların gerektiğini gös-

(99) CROUCH, Robert ; "Keynes Versus Tobin on Liquidity Preference", Econometrics, Vol.39, No.4 1971, s.390

(100) KAZGAN, Gülten ; "Enflasyon Hızı, Nominal Reel Faiz Hadleri, Değişen Borç Yükü ve Finansal Sorunlar", Para Dergisi, Temmuz 1982, sayı 14, s.34

termektedir. Bu da gelişmekte olan ÷lkelerin daha büyük sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

- Bilindiği gibi, emeğin prod÷ktivitesinin d÷şmesi de (nakdi ücretler aynı kalmak şartıyla) enflasyona neden olabilmektedir (101). Halbuki Keynezyen modelde kârların payının yükselmesi emeğin prod÷ktivitesinin artmasına bağlıdır. Ayrıca, enflasyonun olumsuz etkilerinden kurtulmak için firmalar enflasyon oranına eşit veya daha fazla fiyat artışlarına gidebilmekte, buna karşılık ücret gelirleriyle geçinenlerin böyle bir olanağı bulunmamaktadır.

- Enflasyonun diğer bir etkisi ise ithalatı özendirmesidir. Halkın yükselen iç fiyatlar karşısında ucuza gelen ithal mallarını tercih etmesi toplam talebin yön değiştirmesine neden olmaktadır. Öteyandan yüksek fiyatlarla yapılan ihracatın dış pazarlardaki rekabet gücü azaldığından enflasyonun dış ticaret açıkları üzerindeki etkisi negatif olmaktadır.

Özetliyecek olursak yükselen fiyatların ortaya çıkardığı koşullar, sosyal düzensizliklere neden olmadığı ve kalkınma sürecinin iktisadi katma değer yaratmasına karşı olumsuz etkiler oluşturmadığı sürece kendini besleyen bir iktisadi kalkınma için yeterli uyarıcı öğeleri sağlayabilir.

Enflasyon dönemlerinde tüketimi kısıtlamak her zaman talebin de kısıtlanması anlamına gelmemektedir. Zira tüketimi önlemek için alınan önlemler daha önce yapılmış tasarrufların çözülmesine de neden olabilmektedir. Fiyatların toplam talepteki otonom bir artış sonucu yükseldiği

(101) HOUTHAKKER, H.S.; "On Some Determinants of Saving in Developed and Underdeveloped Countries", in Problems Economic Development, London 1965

bir ortamda devlet vergileri arttırarak veya kamu harcamalarını ve transfer ödemelerini azaltarak enflasyonist baskıyı hafifletebilir. Bu politikaların amacı bir bütçe fazlası yaratarak ve/veya denk bütçe politikasıyla vergi ve harcamaları eş miktarda azaltarak toplam talebi aşağı çekmektir (102).

Aynı şekilde ücret gelirlerinin sabit tutularak kârların payının arttırılması sonucu ortaya çıkan nominal gelir artışının yarattığı enflasyon, oluşturulacak para yanılmasıyla emek piyasasındaki yüksek ücret artışlarının meydana gelmesini önler. Yalnız bunun gerçekleşmesi para ve maliye politikalarının birlikte kullanılmasına bağlıdır. Çünkü nominal gelir artışları ancak bir sonraki yılın ücretlerini etkilediğinden enflasyon oranı üzerinde de etkili olabilmektedir. Zira, açık piyasa muameleleri ve vergiler talep enflasyonu üzerinde azaltıcı rol oynamaktadır (103).

Bilindiği gibi kamu harcamaları cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer ödemelerinden meydana gelmektedir. Cari harcamaların seviyesini kamu kesimindeki mevcut kapasite tayin etmektedir. Kamu yatırımlarının azaltılması özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından kalkınma hızını olumsuz etkilemektedir. Transfer ödemelerinin miktarı ise ancak etkin bir gelir ve servet vergisiyle düşürülebilmekte; aksi taktirde gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da arttırarak sosyal huzursuzlukların doğmasına neden olmaktadır.

(102) GÖRGÜN, Sevim ; Maliye Politikası, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1977, s.82

(103) PHELPS, E.S.- BURMEISTER, E.; "Money, Public Dept, Inflation and Real Interest", Journal of Money Credit and Banking, Vol.III, No.2, Ohio 1971, s.153-158

Vergi artışları toplam talep üzerinde kısıtlayıcı rol oynamaktadır. Ancak bu etki kamu harcamalarında yapılan indirimlere göre daha az etkilidir. Ayrıca, vergi çeşidine, vergiyi ödeyen grubun marjinal tüketim meyline ve de vergi matrahına göre değişmektedir. Örneğin düşük gelir gruplarının ödedikleri gelir vergisinin arttırılması diğer gruplara nazaran toplam talebi kısıtlayıcı olurken gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da arttırmaktadır.

Kurumlar vergisinin arttırılması ise ancak tüketiciye yansıtıldığında etkilidir. Aksi takdirde firma içi tasarrufların veya hissedarların payı azalacak, bu da yatırımlar üzerinde olumsuz etki yapacaktır (104). Toplam talebi gerçekten frenleyen tüketim vergisidir (105). Özellikle harcama vergisi hem toplam tüketimi etkin bir şekilde kısıtlar, hem de sosyal adalet ilkelerine uygundur. Zira bu yolla tasarruflar ve yatırım harcamaları vergi dışı bırakılırken, geçmiş yılların gelirinden yapılan tüketim, vergi matrahına katılmaktadır. Genel bir tüketim vergisi ise tüm mal ve hizmetleri kapsadığı için tüketimle tasarruf arasında yapılan tercihi tasarruf lehine değiştirir. Yalnız düşük gelir grupları önemli ölçüde etkilendiğinden verginin uygulanacağı malların kapsamı daraltılabilir. Bu da verginin etkinliğini azaltacaktır. Özel tüketim vergileri ise tüketimi yaygın ve talebin fiat esnekliği düşük olduğu mallara uygulandığında etkili olmaktadır.

Talep enflasyonu, ekonominin yarattığı kaynaklardan daha fazlasını kullanmak demek olduğuna göre, uy-

(104) TÜRK, İsmail ; Maliye Politikası Amaçlar-Araçlar ve Bütçe Teorileri, Ankara 1975, s.270

(105) TÜRK, İsmail ; a.g.e., s.275

gulanması gereken politika tasarrufları arttırıcı yönde olmak zorundadır. Tasarrufları özendirici parasal ve mali önlemlerle tüketim artışları sınırlanmalı, cari harcanabilir gelirden yatırıma pay ayrılması desteklenmelidir. Kamu maliyesindeki açıkların giderilmesinde Merkez Bankası kaynaklarını zorlamak yerine, bütçe kaynakları ve kullanımları gerçekçi biçimde değerlendirilmelidir. Buarada vergi kayıplarının önlenmesi, vergi adaletsizliklerinin giderilmesi, kamu harcamalarında verimin yükseltilmesi yolunda ciddi adımlar atılmalıdır. Bütün bu çabalara karşın yurtiçi tasarrufların yatırım miktarını ve ithalat için gerekli döviz tutarını karşılamadığı ölçüde dış tasarruflara başvurulmalıdır.

2.1.3. İÇ KAYNAKLARLA FİNANSMAN POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ :

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları sırasında karşılaştıkları en önemli sorun yetersiz sermaye birikimidir. Sorunun çözümü gönüllü tasarrufların arttırılmasına ve mevcut tasarrufların yatırımlara aktarılabilmesine bağlıdır.

Gönüllü tasarrufların toplam tasarruflar içindeki payının arttırılması için başvurulan yöntemler şunlardır :

- Üretim artışının sağlanamadığı ekonomilerde iç talep dolayısıyla tüketim harcamaları kısılarak tasarrufların gelir içindeki payının yükseltilmesi : Tasarrufları özendirmek, gömüleri ve spekülatif plasmanları çözmek amacıyla yüksek faiz uygulamasına gidilir.

Yalnız bunun için gelişmiş ve kurumlaşmış bir banka sistemi ve sermaye piyasasına gerek vardır (106). Aksi takdirde yüksek faizlerin çekiciliği müteşebbislerin üretimi arttıracak yatırımlar yapmasını önleyerek iflaslara neden olmaktadır. Örneğin Arjantin'de yüksek faiz uygulamasının ertesi yılında tarım aletlerinin satışlarında % 80'nin üzerinde düşüş meydana gelmiştir. Şili'de ise 1976-1980 arasında 295 işletme iflas etmiş, 1980 sonrasında iflaslar iki katına çıkmıştır (107).

- Para arzı artışıyla gelirlerin yükseltilmesi: Para arzı, emisyon, açık piyasa işlemleri veya gömülerin çözülmesiyle arttırılır. Artan para arzı "atıl depolara" akarak menkul değerlerin fiyatlarını yükseltir ve faiz had-dini düşürür. Böylelikle uyarılan yeni yatırımlar çarpan etkisiyle gelir artışları yaratmaktadır (108). Yalnız yeni sanayileşmekte olan ülkelerde sermaye piyasasının gelişmemiş ve fertlerin likidite tercihlerinin faize karşı inelastik olması nedeniyle para arzındaki artışlar tüketim harcamalarına kaymaktadır.

- Kredi hacminin arttırılması : Selektif kredi kontrolünü içeren bir kredi politikasıyla üretim artışı yaratacak yatırımlara öncelik tanınır. Bu yolla genişletilen satınalma gücü tüketim ve yatırım mallarına olan talebi arttırarak gelir artışı yaratmaktadır (109). Öteyandan az gelişmiş ülkelerde yetersiz sermaye birikimi kredi faizlerinin yükselmesine, dolayısıyla müteşebbis-

-
- (106) İLKİN, Akın ; "Faiz Politikamızda Yeni Gelişmeler",
Ekonomide Para Kredi, Sayı 3, İstanbul
1981, s.18
- (107) GARDNER, David ; "The Free Miracle in Difficulties",
Financial Times, London, 17.Nov.982
- (108) ALKİN, Erdoğan ; a.g.e., s.163-164
- (109) ERGİN, Feridun ; Kredi Sistemi, İ.Ü.İktisat Fakültesi
Yay.No.437, İstanbul 1980, s.176

lerin yatırımlarını spekülatif alanlara kaydırmalarına neden olmaktadır.

- Otofinansman yoluyla sermayenin arttırılması:
Firma kârları dağıtılmayarak yatırımlar arttırılabilir.

- Devletin "toplum kalkınması"nı özendirme sonucu özellikle tarımsal bölgelere yapılacak yatırım harcamalarında tasarruf sağlanması : Bölge halkının alt yapı, eğitim gibi gereksinim duyduğu temel yatırımlar yine kendi gönüllü çalışmalarıyla sağlanarak sermaye birikimi oluşturulmaktadır (110).

- Tarımda verimliliğin yükseltilmesi : Tarımda modernizasyona gidilerek verim dolayısıyla toplam ürün artışı elde edilir. Yatırımları finanse edecek gelir artışının sağlanması öncelikle tarım reformlarına bağlıdır(111). Bu yolla yapılacak kaynak aktarımı istihdam için yeni yatırımlara da olanak sağlar. Ayrıca bir taraftan toprak reformu yapılarak toprağın ve tarım araçlarının mülkiyeti topraksız köylüler lehine değiştirilir (112). Diğer taraftan düşük faizli tarım kredileriyle küçük tarım işletmeleri desteklenerek üretim artışı yaratılır.

Öteyandan az gelişmiş ülkelerde gönüllü tasarrufların azlığı vergi politikalarını "kaynak yaratan bir finansman aracı" olarak gündeme getirmektedir. Vergi politikalarının başlıca fonksiyonları şunlardır (113) :

- Toplam tasarrufu arttırmak,
- Kamu yatırımları için gerekli fonların hazineye

-
- (110) SAVAŞ, Vural ; a.g.e., s.170
(111) İLKIN, Akın ; Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, s.176
(112) ÖZGÜVEN, Ali ; Tarım Ekonomisi, İstanbul 1974, s.210-217
(113) ONDER, İzzettin ; "Gelişmekte olan Ülkelerde Vergi Sistemlerine İlişkin İlkeler", Vergi Tedbirleri ve Meseleleri, İstanbul 1978, s.11

transferini sağlamak,

- Efektif talep hacmi üzerinde etkili olarak enflasyonist baskıyı hafifletmek,

- Servet ve gelir dağılımındaki farklılıkları gidererek düzenleyici olmak,

- Yatırımların öncelikle kalkınmakta olan bölgelere yapılması için yönlendirici olmak,

Az gelişmiş ülkelerin daha çok enflasyonist karakterli olmaları nedeniyle para arzının arttırılması fiyatlar genel düzeyini yükseltmektedir. Özellikle gıda mallarının fiyatları artarken halkın gelir düzeyinin düşük olması sonucu sanayi mallarına olan talep artmamaktadır. "Fakir olduğu için fakir olan bu ülkelerde" kısır döngünün kırılması üretim hacminin arttırılmasına bağlıdır. Çünkü reel gelir üretim kapasitesi arttıkça yükselcektir (114). Yalnız bu gelir artışı, nüfus artışı yüksek olan ülkelerde kişi başına düşen üretim kapasitesi düşük olacağından, piyasanın genişlemesini engellemektedir. Sorun, yatırımların değişik sanayi dallarına dağıtılmasıyla çözülebilmektedir (115).

Bu enflasyonist yapı özellikleri nedeniyle bireyler tasarruflarını daha çok altın, döviz, gayrimenkul gibi alanlara aktarmaktadırlar. Dolayısıyla mevcut tasarrufların yatırımlara yöneltilmesi ve bu sırada başta enflasyon olmak üzere karşılaşılan çeşitli sorunların çözümü ancak gelişmiş bir banka sistemi ve sermaye piyasası ile mümkündür.

Öteyandan enflasyon, bir finansman yöntemi olarak tüketimi kısmadan üretimi arttırmak amacıyla kullanılabilir. Böylelikle bir yandan geliri kârlar lehine yeniden dağıtarak

(114) İLKİN, Akın ; a.g.e., s.94-95

(115) NURKSE, R. ; Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries, Oxford 1953, s.13-14

tasarrufu arttırıcı etki yapmakta; diğer yandan kamu yatırımlarının finansmanını sağlamaktadır. Uzun dönemde üretim kapasitesini arttırıcı etkisine rağmen; kısa dönemde sürekli fiyat artışları yaratarak spekülatif plasmanları arttırmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde yüksek gelir gruplarının ulusal gelirin büyük kısmına sahip olmaları, tasarrufların büyük bölümünde onlar tarafından yapılmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle gelir dağılımının yüksek tasarrufta bulunanlar lehine değişmesi yatırımların da artmasını sağlamaktadır.

Adaletsiz gelir dağılımının ve kâr payının gelirler içindeki payının büyümesinin yanısıra banka kredileri ve para arzındaki artışta sermaye birikimini gerçekleştirmektedir (116). Bütün bu etkenler her ne kadar sermaye birikimini arttırıcı rol oynasa da kalkınmayı dönüştürecek büyüklükte bir birikim meydana gelmemektedir. Ayrıca, artan bütçe açıklarının enflasyonla kapatılmaya çalışılması yeni bütçe açıklarına neden olmaktadır. Bu durum karşısında az gelişmiş ülkeler iç borçlanmalarına sadece yetersiz tasarruflardan değil kurumsal çerçevedeki boşluklardan dolayı sınırlar koymaya mecbur kalmaktadırlar (117). Örneğin 1961 - 1964 döneminde Brezilya'da artan bütçe açıkları enflasyonu % 86.6'ya yükseltmiştir. Sonuçta gelir ve kaynak dağılımı bozulmuş, ülke dışına sermaye transferi hızlanmıştır. Bunda enflasyon kadar tarımı ihmal eden, içe dönük sanayileşme ve iç kaynaklarla amaçlanan büyüme hızı arasındaki dengesizlikler

(116) İLKİN, Akın ; a.g.e., s.99

(117) OLIVER, Brian ; "Central Bank Functions in Less Developed Countries, The Case of Swaziland", National West Minister Bank, Quarterly Review, November 1979, s.42

etkili olmuştur. 1964'de kurulan Brezilya Merkez Bankası ve Ulusal Para Konseyi kısıtlayıcı önlemler koyarak para ve sermaye piyasalarını denetim altına almıştır (118).

Az gelişmiş ülkelerde iç finansman kaynaklarının kalkınmayı gerçekleştirecek yatırımları sağlamakda yetersiz kalması dış finansman kaynaklarına olan gereksinimi arttırmaktadır.

2.2. KALKINMANIN DIŞ KAYNAKLARLA FİNANSMANI :

Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın başlangıç safhasında iç tasarruf hacminin yetersiz olması sermaye birikiminin istenilen büyüklükte gerçekleşmesini, yani sanayileşmenin ana damarını teşkil eden yatırımların yapılmasını engellemektedir. Bu aksaklığın ortadan kaldırılması ise yatırımların kaynağını oluşturan tasarrufların dış kaynaklarla desteklenmesine bağlıdır.

Diğer taraftan yapısal değişmeyi gerçekleştirecek yatırımlarla birlikte hammadde ve yatırım mallarına olan talebin artması, ithalatı genişletmekte; dolayısıyla ülkenin döviz gelirlerine olan gereksinimi de artmaktadır (119). Buna karşılık az gelişmiş ülkelerin yapısal özelliklerinin etkisiyle ihracatın sınırlı kalması sonucu gerekli ithalat karşılanamamaktadır. Sonuçta devamlı artan

-
- (118) T.Ü.S.İ.A.D ; Bir Endüstri Ulusu Doğuyor Brezilya, İstanbul 1973, s.3, 10
- (119) ALKİN, Erdoğan; Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No.478, İstanbul 1981, s.1

ödemeler dengesi açıklarıyla karşılaşılmaktadır. İşte bu noktada ya kalkınmadan vazgeçilmesi ya da bunun dış kaynaklarla tamamlanması gündeme gelmektedir. Dış kaynaklardan elde edilen fonlar, iç kaynaklardaki yetersizliği ortadan kaldırmak amacıyla rasyonel politikalar doğrultusunda kullanıldığı sürece kalkınmanın gerçekleşebilmesi olanağı vardır. Aksi takdirde toplumlar, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi ekonomik ve siyasal bunalımlarla karşılaşmaktadırlar. Özellikle yabancı sermaye, dış borç ve yardımları finansman kaynağı olarak kullanırken ülkenin dış kaynaklardan yararlanabilme potansiyeli ve zaman içinde sermaye akımının niteliğindeki farklılıkların gözönünde bulundurulması gerekmektedir (120).

2.2.1. İHRACATIN KAYNAK YARATMASI :

Az gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin temel taşlarından biri de ihracattır. Kalkınmayı finanse edici bir kaynak olarak kullanılabilmesi ise ihracatın değer olarak artmasının yanı sıra bileşiminin de değişmesine bağlıdır. Zira, üretimde tarım kesiminin etkinliği ihracatın bileşiminde de kendini göstermektedir. Tablo 7'de de görüldüğü gibi petrol ithal eden ülkelerde toplam sanayi mallarının payı hammadde ihracatına göre düşüktür (121).

(120) İLKİN, Akın ; "Sanayi İşletmelerinde Finansman Sorunları", Ekonomide Diyalog

(121) Bknz. Ek 1

T A B L O : 7

PETROL İTHALATÇISI AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE
DIŞ TİCARETİN YAPISI
(1980)

(%)

<u>Ülke Grubu</u>	<u>Ihr./</u> <u>GSMH</u>	<u>İhracatın Yapısı</u>		<u>İthalatın Yapısı</u>		
		<u>Sanayi</u>	<u>Hammadde</u>	<u>San.</u>	<u>Gıda</u>	<u>Petrol</u>
Düşük Gelirli Ül.						
- Afrika	16	9	80	51	16	31
- Asya	9	47	50	38	14	39
Orta Gelirli Ül.	24	46	36	53	11	28

Kaynak : The World Bank; The World Development Report 1981

Gelir elastikiyeti düşük olan tarım ürünlerini ihraç eden bu ülkeler doğal olarak dış talebi etkileyememektedirler (122). Buna karşılık ithal edilen ara ve yatırım mallarının fiyatlarının yüksek elastikiyet göstermesi büyüyen dış ticaret açıklarıyla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Hammadde ve tarım ürünlerinin dünya piyasasındaki fiyatlarının düşük olmasının yanısıra, hızlı nüfus artışı bu mallara iç talebi arttırmakta, dolayısıyla ihracat hacmi sınırlı kalmaktadır. Öteyandan çağımızdaki hızlı teknolojik gelişme sonucu sentetik ürünler hammaddelerin yerini almıştır. Bu durumda az gelişmiş ülkelerin hammadde ihracatında uzmanlaşarak döviz gelirlerini arttırmaları ve bu

(122) ANDIC, F.S.-DOSSER, D.; A Theory of Economic Integration for Developing Countries, Allen and Unwin, London 1971

yolla kalkınmaya kaynak yaratmaları güçleşmektedir (123). Dolayısıyla dış ticarete uzmanlaşmaya gidilerek ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi rasyonel bir yol olmamaktadır. Zira, teknolojik gerilik ve yetersiz sermaye gibi temel sorunlar maliyetleri yükselterek yeni kurulan sektörlerin (infant industry) bu tür bir sistem içinde yaşayabilmelerini zorlaştırmaktadır (124).

Sanayileşmenin, dolayısıyla kalkınmanın sağlanabilmesi yeni sanayilerin varlığına da bağlıdır. Dolayısıyla devlet müdahaleciliği ve korumacılığı, diğer bir deyişle ithalatı ikame eden dış ticaret politikaları gündeme gelmektedir (125). İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejileri doğrultusunda :

- sanayi kesiminin ulusal gelir içindeki payı artmakta,
- döviz tasarrufu sağlanarak ödemeler dengesi sorunları hafifletilebilmekte,
- sermaye birikimi hızlanmakta,
- uluslararası konjonktürdeki gelişmelerin ihraç gelirleri üzerindeki etkisi azaltılabilmektedir (126).

Bu doğrultuda devlet çeşitli ithal yasakları koyarak, kota ve tarifeler uygulayarak yeni sanayileri korur.

-
- (123) PREBISCH, R. ; "Development Problems of the Peripheral Countries and the Terms of Trade", Economics of Trade and Development, John Willey+Sons Inc., N.Y.1963, s.290-1
- KELLY, Janet ; "International Capital Markets: Power and Security in the International System", Orbis, V.21, No.41, 1978, s.850
- (124) TOGAN, Subitay; "İktisat Politikaları ve Büyüme", İktisat Politikaları ve Gelişme Doğrultuları, 10.İkti.Haft., İst.1985, s.5
- (125) Bknz. Ek 2
- (126) CLARK, P.B. ; Planning Import Substitution, North Holland, s.21

Az gelişmiş ülkelerde ihracattan elde edilen döviz gelirlerinin genellikle tüketim mallarına ya da yurtiçi hizmet ödemelerine kayması nedeniyle uzun dönemde ihracatın kaynak yaratması güçleşmektedir. Dolayısıyla dış ticaret kazançları yatırım malları sanayiini geliştirmek amacıyla yatırım malları ithalinde kullanılamamaktadır. Zira, başlangıçta hem tüketim mallarına olan talep fazladır, hem de bu sektör büyük sermaye birikimini gerektirmektedir (127). Bu nedenle de döviz kaynakları ara ve yatırım malları ithalinde kullanılarak tüketim malları sanayiinin kurulmasına ağırlık verilmektedir (128).

Yine sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde ihracatın genellikle yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin 19.yüzyıl Japonya'sında yerli firmaların ihracattaki payı sadece % 3.6 olmuştur (129). İlginç örneklerden biri de Brezilya'dır. Koloni döneminin de etkisiyle kahve gibi yerel ürünlerin dışındaki üretim alanlarının yabancı sermayeli kuruluşların elinde olması, dolar değeriyle ihracatta egemen olmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Hernekadar kalkınmayı dönüştürecek sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle yabancı sermayeye gereksinim duyuluyorsa da bu tür gelişmeler ülke ekonomisinin dışa bağımlılığını arttırıcı yöndedir.

Devlet yabancı firmaların dış ticaretteki etkisini azaltmak amacıyla yerli firmaları özendirici uygulamalara giderek destek sağlar. Bu uygulamaları ihracat

(127) İLKİN, Akın ; a.g.e., s.153

(128) ALPAR, Cem ; Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, A.İ.T.İ.A. Yayın No.195, Ankara 1982, s.82-83

(129) Ekonomide Diyalog ; "İhracatı Teşvik ve Devlet", Mayıs 1985, s.35

kredi ve sigortası, vergi muafiyeti, özel destekler olmak üzere üç grupta toplayabiliriz (130) :

- İhracat Kredisi ve Sigortası :

Bu krediler ihracatı teşvik amacıyla ihracatçıya doğrudan veya sanayici aracılığıyla verilir. Kredi faizleri sabit ya da düşük tutularak mal fiyatlarının iç piyasadan daha düşük olması sağlanır. Örneğin Banco de Brazil ihracatçılara normal faiz hadlerinin % 35 - 40 altında kredi faizi vererek ihraç mallarının iç piyasadan % 20 daha ucuza imal edilebilmesini sağlamıştır. Aynı şekilde Bank of France ve Francaise du Commerce Exterieur'un sağladığı kredi desteğiyle maliyetler % 5 düşürülebilmştir (131).

- Vergi Muafiyetleri :

İstihsal vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi gibi vergilerde indirim yapılması veya ithal girdilerinin vergiden muaf tutulması ihracatçıyı özendirebilir. Bu, ihraç mallarıyla dünya pazarlarındaki rakip mallar arasındaki maliyet farkının giderilmesi amacıyla yapılan bir nevi sübvansiyondur. Diğer bir yol ise üretim ve ülke içinde satım sırasında alınan vergilerin iade edilmesidir.

- Özel Destekler :

Daha çok ihraç malları üretiminin arttırılması, tanıtma, yurt dışı pazarlama olanaklarının geliştirilmesi

(130) HUGHES, H. + "Achievements and Objectives of Industrialization", Policies for Industrial Progress in Developing Countries, Oxford Univ.Press, Oxford 1980, s.14

(131) Ekonomide Diyalog ; a.g.m., s.36

amacıyla yapılır. Ayrıca maliyetlerin düşük gerçekleşebilmesi için ihracatçıya doğrudan prim verilerek uluslararası piyasadaki fiatların altında satış yapmaları sağlanır.

İhracatı arttırma çabalarının temelinde dış ödemeler dengesi açığının kapatılması ve sanayi için fon yaratılması yatmaktadır. Az gelişmiş ülkeler enflasyonist bir yapıya sahip olmalarının da etkisiyle genellikle iç talebi kısıtlayarak elde edilen fazlanın ihraç edilmesini tercih etmektedirler. Böylelikle hem iç fiatların aşağı çekilmesi mümkün olmakta hem de görece bir üretim artışı yaratılmaktadır. Öteyandan bu tür bir ihracat artışı halkın yaşam standardının düşmesi pahasına gerçekleştiği gibi, uygulamada da önemli bir ihracat artışı sağlamamıştır. Örneğin 1980-1982 arasında ihracatın dünya toplamı içindeki dolar olarak değeri ancak % 1 kadar arttırılabilmektedir (132).

İhracatı arttırıp döviz girişini hızlandırarak dış dengenin sağlanması amacıyla başvurulan politika araçlarından biri devalüasyondur. Devalüasyonla paranın dış değerinin düşürülmesi, ihraç mallarının ucuzlamasına ve ihraç mallarına olan talebin artmasına neden olmaktadır. Etkin para ve maliye politikalarıyla birlikte kullanıldığı takdirde enflasyon da kontrol altına alınabilmektedir (133). Yalnız bu artış ihracatın yapısal bileşimi üzerinde etkili değildir. Bu yolla ihracatın arttırılıp

(132) World Bank ; The World Bank Annual Report 1984, s.32

(133) KRUEGER, A.O.; Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences, National Bureau of Economic Research, Ballinger Publishing Co., Cambridge 1978, s.130

ithalatın azaltılabilmesi için ihracatın sahip olması gereken özellikleri şu şekilde özetlenebilir (134) :

- İhraç malları arzının fiat yükselmelerine cevap vermesi,
- İhraç mallarının fiatlarındaki düşmeye dış talebin duyarlı olması.

Devalüasyon, ulusal gelir üzerinde; reel gelir etkisi, uyarılmış harcama etkisi ve dolaysız harcama etkisi olmak üzere üç etki yaratmaktadır (135). İhracatı arttırma çabalarının temelinde ulusal gelirin yükseltilmesi yatmaktadır. Devalüasyon yoluyla genişleyen ihracat, çarpan mekanizmasını işleterek reel geliri arttırmaktadır. Meydana gelen bu gelir artışı harcamaların genişlemesine neden olmaktadır. Diğer bir deyişle devalüasyonun dolaylı yoldan üretimi arttırarak reel geliri arttırması toplam harcamaları uyarmaktadır. Harcamalardaki bu genişlemenin hangi oranda üretim artışıyla sağlandığı "massetme eğilimiyle" belirlenmektedir (136). Reel gelirdeki artışlar, reel harcamalardaki artışları kapsamadığı takdirde ekonomide dış ödemeler açığı ile karşılaşmaktadır. Bu aynı zamanda toplam harcamalardan oluşan massetmenin üretimden fazla olduğunu göstermektedir. Eğer ekonomide üretim artışları massetme eğiliminden büyük ise ihracat fazlası vardır (137).

Diğer taraftan dış ticarete çarpan mekanizmasının işletilerek üretimin arttırılabilmesi ekonomide atıl kaynakların bulunmasına bağlıdır. Çünkü atıl kaynakların ihraç malları üretiminde kullanılmasıyla genişleyen gelir, dolayısıyla tüketim harcamalarının artmasına neden olacaktır-

(134) ALKİN, Erdoğan ; a.g.e., s.145

(135) ALKİN, Erdoğan ; a.g.e., s.198

(136) ALKİN, Erdoğan ; a.g.e., s.199

(137) GÖKAY, Ömer ; Dış Ödemelerde Mali ve Parasal Ayarlama Mekanizması, Doktora Tezi, İstanbul 1972, s.5-53, 117

tır (138). Buna karşılık az gelişmiş ülke ekonomilerinin içinde buldukları üretim, enerji, kalifiye işgücü gibi darboğazlar çarpan mekanizmasının işlemlerini engelleyecektir. Örneğin dış ödemeler dengesi açıklarının kapatılması için ithalatın kısılması halinde efektif talep yani harcamalar azalacağından üretim seviyesi düşmektedir. Eğer ithalata olan talep iç talebe dönüştürülebilirse toplam harcamalar artabilecektir. Dış ticaret dengesinin gelişmesi ise toplam harcamalardaki artışın geliri genişlettiği ölçüde meydana gelebilecektir.

1980 öncesine kadar gelişmekte olan ülkelerin çoğu, yerli sanayi korumak amacıyla ithal ikameci politikalar benimsemişlerdir (139). Dolayısıyla bu politikayı desteklemek için sabit kur sistemi uygulanarak döviz alım-satımlarını elinde tutan devlet, döviz kurları üzerinde tek belirleyici olmuştur. Diğer bir deyişle devlet, rezerv tutarak, gümrük tarifelerini ve ithal kotalarını düzenleyerek döviz arz ve talebi üzerinde etkili olmaya, böylelikle döviz kurlarının ihracatı arttırıcı rol oynamasını sağlamaya çalışmıştır.

1980 sonrasında ise bazı gelişmekte olan ülkelerde esnek kur politikasına geçebilmek amacıyla döviz kurlarının arz ve talep tarafından belirlenebilmesi için kurlar dalgalanmaya bırakılmıştır. Bununla ödemeler dengesi sorunlarını hafifletebilmek için döviz kurunun "ülkedeki enflasyon oranının diğer ülkelerdekini aştığı ölçüde devalüe edilmesi" ve "dış pazar ile iç pazar malları arasında görece fiyat yapısının belirlenmesi" hedeflenmiştir(140).

(138) GÖKAY, Ömer ; a.g.e., s.120

(139) O.E.C.D. ; Development Co-operation Review, Paris 1979

(140) TOGAN, Subitay ; a.g.m., s.14, 16

Öteyandan enflasyonist dönemlerde nominal döviz kurlarının fiat artışlarının altında kalması, reel kurların aşırı değerlenmesine (overvaluation) neden olmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen bu aşırı değerlenmeler dış ticaret üzerinde "ihracatın rekabet gücünün" kaybolması ve "ithalatın ucuzlaması" olmak üzere ikili bir etkiye sahiptir (141). Öteyanda döviz kurlarındaki ekşi değerlenme, gelir dağılımını ihracatçılar lehine değiştirmekle birlikte ara malları ithaline bağımlı ihraç malları üreten sektörlerde maliyet artışlarına neden olarak fiatları yükseltmektedir (142). İhracatçının katlandığı bu fedakârlık, kur değişikliğinin sağladığı gelir artışından büyük olduğu takdirde dış pazar yerine iç pazara yönelme tercih edilecektir. Bu durumda ithalatın kısıtlanması maliyetleri daha da yükseltmekte, verimlilik düşmekte, dolayısıyla ihracat gerilemektedir. Dövizin nominal ve reel değerleri arasındaki bu fark ithalatın ucuzlaması anlamını taşıdığından döviz talebi giderek artmakta, sonuçta dış ticaret dengesi bozulmaktadır. Örneğin Arjantin'de 1984 yılında nominal döviz kurları ile reel kurlar arasındaki fark % 60'a varmıştır. Döviz kurlarındaki bu aşırı değerlenmeyi önlemek için bazen ithalat lisansa da bağlanabilir.

Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın finansmanında ihracatın kaynak olarak kullanılabilmesi dış pazara yönelik sanayileşme politikalarının varlığına ve dış ticarete sanayi mallarının payının arttırılmasına bağlıdır. Bu da tarım kesimini ihmal etmeyen, tarımda da sanayileşmeyi sağlayan bir üretim politikasıyla birlikte ithal ikameci politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Zira, sanayileşmenin başlangıcında tarım kesimi sanayiye kaynak yaratırken, ithal ikameci politikalarda yeni kurulan sanayilerin koruna-

(141) PFEFFERMAN, Guy ; "Overvalued Exchange Rates and Economic Development", Finance and Development, Vol.22, No.1, March 1985, s.17-19

(142) ALPAR, Cem ; a.g.e., s.106

arak geliştirilmesini sağlamaktadır. Böylelikle toplam arz içindeki yerli girdilerin payı arttırılmaya çalışılmaktadır (143). Yalnız, ithal ikameci politikalar lüks ve dayanıklı tüketim malları ile ara ve yatırım mallarının ülke içinde üretimini sağlamak amacıyla kullanıldığında maliyetleri yükseltmekte, dolayısıyla ihracatı olumsuz etkilemektedir (144). Özetle, sanayileşme hızlandıkça ithalat katsayıları aynı hızla düşmekte ve ithalat ikamesi fazlalaşmaktadır (145). Diğer taraftan, teşvik amacıyla uygulanan vergi muafiyet ve indirimleri vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde sanayileşme arttıkça ithal ikameci politikaların (import substitution) dozunun azaltılması, ihrac ikamesi (export substitution-promotion) politikalarına (146) ağırlık verilmesi daha uygun olacaktır. Böylelikle hem yerli sanayi geliştirilmekte hem de sanayi kesiminin ihracat içindeki payı arttırılmaktadır.

Yalnız dışa dönük sanayileşme politikaları büyük ölçüde yabancı sermaye girişini de gerektirmektedir. Özellikle ülke için hayati önem taşıyan mallar üzerinde ithal ikameci politikalardan vazgeçilmesi ekonominin dışa bağımlılık derecesini arttırmaktadır. Diğer bir deyişle dışa dönük sanayileşme politikalarının amacı, ihracat gelirlerini arttırarak ülke kalkınmasına finansman kaynağı sağlamak olmalıdır. Bu amaçla :

- kamu tarafından üretilen girdilerin ihracat yapan sektörlerle maliyetine satılması,

-
- (143) KALDOR, Nicholas; "Devaluation and Adjustment in Developing Countries", Finance and Dev., Vol.20, No.2, June 1983, s.36
- (144) ÇARIKÇI, Emin ; Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye de Sanayileşme Politikaları, Ankara 1983, s.18-19
- (145) ALKIN, Erdoğan ; "Gelişen Bir Ekonomide İthal İkamesi", Refii Şükrü Suvla'ya Armağan, İstanbul 1971, s.279
- (146) KRUEGER, Anna O.; "Import Substitution Versus Export Promotion", Fin. and Dev., Vol.22, No.2, June 1985, s.20

- Kredi, vergi iadesi gibi teşviklerin ihracatçı kesimler arasında farklılık yaratmayacak şekilde dağıtılması,

- Pozitif reel faiz haddi ve gerçek kur uygulamalarına gidilmesi gerekmektedir (147).

Son yirmi yılda gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına bağlı olarak sanayi ürünlerinin ihracatı giderek artmaktadır. 1960'lı yıllardan bu yana sanayi malları ihracatı yılda ortalama % 15 hızla artmıştır (148). İhracata dayalı sanayileşmenin uygulandığı Güney Kore (1960-1975) ve Brezilya'da (1965-1975) gerçekten ihracatta yapısal değişiklik ve artışlar sağlanmıştır (149). Brezilya'da 1960'da 1.2 milyar olan ihracat 1981 yılında 23 milyar \$'a, sanayi ürünlerinin ihracatının payı da geçen yirmi yıl sonunda % 60.1'e yükselmiştir (150). Yalnız ihracattaki bu gelişme ancak 1982 yılına kadar sürmüştür. Brezilya örneği, dış ödeme açıklarının istikrar politikalarıyla giderilemeyeceğini gösteren ilginç bir örnektir. İhracatın finansman kaynağı olarak kullanılabilmesi ancak yatırım ve üretim artışlarının sağlandığı ekonomiler için söz konusu olmaktadır. Aksi takdirde artan enflasyon ve dış borç yükleriyle karşılaşılmaktadır. İhracattaki gelişmelere rağmen 1979'da az gelişmiş ülkelerin birikmiş dış borçları ihracatlarının % 78.3'üne eşitti (151).

Özetliyecek olursak, ihracatın finansman kaynağı olarak kullanılabilmesi üretimde girdi olarak kullanılan ara

(147) BALASSA, B.; "The Process of Industrial Development and Alternative Strategies", Princeton Essays in International Finance, No.141, Princeton Univ.Dec.1980, s.10-13

(148) HUGHES, H. ; a.g.m., s.12

(149) Bknz. Ek 2

(150) TOKGÖZ, E. ; a.g.m., s.55

United Nati; Statistical Yearbook for Latin America 1979, s.94

(151) World Bank ; The World Bank Annual Report 1981

ve yatırım malları ithalatına, bu girdilerin ve nihai malların üretimini sağlayacak sektörlerin kurulmasına ve korunmasına bağlıdır. Kalkınma süreci içinde gelişen sektörlerden karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olanlar özendirilerek istikrarlı ihracat artışları sağlanabilmektedir. Buna karşılık ihracatçıyı özendirmek amacıyla sağlanan kaynaklardan tüm sektörlerin yararlandırılması halinde ise kaynak israfı ve spekülatif kazançlarla karşılaşmaktadır.

Uygulamada ihracatçıyı özendirmek için kullanılan araçların başında prefinansman kredileri gelmektedir. İhracatın finansmanında kullanılmak üzere yurt dışından temin edilen bu krediler 90-180 gün vadeli. Kredili ihracattan farkı, ihracatçının malın bedelini ihracattan önce peşin olarak tahsil edebilmesidir. Ayrıca, tüketim mallarının ihracatında bedelin zamanında ödenmesini sağlamak amacıyla "factoring" uygulamasına gidilmektedir. Yatırım malları ihracatçıları özendirmek amacıyla da "factoring" uygulanmaktadır. Buna göre orta vadeli (3-7 yıl) senetli alacaklar bir banka tarafından garanti edilerek üstlenilmekte veya satın alınmaktadır. Böylelikle likiditesi artan ihracatçı yeni yatırımlar yapma olanağı kazanmaktadır (152). Yalnız bu yol daha çok gelişmiş ülke bankalarının az gelişmiş ülkelere yapılan ihracatta kullandıkları bir araçtır.

(152) GUILD, Ian ; "Forfaiting Widens Its Appeal",
The Banker, April 1984, s.45-46

2.2.2. YABANCI SERMAYE YOLUYLA KAYNAK YARATILMASI :

Kalkınmayı gerçekleştirecek sanayi yatırımlarının yapılabilmesi tasarruf hacmine bağlı olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri yetersiz sermaye birikimidir. İşte bu noktada yabancı sermaye önemli bir dış kaynak finansmanı olarak gündeme gelmektedir. Hernekadar yabancı sermaye bir borçlanma çeşidi ise de bu tür bir borçlanmayı olağan dış borçlardan ve diğer uluslararası yatırımlardan (portföy yatırımları gibi) ayırmakta yarar vardır. Zira dış borçlar ana para ve faiz olarak ödenirken, herhangi bir piyasa işlemine tabi olmaksızın doğrudan sağlanan sermaye(veya teknoloji transferi) kâr ve rant şeklinde geri dönmektedir (153).

Az gelişmiş ülkelere yabancı sermayenin girişi 19.yüzyılın başlarına rastlar (154). Özellikle İngiltere'nin bu dönemde sömürge ve kolonilere yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye girişinin ilk yılları olarak kabul edilmektedir (155). A.B.D. kökenli yabancı sermaye yatırımları ise 1918'den itibaren etkin olmaya başlamıştır. II.Dünya Savaşı sonrasında A.B.D.'de az gelişmiş ülkelerde yatırım yapacak firmaların yatırımlarını teşvik amacıyla "uzun vadeli ve düşük faizli ucuz kredi" veren "Cooley Fonları" oluşturulmuştur (156). Diğer taraftan yabancı sermayenin ulusların bağımsızlığını olumsuz etkilediği düşüncesinin artması yabancı sermayenin

-
- (153) The Penguin Dictionary of Economics, Penguin Books, 1976, s.116
DUNNING, J.H.; "The Multinational Enterprise", Lyods Bank Review, No.97, July 1970, s.19-20
- (154) URAS, Güngör ; Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul 1979, s.19, 29-30
ADY, P.H. ; "Private Overseas Investment and The Developing Countries", Private Foreign Investment and the Developing World, Praeger Publishers, N.Y.1971, s.3-34
- (155) Örneğin Türkiye'de 1838 Ticaret Anlaşması sonrasında başlamıştır.
- (156) URAS, Güngör ; a.g.e., s.32

kimliğinin değiştirilmesine neden olmuştur. Bunda artık yüksek kârlar yerine dünya pazarlarına egemen olma isteminin ve sermayenin giderek uluslararasılaşmasının etkisi de büyüktür (157). Bu gelişmelerin sonucu olarak yabancı sermaye ana şirketlerin bulunduğu "köken ülke" yerine, ana vatan dışında sınıai faaliyet gösteren çok uluslu şirketler şeklinde işlev göstermeye başlamıştır. Örneğin Japon halkı A.B.D. kökenli sermayenin ülkeye girmesine karşı çıkarken, çok uluslu şirketlerin "sayılarının ve faaliyet alanlarının" büyümesini özendirici politikalar uygulamışlardır (158). Buna karşılık Brezilya'da yerli halka nazaran göçmen ve melez halkın ekonomik ve sosyal yaşama egemen olması yabancı sermayenin engellerle karşılaşmamasına neden olmuştur (159). 1981 yılında Brezilya'ya giren yabancı sermaye 1.150 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. (160)

Günümüzde sermayenin uluslararasılaşması nedeniyle yabancı sermayenin birçok ülkede geliş şeklini değiştirdiği de gözlenmektedir. Zira artık amaç, sermayenin fiatının ucuz olduğu yerde elde edilerek, en yüksek kâr getirecek yerde kullanılmasıdır (161). Bu amaç doğrultusunda milliyetçi (ethnocentric), uluslararası (polycentric), uluslarüstü (geocentric) politikalar uygulanmaktadır (162).

157) PENGILLEY, W.; "The Multinational Corporation", Tokyo Conference on Competition Policy 1973, Univ.of Pennsylvania 1974, s.2-4

(158) URAS, Güngör; a.g.e., s.38

(159) URAS, Güngör; Brezilya Modeli, İstanbul 1977, s.2-7

(160) O.E.C.D. ; Investing in Developing Countries, Paris 1983

Bknz. Ek 3

(161) PERLMUTTER, H; "The Tortuous Evaluation of the Multinational Corporation", Columbia Journal of World Business, V.IV, No.1, 1969, s.9

(162) PERLMUTTER, H; "The Multinational Firm and the Future", The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences, Vol.403, Sept.1972, s.139

Yabancı sermayeli çok uluslu bu kuruluşların örgütleniş şekilleri genellikle şu doğrultuda olmaktadır :

- Sermayenin hangi alanlara yöneltileceği, sermayenin ana vatani olan ülkede belirlenen ve yerli şirketlerle hemen hemen aynı politikalarla yönetilen çok uluslu şirketler,

- Yatırım politikaları sermayenin kökeni olan ülkedeki merkezden belirlenmekle birlikte uluslararası piyasalara girebilmek için "hertürlü uygulamaya açık" olan uluslararası şirketler (163).

- Herhangibir ülkeye bağlı olmayan çeşitli uluslardaki sermayedarların oluşturdukları transnational şirketler,

- Uluslararası bir kuruluş tarafından kontrol edilen uluslarüstü şirketler (164).

Uygulamaya baktığımızda genel eğilim yabancı sermayenin doğuracağı zararları minimize edici bir pazarlık sisteminden yanadır. Böylelikle sermaye, teknoloji ve yönetim bilgisi unsurlarından sadece biri veya ikisi kabul edilmektedir. "Dis-assemble the package strategy" adı verilen bu uygulamanın yanısıra; bu unsurlardan herbiri için belli bir hedef çizerek yabancı sermayeyi kalkınmayı hızlandırıcı biçimde politikalara bağlayan ülkeler de vardır. Diğer taraftan yabancı sermayenin geliş koşullarını serbest bırakıp zaman içinde kurallara bağlayan stratejilere de rastlanmaktadır(165). "Let in-squiz" ve "cycles" stratejisi olarak adlandırılan bu tür uygulamalar yabancı sermaye girişinin devamlılığını en-

(163) URAS, Güngör ; Türkiye'de Yabancı Sermaye Yat.,s.40

(164) PERLMUTTER, H.; "The Multinational Enterprise in the Decade One Of the Merging Global Industrial System", Univ.of Pennsylvania, 1974, s.4-7

(165) URAS, Güngör ; a.g.e., s.46

gelleyci doğrultudadır.

Birçok gelişmekte olan ÷lkede ise yabancı sermayeli kuruluşların hiçbir seçime tabi tutulmadan çağrıldığı gör÷lmektedir. Ancak kendi aralarında rekabet ederek güçlü olanın üretime hakim olmasının amaçlandığı bu tür bir yabancı sermaye politikası fiat mekanizmasının geçerli olduğu piyasalarda mümkündür. Aynı zamanda yerli sanayiinin sınırsız bir şekilde gelen yabancı sermaye ile rekabet etmesi olanaksız olduğundan gelişme şansı da az olacaktır.

Genellikle yabancı sermayeyi çağırın ÷lke sermaye ile birlikte teknoloji, yönetim becerisi ve ihracatı arttıracak olanakların da ÷lke ekonomisine gelmesini amaçlamaktadır. Buna karşılık yabancı sermayenin o ÷lkede yatırım yapmasında, bol ve ucuz doğal kaynaklar, düşük ücret ve vergiler, yüksek faiz oranları, kâr oranında kısıtlayıcı engellerin bulunmaması, yabancı yatırımlar konusunda liberal yasaların varlığı, yeni ve geniş pazar bulma olanağının yanısıra risk faktörü de önemli rol oynamaktadır (166).

Yabancı sermaye bir ÷lkeye ilk aşamada üretim ve pazarlama ya da her iki alanda yatırım yapmak amacıyla gelir. İkinci aşamada ise ihracata geçmeyi ister. Öncelikle konuya sermayenin geldiği ÷lke açısından bakacak olursak (167) :

- Yatırım malı olarak yabancı sermayenin kapasitesi :

÷lkeye giren yabancı sermaye iç tasarruf oranına

(166) BENHAM, F. ; Economic Aid to Underdeveloped Countries, Oxford Univ.Press,N.Y.1964, s.69

(167) DUNNING, J.H; a.g.m., s.19-20

veya sermaye birikimine bir nevi katkıdır (168). Dolayısıyla yabancı sermaye ile amaçlanan, üretim kapasitesinin arttırılmasının yanısıra ülke ekonomisinde yer alacak yeni yatırımların, ihracatı, özellikle de sanayi malları ihracatını arttırmasıdır. Yalnız bu gelişme büyük ölçüde, gelen sermayenin kapasite büyüklüğüne yani teknolojik ölçek büyüklüğüne, faaliyet sürecine ve verimlilik gibi koşullara bağlıdır (169).

- Yabancı sermayenin teknolojik katkısı :

Genellikle yabancı sermaye bir yandan gelişmiş teknolojiyi ülke ekonomisine getirirken diğer taraftan istihdam üzerinde genişletici rol oynadıkları görülmektedir. Ayrıca yeni teknolojiyle birlikte verimlilik de artacağından maliyetler düşmektedir (170). Her ülke sanayileşmeyi sağlayacak ileri teknolojiyi olduğu kadar, kendi teknolojisini üretirken de teknoloji gereksinimi içindedir. Yabancı sermaye sadece mevcut yatırımların yetersiz olması nedeniyle değil ülkeye gelişmiş teknolojiyi transfer etmek amacıyla da davet edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki firmalar teknoloji transferi için genellikle, elde etmek istedikleri teknolojinin patent hakkını satın alarak ya da bu teknolojiyi belli bir yüzde ile kiralayarak gerçekleştirmektedirler.

(168) ALPAR, Cem ; Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, A.İ.T.İ.A., Yayın no.124, Ankara 1978, s.69

(169) MUSGRAVE, Richard A.- Peggy B.; Public Finance in Theory and Practice, MacGraw Hill, London 1980, s.811

(170) STEWARD, F. ; "Choice of Techniques in Developing Countries", Sciences, Technology and Development, London 1973, s.100-115

QUINN, J.B. ; "Technology Transfer by Multinational Companies", Howard Business Review, Nov.-Dec. 1969, s.151

- Yönetim becerisi sağlaması açısından yabancı sermaye :

Yabancı sermaye, teknoloji ile birlikte üretim yönetimi ve işletmecilik alanlarındaki yenilikleri de beraberinde getirmekte, üst düzey yöneticilerin yetişmesine katkıda bulunmaktadır (171).

- İhracat olanakları sağlaması açısından yabancı sermaye :

Yabancı sermaye ile birlikte gelen teknoloji gelişmiş ülke piyasalarının talep ettikleri nitelikte ve çeşitlilikte mal üretilmesini sağladığından ülkenin ihracat olanakları artmaktadır. Aynı zamanda gelen sermayenin pazar olanaklarının genişliği az gelişmiş ülkelerin dış pazar bulma güçlüklerini ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır.

Yabancı sermaye politikalarının yukarıda açıklanmaya çalışılan yararlarının yanısıra bilinçli ve planlı bir şekilde kullanılmadığı takdirde gelir dağılımının bozulması, refah düzeyinin düşmesi gibi olumsuz gelişmelere neden olduğu da bir gerçektir. Diğer bir deyişle yabancı sermayenin ekonomiye bir maliyeti vardır. Kâr transferleri, lisans ödemeleri, faiz gibi unsurlardan oluşan bu maliyet nedeniyle her yabancı sermaye yatırımının ülke kalkınmasına olumlu katkıda bulunması beklenmemelidir. Yabancı sermayeli kuruluşlar açısından amaç kârlılık olduğundan üretim, lüks mallara ve gösteriş mallarına kayarak yeni tüketim kalıplarının, dolayısıyla toplumda sosyal açıdan farklı kesimlerin oluşmasına neden olabilir. Bu noktada yabancı sermayenin ekonomiye katkısıyla maliyetinin karşılaştırılması gerek-

mektedir. Bu amaçla hesaplanan fayda/maliyet oranı eğer birden büyük ise gelen sermayenin ülke ekonomisini olumlu etkileyeceği kabul edilmektedir (172).

Günümüzde genellikle yasal uygulamalar çerçevesinde gelen yabancı sermayenin o ülkeye yatırım yapmasında rol oynayan faktörleri ise şu şekilde özetliyebiliriz :

- Sermaye birikiminin az olduğu ülkelerde bunun getirisi olan faizin yüksek olması yabancı sermayenin gelmesindeki en önemli faktörlerden biridir (173).

- Ücretlerin köken ülkeye göre düşük ve işgücünün örgütlenme olanağının bulunmaması maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Örneğin 1970'de Singapur'da aynı iş için ödenen saat ücretinin A.B.D.'ye göre 10 kat daha ucuz olması yabancı sermaye yatırımlarının bu ülkeye gelmesindeki en önemli etkenlerden biri olmuştur (174).

- Yabancı sermaye kâr transferleri açısından düşük vergilerin bulunduğu ülkeleri tercih edecektir.

- Yatırım yapılacak ülke pazarının büyüklüğü kadar hammadde ve enerji kaynaklarına yakınlığı da çok önemlidir. Aksi takdirde ucuz mal üretimini gerçekleştirmek olanaksızlaşacaktır.

- Ekonomik istikrarın olmadığı ülkelerde siyasal iktidarların da istikrar gösterememesi az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımları etkilemektedir. Daha da önemlisi yerli sermayenin yurt dışına transferine neden olmaktadır. Örneğin Ortadoğu ve Güney Amerika ülkelerinde siyasal istikra-

(172) BOZKURT, Ünal ; Ekonomide Yabancı Sermaye, Yabancı Sermaye Dern.Yay.No.15,İstanbul 1983, s.10

(173) LUCKETT, D.G. ; a.g.e., s.512

(174) ROBINSON, Joan; "Yabancı Yatırımlar ve Dış Yardım", IV.İktisatçılar Haftası, 12-18 Aralık 1982

rın bulunmaması bu ülkelerdeki yerli sermayenin ve ihracat gelirlerinin gelişmiş ülkelerdeki büyük bankalarda toplanmasına neden olmuştur.

Günümüzde yabancı yatırımların, yatırımı yapan ülkeye olduğu kadar yatırım yapılan ülkeye de sayısız yararlar sağlaması, ticaret ilişkilerinin devlet kontrolunda olduğu Çin, Küba gibi ülkelerde dahi yabancı yatırımlara olanak sağlanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yabancı yatırımların bu ülkelere girişinde özellikle işletme ve finansman alanında önemli değişiklikler olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde yatırım olanaklarını arttıran bu gelişmeleri (175) :

- Pazara giriş : Yeni tesis kurmak yerine mevcut tesislerin satın alınarak işletilmesi,
- Üretim : Yerli sermaye ile anlaşarak sipariş üzerine üretim yapılması, böylelikle yavru şirket kurulmasına gerek duyulmaması,
- Kâr transferleri : Yeni kurulacak şirketlerde yerli sermayenin yarı hisseye sahip olması şeklinde üç temel noktada toplayabiliriz.

Genellikle faiz ve kâr payı elde etmek amacıyla tahvil ve hisse senedi alarak dolaylı olarak gelen yatırımlar yabancı sermaye tanımının dışında tutulmaktadır. Portföy yatırımları diye adlandırılan bu tür yabancı sermaye girişleri uzun vadeli fon sağlamaktadırlar (176).

Döviz sıkıntısı içinde bulunan az gelişmiş ülkelerde rastlanılan bir uygulama da yabancı sermayenin mevduat şeklinde gelmesidir. Yalnız bu yolla kısa vadeli

(175) KARLUK, Rıdvan ; Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul 1983, s.14

(176) BENHAM, F. ; a.g.e., s.65

döviz girişi sağlanırken devalüasyona karşı kur garantisini, yüksek faiz uygulaması gibi bazı avantajların yabancı sermayeye sağlanması gerekmektedir.

Son yıllarda yabancı sermayenin gelişindeki yeni gelişmelerden biri ise "leasing" (kiralama)'dır. Bu usul özellikle likidite darboğazının bulunduğu ekonomilerde önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır. Örneğin çok uluslu şirketler siyasal riski fazla ülkelerde kullandıkları teçhizatı çeşitli şirketler arasında dağıtarak riski azaltmaktadırlar. Leasing uygulaması, işletmenin veya teçhizatın kiralanması (bilgisayar, telefon gibi) ve finansal kiralama olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir (177). Kiralanan yatırım malları mülkiyetini ana firmaya bırakan, buna karşılık kullanma hakkını kiralayana veren finansal kiralama az gelişmiş ülke sanayicileri için daha rasyonel bulunarak tercih edilmektedir. Zira, kiralayana dönem sonunda satıştan pay alması gibi olanaklar tanınması işletmelerin finansman kaynaklarını arttırıcı etki yapmaktadır.

2.2.3. DIŞ YARDIMLAR VE DIŞ BORÇLANMA YOLUYLA KAYNAK YARATILMASI :

Az gelişmiş ülkeler kalkınma sürecinde karşılaştıkları finansman zorlukları nedeniyle sanayi toplumu haline dönüşememekte, dolayısıyla gelişmiş ülkelerle arasındaki uçurum giderek genişlemektedir. Bu sorunların hafifletilerek kalkınma sürecinin hızlandırılması belli bir dış desteği gerektirmektedir (178). Gelişmiş ülke veya

(177) WESTON, J.F.- BRIGHAM E.F.; Managerial Finance, Holt Rinehart and Wiston, N.Y.1974, s.459-61

(178) BLACK, Lloyd ; The Strategy of Foreign Aid, D.Van Nostrand Comp.Inc.Princeton 1968, s.24

uluslararası kurumların bu amaçla yaptıkları yardımlar ekonomik, teknik, askeri ve stratejik amaçlıdır. Burada konumuzla ilgisi nedeniyle sadece ekonomik ve teknik amaçlı yardımlar üzerinde durulacaktır.

Dış yardımların en önemli özelliği harcama serbestisine sahip olmamasıdır (179). Zira yardımı yapan ülke veya kurum için, yardımın fırsat maliyetiyle, geri ödemesi arasında bir mali yük vardır. Bu nedenle dış yardımlar belli ekonomik yükümlülükleri de beraberinde getirirler:

- Yardım sağlanan ülkeden belli miktarda ithalat yapılması,
- Harcamaların belli mal ve hizmetleri kapsamı gibi ekonomik beklentilerin yanısıra uzun dönemde bazı politik amaçları da içerebilmektedir. Örneğin Marshall yardımı "uzun vadeli siyaset" amacıyla oluşturulmuştur (180).

Yardımları alan ülke ise ekonomisine maliyetiyle, kalkınmasına yaptığı katkıyı karşılayacaktır. Diğer bir deyişle dış kredi kullanımıyla sağlanacak verim artışının ödenecek faizden yüksek olması gerekmektedir (181). Aksi takdirde alınan dış yardımların kalkınmanın finansmanındaki etkinliği azalarak enflasyonist baskı yaratacaktır. Amaç az gelişmiş ülkelerin "kendi kendine yeterli" (182) bir düzeye gelmesinin sağlanmasıdır. Zaten bu noktadan sonra dış yardıma duyulan gereksinim derecesi de azalacaktır.

-
- (179) BENHAM, F. ; a.g.e., s.24
(180) SAMUELSON, P.A.; Economics, MacGraw Hill Book Comp., N.Y.1980, s.665
(181) TÜRK, İsmail ; İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası, Ankara 1961, s.34
(182) ROSTOW, W.W. ; "The Take-off Into Self-Sustaining Growth", Economic Journal, March 1956

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farkın azaltılması amacıyla yapılan dış yardımlar geldiği ülkeye başlıca şu yararları sağlamaktadır :

- Sermaye birikimine yardımcı olarak yatırımları, dolayısıyla istihdamı arttırır.
- Sanayileşme sırasında ortaya çıkan darboğazların giderilmesine yardımcı olur.
- Teknik bilgi, eleman ve müşavirlik hizmetleri sağlar.

Kalkınma hızının arttırılması amacıyla çok sayıda projenin uygulamaya konulduğu dönemlerde birkaç kesimde aynı anda üretim artışı sağlanabilmektedir. Böylelikle her bir üretim faaliyeti diğerine pazar oluşturarak darboğazlarla karşılaşılmasını önlemektedir (183). Yalnız az gelişmiş ülkelerin iç kaynakları bunu gerçekleştirecek yeterlilikte olmadığından dış kaynaklara duyulan gereksinim artmaktadır. Bu nedenle ülkenin gereksinim duyduğu dış kaynak miktarı içindeki dış yardım miktarının belirlenmesi gerekmektedir (184). Ayrıca dış yardım kanalıyla elde edilen fonların ülke ekonomisine tasarruf eğilimini azaltmayacak şekilde kanalize edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Dış yardım kredileri kaynak, vade ve niteliklerine göre farklı özellikler göstermektedir (185).

a. Vadelerine göre dış krediler :

Alt yapı ve büyük ölçekli imalat sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi için "uzun vadeli" krediler,

-
- (183) CHENERY, H.B.- STROUT, A.M.; "Foreign Assistance and Economic Development", American Economic Review, Sept.1966
- (184) ROSENSTEIN - RODAN ; "Notes on the Theory of the Big Push", Economic Development for Latin America, St.Martin's Press 1961
- (185) BAŞAK, Zafer ; Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, Türkiye 1960-1970, Doçentlik Tezi, Ankara 1972, s.36

dış ödeme darboğazlarını gidermek amacıyla "kısa vadeli" krediler verilir.

b. Kaynaklarına göre dış krediler :

Yardım yapan ülkenin kamu kaynaklarından sağlanan fonların yardım alan ülkeye bir anlaşma gereğince verilmesi "ikili krediler" adını taşır. Çoğunlukla program yardımları şeklindedir. Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlardan yardım alan ülkeye fon sağlanması ise "çok taraflı" kredileri oluşturur (186).

c. Yardımın niteliğine göre dış krediler :

Belli malların satın alınabilmesi için döviz olarak sağlanan "mali krediler" ve teknik bilgi, eleman, proje ve müşavirlik hizmetlerini geliştirmek amacıyla verilen "teknik krediler" olmak üzere iki çeşittir. Teknik yardımlar genellikle bağış şeklindedir.

d. Yardımın yüklediği mali yük açısından dış krediler :

Karşı ödeme gerektirmeyen, genellikle Birleşmiş Milletler tarafından yapılan "bağışlar" ve yardım anlaşmasında belirlenen faiz ile süresinde geri ödenmesi gereken "ödünç verme işlemlerinden" oluşur.

e. Sağladıkları finansmana göre dış krediler :

Belli bir projenin gerçekleştirilmesi amacıyla verilen "proje kredileri" ve hammadde ve yarımamul mal ithalatını finanse etmek amacıyla verilen "program kredileri" olmak üzere ikiye ayrılır.

f. Sağlanan fonların harcama yetkisine göre dış krediler :

Yardımanın alındığı ülkede ve/veya belli bir projeye harcanmasını zorunlu kılan "bağlı krediler" ve harcama serbestisi tanıyan "serbest kredileri" içerir.

Yukarıda genel hatlarıyla belirlenen bu kredilerin bazılarında az gelişmiş ülkelerin yararlanabilme şansları yok denecek kadar azdır. Örneğin siyasal bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler, ekonomik bağımlılıkları halâ devam ettiğinden eskiden idaresi altında buldukları devletlerden kredi almaları oldukça zordur.

Öteyandan bu ülkelerin kalkınmalarında finansman amacıyla sağlanacak en uygun dış yardım şekli uygulanacak projeye hiçbir şart ve kısıtlama koymayan serbest kredilerdir. Zira elde edilen kredilerin sanayide üretim artışı sağlayacak şekilde kullanılabilmesi, bağlayıcı koşulların azlığına bağlıdır. Ancak böyle bir dış yardım mekanizmasıyla milli gelir artışı sağlanabilecek, alınan kredi ve faizi gelecek kuşaklar için yük oluşturmayacaktır. Ayrıca bağış şeklinde yapılan dış yardımlar özellikle kalkınmanın başlangıç yıllarında önemli bir dış finansman kaynağıdır (187).

Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın finansmanında kullanılan öncelikli araçlardan biri de yabancı devlet veya uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan dış borçlardır. Dış borçlanma ile elde edilen orta ve uzun vadeli fonlar hem iç tasarrufa katkıda bulunarak yatırımların finansmanını sağlamakta, hem de yatırım malları ithalatı yapılabilmektedir.

(187) TÜRK, İsmail ; Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Ankara 1979, s.227.

Ödeme süresinin uzun ve faizlerin düşük olması, yatırım yapılacak alanın seçiminde hükümetlerin özgür olmaları nedeniyle birçok azgelişmiş ülkede dış borçlanma, yabancı sermaye ve dış yardımlara göre daha fazla tercih edilmektedir. Buna rağmen pek çok borç veren ülke "satın-alma" ve "kullanım" sınırlamasına gitmektedir (188). Diğer bir deyişle borç veren ülkenin mallarının satın alınmasını ve/veya belli bir proje için kullanılmasını şart koşmaktadırlar. Her iki halin birlikte öne sürülmesine ise "çifte koşulluk" denilmektedir. Bu durumda dış borçlanmanın alternatif maliyeti yükselmektedir.

Dış borçlanma devletten devlete olacağı gibi, uluslararası kuruluşlardan devlet veya özel kuruluşlara doğru da olabilmektedir. Bu özel kuruluşların başında gelen, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) azgelişmiş ülkelere yatırım projelerini gerçekleştirmeleri için kalkınma ve yatırım bankaları aracılığıyla borç vermektedir (189). 1960'lı yıllardan itibaren devletten devlete borç verme uygulamalarının azalmasıyla birlikte kredi faizleri yükselmeye, vadeler ise kısalmaya başlamış, uluslararası kurumlar ve serbest piyasa kuruluşları borç verme işlemlerinde yetkili olmaya başlamıştır (190).

Genellikle azgelişmiş ülkelerde uygulanan makro ekonomik politikaların ülke içi ekonomik ilişkilere yönelik olması ödemeler dengesinde aksaklıkların çıkmasına neden olmaktadır. İhracat sınırlı kalırken ithalatın artması, sermaye kaçışını önleyecek politikaların bulunmaması doğal olarak dış ticaret açıklarını büyütmede ve dış borç yükünü arttırmaktadır. Diğer bir deyişle, son yıllarda dış

(188) THIRLWALL, A.P.; İktisadi Kalkınmanın Finansmanı, s.78

(189) Kalkınma kredisi veren diğer kuruluşlar, Avrupa Yatırım Bankası (EIB), İslam Kalkınma Bankası, Amerikan İhracat-İthalat Bankası (Eximbank)'dir.

(190) YAŞA, Memduh ; Devlet Borçları, İstanbul 1971, s.229-230

borçlarda görülen olumsuz artışta, dünya ekonomisindeki gelişmeler kadar borç alan ülkelerin uyguladıkları yanlış politikalarda etkili olmuştur. Petrol ithal eden az gelişmiş ülkelerin dış borçları 1970-1980 arasında 253.5 milyar dolar artarak 301.3 milyara ulaşmıştır; cari hesap açığının G.S.M.H. içindeki payı ise % 2.5 artmıştır. Aşağıdaki tabloda petrol ithal eden az gelişmiş ülkelerin finansman akımları görülmektedir.

T A B L O : 8

PETROL İTHAL EDEN AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN
CARİ HESAP AÇIKLARININ
FİNANSMANI (Milyar \$)

	1970	1973	1978	1980
Cari hesap açığı	18.5	10.4	25.5	58.0
Finansmanı :				
1. Net Sermaye Girişi				
Official Development Assis.(a)	6.7	9.4	11.6	13.6
Özel Direkt Yardım (b)	3.7	5.3	4.8	4.7
Ticari Krediler (c)	5.9	8.6	30.3	27.9
2. Rezervlerdeki Değişmeler ve Kısa Vadeli Borçlanma	2.1	-12.8	21.2	11.9
GSMH'nın %'si olarak cari hesap açığı	2.4	1.0	2.3	4.9
Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç	47.8	85.3	226.4	301.3

(a) ODA : Sanayileşmiş ülkeler 1973'de GSMH'lerinin % 0.29'unu, 1975'de % 0.36'sını yardım olarak vermişlerdir.

(b) Enflasyon nedeniyle özel direkt yatırım zaman içinde azalmıştır.

(c) Sermaye girişlerinde ticari kredilerin payı 1973'de %37'den 1978'de % 65'e çıkmıştır.

Kaynak : World Bank ; The World Development Report 1981

Tabloda da görüldüğü gibi petrol ithal eden az-gelişmiş ülkelerin cari hesap açığı on yıllık dönemde 39.5 milyar dolar artarak 58.0 milyar dolara yükselmiştir. Bu açığın finansmanında ticari krediler büyük paya sahiptir.

Özetle bu ülkelerde siyasal istikrarın sağlanamaması, kapasitelerin üstünde borçlanmaya gidilmesi ve dünya sermaye piyasalarında faiz oranlarının yükselmesi dış borçların geri ödenmesini güçleştirmektedir (191). Sonuçta dış borçların ödenmemesi veya ertelenmesi gündeme gelmektedir. Dış borçların ödenmemesi uluslararası alanda ülkenin itibarını zedeleyeceğinden pek tercih edilen bir yol değildir. Bu yüzden ana para ve/veya faiz borçlarının ertelenmesine gidilmektedir. Kısaca, azgelişmiş ülkeler borç veren ülke ve kuruluşlardan borç vadelerinin uzatılması, faiz oranlarının düşürülmesi gibi fedakârlıklarda bulunmalarını istemektedirler. Uluslararası kuruluşlar ise dış borç sorununun çözümü için korumacılığın kaldırılması, ticaretin hızla büyümesinin sağlanması, bu ülkelere yapılan sermaye akımlarının hızlandırılması gibi önerilerde bulunmaktadır (192).

2.2.4. DIŞ KAYNAKLARLA FİNANSMAN POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ :

Teknolojinin çok hızlı bir gelişme gösterdiği günümüzde, ulusların dünya genelindeki gelişmelerden kendilerini soyutlamalarının olanaksızlığı, üretimden dış ti-

(191) POATS, R.M. ; "Development Co-operation: Efforts and Policies of the Members of the Development Assistance Committee, OECD, Nov. 1982, s.12

(192) KHAN, G.I. ; "Adjustment and Growth a Cooperative Approach", Finance and Development, June 1985, Vol.22, No.2, s.7

carete kadar tüm ekonomik ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla ülke kalkınması iç kaynaklar kadar dış kaynaklarında varlığına bağlı olmaktadır. İç tasarrufların yeterli olduğu ülkelerde dahi yatırımların yapılabilmesi, ülke içinde üretilmeyen girdilerin ithalini ve teknoloji transferini gerektirmektedir (193). Konuya az gelişmiş ülkeler açısından baktığımızda sanayileşmenin gerektirdiği yatırımların gerçekleştirilmesinde iç tasarrufların ve ihracat gelirlerinin yetersiz kalması yabancı sermaye, dış yardımlar ve dış borçlar gibi dış finansman kaynaklarını gündeme getirmektedir (194).

Gelişmekte olan ülke ekonomileri için dış ticaret kazançlarının önemi her geçen gün artmakla birlikte, daha önce de açıklandığı gibi ihracatın sadece değer olarak artması kalkınmanın finansmanında yeterli olmamaktadır (195). Bu ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilmeleri büyük ölçüde ihracatın bileşimindeki sanayi mallarının payının artmasına ve mal çeşitlenmesine gidilmesine bağlıdır. Diğer bir deyişle kalkınmanın finansmanında ihracatın döviz geliri getirmesi işlevinin yanı sıra, sanayinin yapısını ihracata dönük bir şekilde geliştirmesi ve dış pazarda istikrarlı bir sürekliliği sağlaması açısından da büyük önemi vardır. Böylelikle, bir yandan sanayi mallarının üretimi artarken, istihdam olanakları genişlemekte, uzmanlaşma ve verim artışı sağlanmaktadır. Diğer yandan ihracat "mallar" ve "ülkelere göre" çeşitlilik kazanmaktadır (196). Bu çeşitliliğin ölçüsü Hircman-Michaelley yoğunluk formülünden

(193) KAYRA, Cahit ; Dış Finansman Teknikleri, İ.Ü.İktisat Fak.Yay.No.286, İstanbul 1970, s.20

(194) NOWZAD, Bahram ; "Managing External Debt in Developing Countries", Finance and Deve., Vol.17,no.3, Sept.1980, s.24

(195) MUSGRAVE, R.A.-P.B.; a.g.e., s.794

(196) ALKİN, Erdoğan ; "Dışa Açılma ve İhracatın Ülkeler ve Mal Gruplarına Göre Çeşitlenmesi", Para Dergisi, Mart 1982, s.10

yararlanılarak belirlenmektedir. Herbir mal grubunun toplam ihracat içindeki yüzdesi bulunarak, toplamı alınır. Toplamın kare kökü bize ülke veya mal gruplarına göre yoğunluk ya da çeşitlilik katsayısını verecektir.

Devalüasyonun ihracatı arttırabilmesi dış ticaret mallarının arz ve talep elastikiyatine bağlı olmaktadır. Kısaca ihracat ve ithalat elastikiyetlerinin toplamı bire eşit olduğunda döviz rezervlerinde düzenli bir yükselme sağlanacağından devalüasyon başarılı kabul edilmektedir. Yalnız bu noktada para arzı ve kredi hacmindeki gelişmeleri gözardı etmemek gerekmektedir. Öteyandan paraları konvertibl olan ülkelerin 1970 sonrasında paralarını dalgalanmaya bırakması, paraları konvertibl olmayan az gelişmiş ülkelere zayıf döviz girmesine neden olmuştur. Bu olumsuz etkileri azaltmak için az gelişmiş ülkeler paralarını yeni oluşan kurlara göre ayarlamak zorunda kalmışlardır. Sonuçta ithal mallarının fiatları artarak iç piyasadaki fiatlar yükselmiştir. Bu nedenle de kur ayarlamaları bu ülkeler için devalüasyon niteliğini taşımıştır.

İhracatın finansmanında dış kredi kaynaklarının kullanılabilir hale gelmesi devletten devlete borç vermenin azalması üzerine giderek önem kazanmıştır. İhracat kredileri az gelişmiş ülkeler için her ne kadar pahalı bir yol ise de ihracatçıya orta vadeli kredi kullanma olanağı sağlamaktadır. Yalnız burada önemli olan ihracat kredilerinin dolaşımının hızlanmasıdır. Aksi takdirde para arzı artarak enflasyon hızlanacaktır. Enflasyonu hızlandıran diğer bir olay da döviz kurlarında meydana gelen aşırı değerlenmelerdir.

Günümüzde dışa açılmanın sınırsız yabancı sermaye girişleri, aşırı dış borçlanma, ithalatın serbest bırakılması şeklinde algılanması sadece yeni sanayileşen ülkeleri değil sanayileşmiş ülkeleri de olumsuz etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler dışa açılma politikalarını sağlam temellere oturtmadıkları müddetçe ekonomik krizlerin yanısıra siyasal çıkmazlarla da karşılaşacaklardır.

Güney Kore, Taiwan, Singapur, Hong Kong, Brezilya, Meksika örneklerinden hareket ederek az gelişmiş ülkeler için genel bir model oluşturmak bizi pek doğru bir sonuca götürmeyecektir. Zira aralarındaki ortak özelliklere rağmen her ülkenin kendi kültürel birikimi sonucunda geçirdiği ekonomik ve sosyal değişim de farklı olmaktadır. Yeni sanayileşen ülkeler diye adlandırılan bu ülkeler gerçekleştirdikleri büyük ihracat artışları ve yabancı sermaye girişlerini yatırım ve tüketim ağırlıklı bir sanayi modeline oturtamadıkları için "fakirliğin kısır döngüsünden" çıkmış ama enflasyon ve dış borç krizlerinden oluşan başka bir kısır döngünün içine girmişlerdir. Zaten yeni sanayileşen bu ülkelerle Japon kalkınması arasındaki fark da buradan kaynaklanmaktadır. Japonya iç talebi tüketim mallarından sanayi mallarına, ara mallarından nihai mallara doğru yönlendirerek ekonomik yapı değişikliğini sağlamıştır. İthalat yoluyla iç pazar oluşturulduktan ve mal çeşitlenmesi sağlandıktan sonra karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörler teşvik edilerek ihracat arttırılmıştır.

Özetliyecek olursak, az gelişmiş ülkelerin artan dış kaynak sorununun azaltılması tüketim kısıtlamaları yerine üretim artışlarına dayalı ihracat stratejilerinin uygulanmasına, yani üretim ve ihracat politikalarının bir bütün halinde ele alınmasına bağlıdır. Aynı zamanda ithal ikameci ve ihraç ikameci politikaların birbirini tamamlayacak şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu da etkin bir üretim ve pazarlama sisteminin yanı sıra döviz kurlarındaki aşırı değerlenmelerin önlenmesini gerektirmektedir. Diğer bir deyişle uygulanacak ekonomi politikalarının başarısı kullanılan araçların farklılıklarına rağmen bütünlük göstermesine bağlıdır. Para, maliye, üretim, yatırım, istihdam, dış ticaret, yabancı sermaye ve tüketim politikalarından oluşan bu araçlardan birinin eksik olması tüm sistemin belirgin bir şekilde aksamasına neden olmaktadır.

B Ö L Ü M II

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN

FINANSMAN POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren kalkınma sırasında karşılaştığı en önemli sorun, kaynak sorunu olmuştur. Geleneksel dünden çağdaş bugüne geçişi gerçekleştirebilmek için uygulamaya konulan politikalar, kapsadıkları zaman boyutu açısından olduğu kadar sanayi toplumuna dönüştürmesi açısından da kendine has özellikler taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarının değerlendirilebilmesi büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devr alınan ekonomik yapının da bilinmesini gerektirmektedir.

Liberal görüşlerle Avrupa'dan bir yüzyıl sonra tanışan Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet istikrarı, altı yüzyıldan fazla süre boyunca "cemaatçilik, toplu güvenlik, kanaatkârlık, düzen ve uyum" ilkelerine göre sağlamıştır. 19. yüzyılın başından itibaren ekonomik yapıda başlayan çöküntü ile birlikte üretim ilişkileri değişmiş, merkezi otorite de iyice zayıflamaya başlamıştır. Bunda, 18.yüzyılın sonlarında başlayıp, hızla Batı Avrupa'da yayılan ve dünyanın iktisadi çehresini değiştiren büyük sanayi devriminin dışında kalması başlıca etken olmuştur. Girişilen

yenileşme hareketleri ise toplumun değiştirilmesi yönünde değil, eskinin canlandırılarak geleneksel yapının sürdürülmesi amacıyla yapıldığından, iç dinamikler de toplumu sanayi toplumuna dönüştürmekte yetersiz kalmıştır.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı olumsuz ekonomi mirasına rağmen, Cumhuriyetle birlikte hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu bölümde geçen altmış yıl boyunca kalkınma diğer bir deyişle sanayileşme amacıyla uygulamaya konulan ekonomi politikaların ana hatları sayısal verilerle birlikte ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

1- PLANLI DÖNEM ÖNCESİNDE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI :

1.1. 1923 - 1929 DÖNEMİ :

Türkiye Cumhuriyeti, tüm topraklarının ancak % 5'inin ekilebildiği, dokuma tezgahlarından oluşan birkaç küçük işletme, 220 traktör, 4637 km.demiryolu, 50 bin tonluk deniz filosu, 93 milyon lira gelirlik bir bütçe, Osmanlı Devletinden devralınan 84.456.337 altın liralık borç ve tedavülde bulunan karşılığı kalmamış 158 milyon liralık kağıt para ile ekonomik yaşama girmişti (1). Devralınan bu ekonomik yapının da etkisiyle I.İzmir İktisat Kongresinde kesin şeklini alan "milli ekonomi" görüşü doğrultusunda "milli sermaye" yaratıl-

(1) TEKELİ, İ.- İLKİN, S.; 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yayın No.30, Ankara 1977, s. 35 -45

ERĞİN, Feridun

; Kemal Atatürk, İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayın No.500, İstanbul 1984, s. 186-194

ması amaçlanmıştır. Kongrede benimsenen liberal ekonomi politikası dönemin ekonomisine hakim olmuştur. Devlet müdahalesinin çok az olduğu bu dönemin temel özelliklerini şu şekilde özetliyebiliriz :

1923 yılında 633.1 milyon lira olan G.S.M.H., altı yılın sonunda 1150.1 milyon liraya çıkmıştır. 1927 yılında tarımsal üretimdeki yavaşlamanın yanısıra dünya tarım fiyatlarındaki düşmenin yansımaları sonucu G.S.M.H. bir önceki yıla göre 981.8 milyon liradan 892.3 milyon liraya düşmüştür (2). Bu dönemde üretim sabit fiyatlarla tarım kesiminde % 115, imalât kesiminde % 56, ticaret kesiminde ise % 71 artış göstermiştir (3).

Toplam üretim içinde egemen olan tarım sektörü ulaştırma zorlukları nedeniyle iç pazara yeterince açılmadığı gibi, dünya pazarlarındaki koşullardan dolayı dışa açılması da sınırlı olmuştur. Tarım ürünlerinin ancak % 20 si ihraç edilebilmiştir (4). Özellikle dünya üretimindeki genişlemenin yanısıra 1926'da A.B.D.'nin tarımsal malların dışalmasına sınırlamalar getirmesi Türkiye'nin zaten tarımsal ürün ve hammaddelerden oluşan (86.3) ihracatının düşmesine neden olmuştur. İhracatta meydana gelen daralma sonucu ortaya çıkan kredi sorununa bağlı olarak ithalat hacmi de 1926 - 1929 arasında azalmıştır. Bu daralmayı toplam ithalat içinde tüketim mallarının payının ara ve yatırım mallarına göre yüksek olması nedeniyle ithal ikameci politikaların uygulanması yaratmıştır. Böylelikle sermaye bi-

(2) BULUTAY, T.-TEZEL, Y.S., YILDIRIM, N.; Türkiye Milli Geliri (1923-1948), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No.375, Ankara 1974, Tablo 120/D, 120/İ

(3) BULUTAY, T.-TEZEL, Y.S.- YILDIRIM, N.; a.g.e., Tablo 120

(4) T.C.Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü; 1930, İstatistik Yıllığı, Ankara 1930, s.177

rikimi yaratılmaya çalışılmıştır (5). İthalat hacmi yeni dış ticaret rejiminin uygulandığı 1929 yılında artmaya başlamıştır. O güne kadar aynı düzeyde devam eden dış ticaret açıkları ise üretim seviyesindeki düşüşle ve düşük gümrük tarifelerinin de etkisiyle birden bire artmıştır. Dış ticaret açıklarının artmasının diğer bir nedeni de devamlı değişen dış piyasa ortamı dolayısıyla dış ticarette buhranın başlamasıdır (6). Ayrıca, 1926 sonlarında kısılmaya başlayan kısa vadeli dış ticari krediler, Türk Lirası'nın değerinin düşmesi dış finansman ihtiyacını arttırmıştır (7). 1923'de 36.1 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1929'da % 48.8'e yükselmiştir (8).

1923 yılında 28.2 milyon lira olan bütçe açığı 1925 yılında 79.1 milyon liraya yükselmiş (9), 1926'ya kadar devam eden devlet bütçesindeki açık, 1926'da temattü vergisi yerine konan kazamç vergisi ile denkleştirilmeye çalışılmıştır (10).

Liberal ekonomi politikasının uygulandığı bu dönemin en önemli uygulamalarından biri de "aşarın" kaldırılmasıdır. Bütçe gelirlerinin yaklaşık üçte birini sağlayan aşarın bıraktığı boşluk arazi ve canlı hayvan şeklindeki dolaysız vergiler ile istihlak ve muamele vergisi gibi dolaylı vergilerle karşılanmaya çalışılmıştır (11). Aşarın kaldırılması ile sadece vergi gelirlerinden değil, tarımdan vergi yoluyla toplanan fonlarla sanayiye kaynak yarat-

-
- (5) KAZGAN, Gülten ; Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yay.İstanbul 1985, s.283
- (6) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; a.g.e., s.42
- (7) KAZGAN, Gülten ; a.g.e., s.285
- (8) T.T.O.S.O. ve T.B.B.; 1923-1981 Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye, Tablo 27
- (9) GÖRGÜN, Sevim ; "Atatürk Dönemi Maliye Politikası", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul 1981, s.77
- (10) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; a.g.e., s.42-47
- (11) GÖRGÜN, Sevim ; a.g.m., s.70

maktan da vazgeçilmiştir. Öteyandan köylü "iltizam sisteminin" (aşarın toplanma yolu) ortadan kalkmasıyla elinde kalan fazla ürünü doğrudan pazara götürmek olanağını kazanmıştır (12).

Dışa bağımlı ekonomik yapının sonucu oluşan para kredi mekanizmalarının kontrolü da 1923'e kadar dışarıdan yapılmaktaydı. Diğer bir deyişle malf, ticari ve siyasal amaçlarla kurulan yabancı bankalar piyasaya egemendi ve sermaye birikimi yoktu. Zaten Osmanlı İmparatorluğunda bankacılık "borçlanma bankacılığı" şeklinde ortaya çıkmış, sistemin merkezini "Duyun-u Umumiye'nin bankeri" durumunda olan Osmanlı Bankası oluşturmuştur. 1923 sonu itibariyle 18 olan ulusal banka sayısı 1930 yılında T.C. Merkez Bankası ile birlikte 45'e yükselmiştir. Toplam mevduat içindeki payları ise % 80'e ulaşmıştır (13).

İzmir İktisat Kongresinde benimsenin liberalizm ile kalkınma fikri uyarınca artık yabancı bankaların yerini Türk Bankaları alacak ve ulusal sermaye Türk Bankaları tarafından yaratılacaktı. Ulusal gelirin % 4.5'ini (14) oluşturan tasarrufların arttırılarak ulusal sermaye birikiminin oluşmasını sağlayacak kurumsal yapının oluşturulması amacıyla ilk defa 1924'te sermayesinin tümü Atatürk tarafından taahhüt edilen İş Bankası kuruldu. 1923-1930 döneminde Devlet, Ziraat Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası ve İş Bankası yoluyla örgütlenmiş kredi piyasasına girmiş; buna karşılık sistemi düzenliyecek kuramsal

(12) BİRTEK, F.- KEYDER, Ç.; "Agriculture and the State: An Inquiry into Agricultural Differentiation and Political Alliances, the Case of Turkey", Journal of Peasant Studies, Vol.2, No.4, 1975

(13) AKGÜÇ, Öztin ; "Atatürk Döneminde Bankacılık", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul 1981, s.156

(14) KAZGAN, G. ; a.g.e., s.283

çerçeveyi oluşturmamıştır (15). Ayrıca bu dönemde 25 kadar mahalli banka kurulmuş bunların bir kısmı daha sonra tasfiye olmuştur.

Liberal ekonomi politikası doğrultusundaki önemli çabalardan biri de özel teşebbüsü teşvik etmek için 1927 yılında çıkarılan Teşvik'i Sanayi Kanunu'dur. Kanundan 435 firma teşvik alarak yararlanmıştı (16). Bununla birlikte kanunu yabancı sermayeye alternatif olarak görmemek gerekir. Bu dönemde yabancı sermayeli kuruluşların toplam sermayesi 31.5 milyon lira dolayındadır (17). Modern kesimin oluşmasında devlet tarafından yapılan teşvikler kadar yabancı sermaye yatırımlarının da payı büyüktür. Özellikle dış ticaret ilişkilerinin örgütlenmesinde yabancı sermayeli şirketler yerli firmalara nazaran daha etkindirler (18).

1923-1929 yılları sanayinin düalist yapısının en belirgin olduğu dönemlerden biridir. Geleneksel ve modern kesim birbirlerinden etkilenirken, özellikle geleneksel kesimin kullandığı girdiler değişikliğe uğramıştır. Her iki kesimde de giderek artan ithal girdi talebinin artması, sanayinin uğradığı yapısal değişikliği göstermektedir. 1927 yılında toplam ithalatın % 27'si imalat sektörüne aittir (19). Öteyandan ithal mallarla rekabet edemiyen geleneksel kesim giderek çökmeye başlamıştır.

(15) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; a.g.e., s.57

(16) D.İ.E. ; Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, Ankara 1973, s.166

(17) ÖKÇÜN, Gündüz ; 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye Sorunu, Ankara 1971, s.127

(18) ÖKÇÜN, Gündüz ; a.g.e., s.127

(19) KEYDER, Çağlar ; Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, (1923-1929), Ankara 1982, s.98, 185

1923 - 1929 döneminde uygulanmakta olan liberal kalkınma modeli bunu gerçekleştirecek kurumların olmaması nedeniyle başarılı olamamıştır. Diğer taraftan 1929 yılında başlayan büyük dünya bunalımının da etkisiyle alternatif iktisat politikası arayışı içine girilmiştir.

1.2. 1930 - 1946 DÖNEMİ :

1929-1933 yılları arasında buhran, dolayısıyla genel fiyatlar düzeyindeki gerileme nedeniyle G.S.M.H. düşmüş; cari üretici fiyatlarıyla 1929 yılında 2.073.1 milyon lira iken, 1930 yılında 1.580.5 milyon liraya, 1932 yılında da 1.171.2 milyon lira düşmüştür.(20). G.S.M.H.'daki gelişmeleri sabit fiyatlarla değerlendirdiğimizde ise G.S.M.H.'daki gerçek düşüşün buhranın en kritik yılı olan 1932 yılında meydana geldiği görülmektedir. 1929 yılında % 52.6 olan tarım kesiminin payı 1934 yılında % 43.2'ye düşerken, sanayi kesiminin payı % 7.9'dan % 12.9'a yükselmiştir (21). Tarım ürünlerinin aksine, sanayi ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşün az olması G.S.M.H. içindeki payın artmasında etkili olmuştur (22). Tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşmeler ise ihracatın düşmesine dolayısıyla dış ödemeler dengesinin açık vermesine neden olmuştur. Öteyandan Türk parasının değerinin düşmesi, dış ticaret hadlerinde meydana gelen olumsuz gelişmeler, para-kredi işlemlerini ülke düzeyinde kontrol edecek bir kurumun olmaması gibi önemli sorunlar alternatif iktisat politikası olarak "Devletçiliği" gündeme getirmiştir (23). 10.Mayıs.1931'de

(20) BULUTAY, T.-TEZEL, Y.S.-YILDIRIM, N.; a.g.e., Tablo : 120/a, 120/b, 120/r

(21) Bknz. Ek 4

(22) TEKELİ, İ.-İLKİN, S. ; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, ODTÜ Yayın No.39, Ankara 1982, s.20

(23) ÜLKEN, Yüksel ; Atatürk ve İktisat, İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model", İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, s.101-3

toplanan Üçüncü C.H.P. kurultayında kabul edilen devletçilik politikası doğrultusunda Devlet, sermaye birikiminden bunun yatırımlara dönüştürülmesine kadar öncülük edeceği bir sanayileşme politikasıyla ekonomik hayatta zorunlu olarak aktif rol almıştır. Devletçilik politikası 1934 yılından itibaren olumlu sonuçlar göstermeye başlamıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmaya konduğu bu yıldan itibaren ulusal gelir artmış, sanayi kesiminin ulusal gelir içindeki payı ise % 15'in üstüne çıkmıştır.

Beş yıllık bir süre içinde hangi alanlara ne çeşit yatırım yapılacağını gösteren bir program niteliğini taşıyan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı sadece sanayi kesimini içermektedir (24). Dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya olmak üzere beş kesimden oluşan planda toplam yatırımlar içinde dokuma sanayiinin payı % 49.9, maden sanayiinin % 26.9, selüloz sanayiinin % 12.1, seramik sanayiinin % 4.6, kimya sanayiinin ise % 5.3'tür (25). Yatırımların yapılacağı yerlerin seçiminde sanayinin yaygınlaştırılması amacının yanısıra askeri amaçlar da dikkate alınmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında öngörülen sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu gerçekleştirilmiştir. Bunlardan Sümerbank ve Etibank gibi bazı kuruluşlar günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanmasında kaydedilen başarı üzerine 1936 yılında İkinci Beş

(24) İLKİN, Akın ; Türkiye'de Sanayi Politikası (1923-1973), İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası 1970-1971 no.1'den ayrı basım, İstanbul 1974, s.391

(25) İNAN, Afet ; Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933, T.T.K. 1972, s.141

Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır (26). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulanma alanı bulamamıştır.

1923 - 1938 arasındaki veriler değerlendirildiğinde ulusal ekonomide önemli gelişmelerin kaydedildiği görülmektedir. G.S.M.H. ekonomik daralmanın söz konusu olduğu 1930-1933 dönemi dışında devamlı artış göstermiştir. 1924'de sanayi kesiminin G.S.Y.İ.H. içindeki payı % 8.5 iken 1938'de % 12.5'e yükselmiştir. Tarım kesiminin payı ise % 47 civarında gerçekleşmiştir (27).

1926 yılından itibaren gelir fazlası gösteren devlet bütçesinde 1929 bunalımı nedeniyle gerileme başlamış, 1931 yılında 21.9 milyon lira açık meydana gelmiştir. Bu açığın oluşmasında buhran kadar, Aşar Vergisi'nin kaldırılarak toplam vergi gelirleri içinde tarım kesiminin payının % 33'den % 10'a düşürülmesi ve yerine konulan vergilerin ortaya çıkan gelir azalışını gidermeye yetmemesi de etkili olmuştur (28). Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet gelirlerinin G.S.M.H.'ya oranı % 11.7 iken, Büyük Dünya Buhranı'na kadar % 13.6'ya çıkmış; 1929 yılında % 10.8'e düşmüş, 1932 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Harcamaların payının 1932'den sonra artması ise borçların geri ödenmesinden kaynaklanmıştır (29).

1924 yılında 153 milyon lira olan dolaşımdaki banknot hacmi 1938 yılına kadar önemli bir değişme göstermemiş; aynı yıl 25 milyon lira artarak 204.7 milyon lira olmuştur. 16.745.000 lira olan toplam mevduat hacmi ise

(26) İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, T.C. İktisat Vekaleti, Ankara 1936

(27) Bknz. Ek 4

(28) GÖRGÜN, Sevim ; a.g.m., s.70

(29) GÖRGÜN, Sevim ; a.g.m., s.77

1931'e kadar hızla gelişerek 137.767.000 lirayı bulmuş; ulusal bankaların toplam mevduat ve kredi hacmi içindeki payları % 80'e varmıştır (30). İzlenen ulusalcılık politikaları nedeniyle 1923 yılında 20 olan ulusal banka sayısı 41'e yükselmiş, yabancı bankaların sayısı ise 15'den 9'a düşmüştür.

1923 - 1946 arasında geçen dönemde uygulanan politikaların temel amacını ekonomik gelişmenin devlet öncülüğünde yönlendirilerek hızlandırılması ve yerli sanayinin kurulması teşkil etmiştir. Örneğin 1940 tarih ve 3780 sayılı yasa ile çıkarılan Milli Koruma Kanunu devleti sanayi ve maden işletmelerindeki üretim miktarından, tarımda ne ekileceğine kadar yetkili kılmakla birlikte özel teşebbüsü teşvik edici hükümleri de beraberinde getirmişti. Bu dönemde devletin para ve dış ödemeler politikalarını bir "iktisat politikası aleti" olarak kullandığını söyleyebilmek güçtür (31). Bunda sanayileşmenin temellerinin daha yeni atılmakta olmasının yanısıra, dünya konjonktüründeki krizlerin de etkisi vardır. Özellikle II.Dünya Savaşı yılları dış kaynak yollarının tıkanmasına neden olmuştur.

(30) AKGÜÇ, Öztin ; a.g.m., s.180

(31) KILIÇBAY, Ahmet ; Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler, İş Bankası Yayını, Ankara 1984, s.104-105

1.3. 1946 - 1960 DÖNEMİ :

İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru ülkede savaştan sonra uygulanacak ekonomi politikalarını belirlemek için çeşitli çalışmalara başlanmıştır. Özellikle bunlardan "1946 Müstacel (ivedili) Beş Yıllık Sanayi Planı" ve bunu takip eden "1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı" daha önceki planlardan kapsamı ve dış finansman sorununu içermesi açısından farklı özellikler gösterir (32). Plan dönemi için yıllık ortalama büyüme hızı % 8 ve kişi başına düşen gelirin yıllık artış hızı ise % 6.5 olarak hesaplanmıştır (33). Planın hedeflerine ulaşabilmesi için 1.815.836 liralık dış ödeme gerekmiş, bu nedenle de 648 milyon dolarlık dış kredi talep edilmiştir. 1948-1952 plan dönemi için toplam 3.728.817 liralık yatırım harcaması planlanmıştır (34).

Planda ulaştırma projelerine özel bir önem verilmiş, ayrıca "sanayi kesiminde tarımsal ürünleri değerlendiren tesislere öncelik" tanınmış ve sanayinin tarımsal kalkınmayı sağlamakta araç olması öngörülmüştür (35). Bu amaçla 1949 yılından itibaren Marshall yardımından yararlanılarak traktör ithaline başlanılmıştır (36). 1940-1945 döneminde toplam yatırımların G.S.M.H. içindeki oranı 9.52 iken, 1946-1949 arasında % 10.29'a yükselmiştir. 1938'den 1950'ye kadar olan dönemde tarım kesiminin G.S.Y.İ.H. içindeki payı ise ancak %45.2'den % 44.9'a düşürülebilmiştir (37).

-
- (32) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ Yayın No.24, Ankara 1974, s.2-5
- (33) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; a.g.e., s.23
- (34) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; a.g.e., s.22
- (35) TEKELİ, İ.-İLKİN, S.; a.g.e., s.21
- (36) KAZGAN, Gülten ; a.g.e., s.303
- (37) Bknz. Ek 5

Türkiye II.Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaş dönemlerinin bütün özelliklerini yaşamıştır. Askeri harcamalarda meydana gelen zorunlu artış bütçenin açık vermesine neden olmuş, bunun emisyon yoluyla kapatılmaya çalışılması da paranın değerinin düşmesine ve fiatların aşırı yükselmesine sebep olmuştur. Öteyandan sanayiden çekilen işçiler askeri alana kaydırılmıştır. Üretici olan bir kesimin tüketici haline dönüştürülmesi üretimi düşürürken devlet harcamalarının daha da artmasına neden olmuştur. Hızlı fiat artışlarının önlenmesi, tedavüldeki paranın bir kısmının geri çekilmesi, bütçe açıklarının karşılanması amacıyla 1942'de Varlık Vergisi yürürlüğe konulmuştur (38). Böylelikle devlet çok ciddi bir maliye aletini finansman aracı olarak kullanmıştır.

Savaş yıllarında zorunlu olarak uygulanan kısıtlayıcı ekonomi politikaların nedeniyle 1930'lu yılların başlarından itibaren gerek ihracat gerekse ithalatta düşme başlamıştır. Diğer taraftan 1929 yılında çıkarılan 1447 sayılı "Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu" ve 1930 yılında çıkarılan 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanunla" döviz alımları sınırlandırılmış ve Türkiye'de kontrollü kambiyo rejimine gidilmiştir (39). 1928-1932 arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 88 iken, bu oran 1933-1937 arasında % 84'e, 1948-1952 arasında % 76'ya düşmüştür (40).

Ekonomide devletin öncülüğü ve etkinliği 1946'ya kadar devam etmiştir. Özellikle 1950 yılında başlayan çok partili siyasal yaşamla birlikte ekonomik politikalar da

(38) Varlık Vergisi, devletin olağanüstü dönemlerde artan gereksinimlerini karşılamak, bozulan servet ve gelir dağılımını düzenlemek amacı ile vatandaşların servetini bir defaya mahsus olmak üzere vergilendirilmesidir.

(39) KAZGAN, Gülten; a.g.e., s.295

(40) Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye, Tablo 27

değişerek liberal karakter kazanmıştır.

1946 - 1960 yılları kamu kesiminin yanısıra özel yatırımların ve dış kaynaklarla sanayileşme politikalarının ağırlık kazandığı bir dönemdir. Yalnız ekonominin liberal kararları işletecek bir yapıya sahip olmaması, diğer bir deyişle serbest piyasa düzeninin kurulamamış olması hedeflenen ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesini engellemiştir (41). Liberal ekonomik politikalara işlerlik kazandıramamasında devlet bütçesiyle sınırlı tutulan maliye politikalarının da payı büyük olmuştur.

1946 - 1960 döneminin temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (42) :

- Yeni endüstrilerin kurulabilmesi amacıyla alt yapı yatırımları arttırılmıştır.
- Özel kesim yatırımlarında önceki dönemlere göre artışlar olmuştur.
- Tarım ürünlerinin fiyatlarında artışlar kaydedilmiş, ayrıca tarımda makineleşmenin artması ürün artışlarına neden olmuş, bu da gelir dağılımını etkilemiştir.
- Tüketim kalıpları değişerek, tüketim hızlanmıştıdır.
- Dış ödemeler dengesi açıkları büyümüştür.

Gerek devletin iktisadi kuruluşları sanayi ve hizmetlerle sınırlandırılmak istemesi, gerekse özel sektörün iç ve dış kaynaklarla desteklenmesi sonucu sanayi kesiminin G.S.M.H. içindeki payı % 14.3'e yükselmiştir (43).

(41) KILIÇBAY, Ahmet ; a.g.e., s.110

(42) KILIÇBAY, Ahmet ; a.g.e., s.109

(43) Bknz. Ek 6

1950 - 1953 arasında yatırımların G.S.M.H. içindeki payı % 14.99'a yükselmiş; özel sektör yatırımlarının payı ise % 50'nin üstüne çıkmıştır. 1956-1958 yılları Türkiye'de dışa kapalı ekonomik politikaların uygulandığı bir dönemdir (44). Özellikle 1958'de yürürlüğe konan istikrar programı ile ithal ikamesi ile sanayileşme politikasının uygulanmaya başlanması yerli sanayinin gelişmesini amaçlarken ara ve yatırım malları ithalatının artmasına neden olmuştur. 4 Ağustos devalüasyonu ihracatın arttırılmasını amaçlarken bu artış gerçekleştirilememiştir (45).

İç ve dış borçlanmanın arttığı bu dönemde devletin Merkez Bankası'na olan borçlarının artmasının da etkisiyle emisyon dolayısıyla mevduatlar ve krediler artmıştır. Ayrıca sanayinin finansmanını sağlamak üzere 1951'de 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Ülkeye gelen yabancı sermaye artmakla birlikte verilen izinler ile gelen sermaye karşılaştırıldığında gelişimin hedeflenenin altında kaldığı görülmektedir. Ülkeye gelen yabancı sermayenin en büyük payı ilaç (%22.8), kauçuk (% 19.8), elektrik ve elektronik (% 17.5) sanayilerine gitmiştir. % 11.5'u madeni eşya ve makine sanayine geri kalanı ise gıda, taşıt araçları ve diğer sanayi kolları arasında dağılıma uğramıştır (46).

(44) KAZGAN, Gülten ; a.g.e., s.316

(45) KAZGAN, Gülten ; a.g.e., s.318

(46) İLKİN, Akın ; a.g.m., s.400

2- PLANLI DÖNEM :

Türk toplumu 1961 Anayasası ile yeni bir döneme girmiş; Devlet, "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır" hükmü ile kalkınma planları yapmakla görevlendirilmiştir. Gerek daha önce yapılan sanayi planlarının uygulamada yeterince başarılı olamaması, gerekse Türk ekonomisinin artık sanayi toplumu haline dönüşmeye başlaması planlamanın kurumlaştırılmasını bir gereksinim haline getirmiştir. 30 Eylül 1960 tarihinde yürürlüğe giren 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.

İlk önceleri onbeş yıllık bir perspektifi kapsayan Türk planları beşer yıllık dönemlere ayrılmıştır. Ayrıca her yıl için Yıllık Programlar düzenlenmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ana hedefleri şunlardır.(47):

- Yıllık % 7 oranında büyüme hızı sağlanması,
- İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlanması,
- Sosyal adalet ilkelerinin gerçekleştirilmesi.

2.1. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI :

Kalkınmanın sanayileşme ile sağlanmasının temel amaç olarak kabul edildiği B.B.Y.K.P. ile sermaye malları üretimi ve ihraç olanaklarını genişletecek sanayilere yatırım önceliği sağlanmaya çalışılmıştır. Planın uygulandığı 1963 - 1967 yıllarında ekonomide tarımdan sanayiye doğru yapısal bir değişim meydana gelmiştir. Tarımsal gelirin toplam gelir içindeki payı % 41.1'den %36.8'e düşmüştür.

(47) D.P.T. ; I.Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.33

Sanayi sektörünün payı ise % 16.7'den % 18.6'ya yükselmiştir. Plan döneminde özel sektörü geliştirmek üzere öngörülen önlemlerin büyük kısmı gerçekleştirilememiştir. Özel sektör yatırımları istenilen ölçüde imalat sektörüne kaydırılamamış ve konut yapımı çekiciliğini devam ettirmiştir.

Plan artan yatırımların iç tasarruflarla finanse edilmesini önerirken, tüketim harcamalarının da belli sınırlar içinde tutulması gerektiğini vurgulamaktadır (48). Yalnız bu yaklaşım uzun dönemde sanayinin tüketim malları üretimine kaymasına neden olmuştur. Tüketim malları üreten sektörler toplam üretimin % 76'sını içermiştir.

Plan döneminde görülen en önemli gelişmelerden biri ihracatın beklenilenin üstünde gerçekleşmesidir. İhracatın plan hedeflerini % 12 aşmasının başlıca nedeni mevcut bazı tarımsal ürün stoklarının eritilmesi ve ihracata yönelen tarımsal ürünlerin üretimlerinin arttırılmasıdır. Ayrıca işçi dövizlerinde meydana gelen ve önceden tahmin edilmeyen yüksek artışlar nedeniyle görünmeyen kalemlerde olumlu gelişme meydana gelmiştir. Döviz gelirlerinin beklenilenin üstünde artması ve dış yardım ve kredilerin zamanında sağlanamaması nedeniyle ekonominin dış açığı küçülmüştür. Kalkınmanın finansmanı için gerekli olan dış tasarrufların azalması sonucu iç tasarrufların arttırılmasına çalışılmıştır. İthal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikasının benimsendiği B.B.Y.K.P.'nin uygulandığı 1963 - 1967 yılları arasında üretimin yapısının sanayi lehine değiştiği söylenebilir.

(48) D.P.T. ; a.g.e., s.45-46

2.2. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI :

1968 yılında yürürlüğe giren İ.B.Y.K.P.'nda büyüme hızı yılda ortalama % 7 olarak öngörülmüş plan dönemi sonunda % 6.9 civarında gerçekleşmiştir.(49). GSMH'da sanayi lehine yapısal bir değişim hedeflenmekle birlikte sanayi kesimi istenilen düzeye ulaşamamıştır. Ekonomik yapı İkinci Plan döneminde de tarımsal niteliğini devam ettirmekle birlikte tarımsal üretimin bileşiminde bitkisel üretimin payı artmış, buna karşılık hayvansal ürünlerin payı düşmüştür. Özellikle sanayi bitkileri ve yağlı tohum oranında artış sağlanmıştır. Sanayi üretimin bileşiminde önemli bir yer tutan imalat sanayinin payı % 93.1 civarında gerçekleşmiştir. İmalat sanayi içinde tüketim malları üretiminin nispi önemi azalmış, aramaları ise artmıştır. 1963 - 1971 yılları arasında imalat sanayi ve konut yatırımları toplam sabit sermaye yatırımları içinde %21 ile en yüksek paya sahip olmuş, bunu ulaştırma ve tarım yatırımları takip etmiştir.

Dış ekonomik ilişkilerde, uzun vadede ekonominin dış kaynaklara bağıllılığının önlenmesi, ödemeler dengesindeki açıkların ortadan kaldırılmasının amaç olarak benimsendiği İkinci Plan döneminde dış ticaret açığı giderek büyümüştür. Açıkları azaltmak amacı ile ithalat ikamesi ve ihracatı geliştirme politikaları birlikte uygulanmıştır. 1968 - 1971 yılları arasında dış ticaret açığı dört kat artmış, 1972 yılında bu fark 10.470.2 milyon liraya varmıştır. Ortaya çıkan döviz darboğazını gidermek, iç ve dış fiyatlar arasındaki dengeyi kurmak amacıyla 1970 yılında Türk parasının değeri ayarlanarak 1 dolar 15.15 TL. olmuştur.

(49) D.P.T. ; II.Beg Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, Ankara 1967, s.629-630

Birinci plandan farklı olarak istihdam sorununu ekonominin hızla gelişmesine bağlı bir hedef olarak gören İkinci Plan işsizliğin azaltılması konusundaki hedefine ulaşamamıştır. Bunda her iki planında sanayileşme süreçlerini ayrıntılı olarak ele almamasının etkisi olmuştur.

2.3. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI :

1973-1977 yıllarını kapsayan üçüncü plan döneminde % 7.4 olarak hedeflenen büyüme hızı % 6.5 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomide belirli bir yapısal değişimin amaçlandığı bu dönemde sanayinin G.S.Y.İ.H. içindeki payı artmakla birlikte plan hedefinin gerisinde kalmıştır. Tarım sektörü ortalama % 3.3, sanayi sektörü % 9.9 oranında büyümüştür. Özellikle sanayi sektörü öngörülen hedefin % 1.5 gerisinde kalmış, hizmetler sektörünün katma değeri ise % 1.1 artarak ortalama % 7.9 olmuştur (50). İmalat sanayinin toplam sınai üretim içindeki payı % 94 civarında gerçekleşmiş; tüketim malları üretiminin toplam imalat sanayi içindeki payı azalırken, ara ve yatırım mallarının payı artmıştır (51). Bununla birlikte sanayi üretiminin yapısı ara ve yatırım malları lehine değiştirilememiştir. Bu dönemde imalat sanayi düşük kapasite, döviz ve enerji darboğazı gibi sorunlarla karşılaşmıştır.

Sabit sermaye yatırımlarının G.S.M.H. içindeki payı ilk defa Üçüncü Plan döneminde hedefe yaklaşarak % 20.2 olmuştur. Bunun iç kaynaklardan karşılanan kısmı ilk iki yılda hedeflenen tasarruf düzeyine yaklaşılması nedeniyle İkinci Plan dönemine göre artış göstermiştir (52)

(50) D.P.T. ; IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, s.8

(51) D.P.T. ; a.g.e., s. 14

(52) D.P.T. ; a.g.e., s.34

1975, 1976 ve 1977 yıllarında iç tasarrufların istenilen düzeyde gerçekleşmemesi, dış tasarrufların artmasını zorunlu kılmıştır. Kamu kesiminin yeterince kaynak yaratamaması ve özel tüketim harcamalarının giderek hızlanması nedeniyle sabit sermaye yatırımlarının iç kaynaklardan sağlanan kısmı öngörülen hedefin altında gerçekleşmiştir.

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Plan döneminde, ara mallarda dışa bağımlılığın devam etmesi, üretimin iç pazara yönelik olması, iç talepteki artışlar ve yüksek enflasyon gibi iç etkenlerin yanısıra hampetrol fiyatlarının hızla artması, batı ülkelerini saran ekonomik bunalım sonucu ortaya çıkan dış etkenlerin de etkisiyle dış ticaret hedeflerinin gerisinde kalınmıştır ve dış ödemeler dengesi devamlı açık vermiştir. Ayrıca dış ticaretin yapısında öngörülen değişiklik gerçekleştirilememiş; cari değerlerle plan hedeflerinden önemli sapmalar meydana gelmiştir (53).

III. Plan döneminde kısa vadeli dış borçlanma, kredilerin üretimi ve ihracatı arttıracak yönde değerlendirilmemesi nedeniyle Türkiye'nin dış ödeme yükümlülüklerinin arttığı görülmektedir. Öteyandan yeterli reel kaynak sağlanamaması nedeniyle yatırımların finansmanında önemli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bunda kamu kaynaklarının yeterince arttırılamamasının ve Merkez Bankası kredilerinin mal ve hizmet arzına yol açmayan alanlarda kullanılması nedeniyle geri dönmemesinin etkisi büyük olmuştur. Diğer taraftan kredilerin geri dönmemesi para arzını genişletmiş, kamu kesiminin artan kredi talebi karşısında Merkez Bankası reeskont politikasını işletemiyerek para arzındaki artışları kontrol edememiştir (54).

(53) D.P.T. ; a.g.e., s.63

(54) D.P.T. ; a.g.e., s.100-105

2.4. DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI :

1979 - 1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Plânda, daha önceki planlarda olduğu gibi ekonomide bir yapı değişikliği amaçlanmıştır. Planın hazırlık çalışmalarının uzun sürmesi ve taslağın iki ayrı hükümet tarafından değiştirilmesi gibi nedenlerle 1978 yılı geçiş dönemi olarak kabul edilerek, Plan dönemi 1979'a kaydırılmıştır.

Dördüncü Plan dönemine. büyüme hızının düşmesi, dış ödemeler açığının büyümesi, işsizlik, enerji bunalımı hızlı enflasyon gibi sorunlarla giren Türk ekonomisinin bu darboğazlardan kurtulması için başlıca şu hedefler benimsenmiştir (55):

- Ekonomik gelişmenin istikrarlı bir şekilde hızlandırılarak sanayileşme düzeyinin yükseltilmesi,
- Dış ödeme gücünün arttırılması,
- Enerji darboğazının aşılması için ulusal kaynaklardan yararlanma oranının arttırılması,
- Tarımsal gelişme ile birlikte hızlı sanayileşmenin dengeli bir şekilde tüm ülkeye yayılmasını sağlamak,
- Sanayileşme hızını, ve ara ve yatırım mallarının payını arttırarak üretimin ihracata dönük gerçekleşmesinin sağlanması,
- Ülke gereksinimleri doğrultusunda teknoloji transferinde bulunmak,

Dördüncü Plan, diğer planlarla karşılaştırıldığında önemli atılımları hedeflemiştir. Örneğin % 8 olarak hedeflenen G.S.M.H. artışı 1968 fiatlarıyla % 2.08 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 1979 yılı ekonominin bütünü için çok kötü bir yıl olmuş ve negatif 0.8 büyüme hızı elde edilmiştir.

Türk ekonomisinin hızlı enflasyon ve döviz darboğazından kaynaklanan sorunları 1979 yılında giderek çözümsüz bir hale gelmiştir. İthalat zorluklarının doğurduğu olumsuz etkiler özellikle sanayi kesiminde üretim tıkanıklıklarına yol açmış; enflasyon nedeniyle finansman sorunlarının büyümesi ekonomide darboğazlar meydana getirmiştir. 1979 yılının sonlarında ekonomik sorunların tamamen çözümsüz hale gelmesi üzerine 1980 yılının başlarında yeni bir ekonomik önlem paketi gündeme gelmiştir.

1980 öncesinde Türk ekonomisinin karşılaştığı sorunların oluşmasında dünya konjonktüründeki "ekonomik istikrarsızlık" kadar, kalkınma olgusuyla birlikte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal yapı değişikliği de etkili olmuştur. Gerçekten 1973 petrol kriziyle ithal edilen dünya genelindeki gelişmeler ve Türkiye'nin kalkınmayı dönüştürmemesinden kaynaklanan istikrarsızlıklar karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir. Ayrıca 1978'e kadar gerçekleştirilen hızlı büyüme politikasının sağlam temellere oturtulmamış olması hükümetleri azalan özel yatırımlar yerine kamu yatırımlarını arttırma ve dışarıdan borç alma yolunu seçmeye itmiştir. Giderek bunalımdan çıkış için kalkınmadan fedakârlık edilmesi noktasına kadar gelinmiştir.

Türk Ekonomi tarihine "24 Ocak Kararları" adıyla geçen "1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri", 12.Eylül.1980 tarihinden sonra tamamen uygulanmaya başlamıştır. Uygulamaya konulan ekonomi politikaların belirleyici özelliği, ekonomik karar mekanizmasında tümüyle serbest piyasa koşullarında oluşacak fiatların egemen olmasıdır. Diğer bir deyişle arz ve talebe göre oluşacak denge fiatları serbest piyasada tarafların arz ve talebine göre belirlenen değerinden işlem görmesini dolayısıyla tam karşılığını almasını ve kaynakların rasyonel biçimde kullanılmasını sağlayacaktır. Gerçekten 1980 sonrasında uygulanan istikrar programının etkisiyle,

- ihracatın hem miktarı hem de bileşimi değişmiş,
- döviz rezervleri gelişmiş,
- ödeme planına bağlanan dış borçlar ülkenin kredi güvenirliliğini arttırmış,
- toplam mevduatlar içinde vadeli mevduatların payı yükselmiştir.

Hızlı bir sanayileşme sürecinin yaşandığı Türkiye'de karşılaşılan sorunların büyük çoğunluğu gelişmekte olan ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte ekonomik gelişime tarihsel süreç içinde baktığımızda kısa dönemli geçici önlemler yerine somut bir modelin işleyebileceği parasal bir yapının oluşturulamamış olmasının da bu sorunların çözümlenmesini güçleştirdiği görülmektedir. Kalkınmayı finanse edecek fonları yaratan böyle bir mekanizma kurulmadığı sürece de sorunlara uzun dönemli çözüm bulunması olanaksızlaşmaktadır. Öteyandan Türk ekonomisi kalkınmadan kaynaklanan sorunlarını çözebilme düzeyine henüz gelmemişse de, çözebilecek araçlara özellikle insan kaynağına sahiptir.

S O N U Ç

Dünya ekonomisinin on beş yıldır karşılaştığı yüksek enflasyon, ve uluslararası ödemelerin yapısındaki dengesizlik sorunlarının neden olduğu bunalımın çözümü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte gerçekleştirecekleri sağlıklı ve dinamik programlara bağlıdır. Dolayısıyla ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle mali ve parasal alanlardaki sorunları ancak birlikte hareket edilerek çözülebilecektir.

Dünya ekonomisinde son iki yılda görülen canlamaya karşılık yüksek faiz oranlarının devamı, kapasite kullanım oranlarının düşüklüğü, verimlilikte ki istikrarsızlık devam etmektedir. Yüksek faiz oranları gelişmiş ülkelerde yatırımlar üzerinde olumsuz etkiler yaparken, gelişmekte olan ülkelerin de borç yükünü ağırlaştırmaktadır. Öteyandan ekonomik sorunlara çözüm olarak önerilen klasik bir serbest piyasa mekanizmasının kalkınmakta olan ülkelerde gerçekleşebilme şansı ise tartışmalıdır. Zira, fiyat mekanizmasının arz ve talep koşullarına göre oluşacağı, dışa açık pazar ekonomisinin hakim olduğu bir ekonomi her ne kadar gerçekleşebilir gibi görünüyorsa da, sanayiini tüketim mallarından ara ve yatırım malları üretimine dönüştürememiş ülkelerde serbest piyasa mekanizmasının işleme ancak sıkı devlet kontrolü ve müdahaleciliğiyle mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan serbest piyasa mekanizmasının gereği olarak devlet müdahaleciliği ve korumacılığının da asgariye indirilmesi hatta giderek ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu da zaten yeni oluş-

makta olan sanayilerin giderek yok olması anlamına gelmektedir.

Serbest piyasa ekonomisi vasıtasıyla az gelişmiş ülkelerin ekonomik sorunlara çözüm bulunarak, enflasyonsuz büyümenin gerçekleştirilmesi bu ülkelerin yapısal özellikleri nedeniyle uzun vadede mümkün olmamaktadır. Zira, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, ekonomide önemli bir tasarruf potansiyeli olduğu varsayımından hareket edilerek yüksek faize dayalı para politikası vasıtasıyla tasarruflar özendirilerek iç talep kısılabilmektedir. Ama bu tür para politikaları, tasarrufların yatırıma dönüştürülemediği ve gelir artışı yaratılamadığı takdirde yeniden enflasyona neden olmaktadır. Çünkü, böyle bir yaklaşım bir yandan toplam tasarrufların limitine gelinmesine neden olurken diğer yandan mevduat faizlerinin tüketime yönelmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kalkınmayı gerçekleştirmek için uygulanan ekonomi politikaların taşınması gereken başlıca özellikler şunlardır :

- Kaynakların ülke çıkarlarına uygun biçimde kullanılması,
- Tam istihdamın sağlanması,
- Fiatlar genel düzeyinde istikrarın sağlanması,
- Ödemeler dengesinin sağlanması,

Temelde belli bir gelişme potansiyeline sahip olan Türkiye, kısa dönemde hemen çözüm bulunması gereken önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Ama bütün bu sorunların temelinde yatan neden kaynak yetersizliğidir. Sorunun çözümü mevcut kaynakların rasyonel biçimde kullanılarak yatırımların arttırılmasına bağlıdır.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN ÜRETTİKLERİ TEMEL
MADDELERİN DÜNYA İHRACATINDAKİ PAYI

	(1970 - 1978)	(%)
	<u>Değer</u>	<u>Miktar</u>
Oil	38.0	35.7
Pamuk	42.3	47.7
Şeker	64.9	66.2
Jüte	73.2	88.5
Hardfibren	77.3	85.9
Naturalkauçuk	98.1	98.3
Et	19.1	28.6
Çay	78.6	80.9
Kakao	95.9	98.0
Muz	78.6	88.7
Kahve	92.7	95.4
Kereste	63.8	85.2
Boksit	83.9	71.4
Bakır	58.0	71.4
Demir	37.7	44.2
Manganez	47.8	47.8
Fosfat	58.0	51.7
Kalay	82.4	80.0

Kaynak: U.N. Conference on Trade and Development.
August.1982., s. 21

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE
DIŞ TİCARET STRATEJİLERİNİN GELİŞME SEYRİ

<u>Ülke</u>	<u>Dönem</u>	<u>Dış Tic. Stratejisi</u>	<u>Ortalama</u> <u>Yıllık büyüme hızı</u>	
			<u>İhracat Kazancı</u>	<u>Reel GSYİH</u>
Brezilya	1955-1960	İt. İkâ.	-2.3	6.9
	1960-1965	İt. İkâ.	4.6	4.2
	1965-1970	İhr.İkâ.	28.2	7.6
	1970-1976	İhr.İkâ.	24.3	10.6
Şili	1960-1970	İt. İkâ.	9.7	4.2
Kolombiya	1955-1960	İt. İkâ.	-0.8	4.6
	1960-1965	İt. İkâ.	-1.9	1.9
	1970-1976	İhr.İkâ.	16.9	6.5
Kore	1953-1960	İt. İkâ.	-6.1	5.2
	1960-1970	İhr.İkâ.	40.2	8.5
	1970-1976	İhr.İkâ.	43.9	10.3
Pakistan	1953-1960	İt. İkâ.	-1.5	3.5
	1960-1970	İt. İkâ.	6.2	6.8
Tunus	1960-1970	İt. İkâ.	6.8	4.6

Kaynak: Finance and Development,
June 1983, Vol. 20., No. 2, s. 7

DOĞRUDAN YATIRIM YAPILAN ÖNEMLİ BAZI GELİŞMEKTE
OLAN ÜLKELERE NET SERMAYE GİRİŞİ

(Milyon \$)

<u>ÜLKELER</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>
Mısır	22	38	27	120
Hindistan	18	49	55	72
Nijerya	20	9	-5	-1
Somali	x	0	0	x
Zaire	98	144	111	67
Kolombiya	79	96	113	193
Peru	66	326	98	231
Filipinler	144	130	125	110
Tayland	38	38	217	218
Bankacılık	1,317	1,703	1,799	1,996
Merkezi Olan Ülkeler (¹)				
Arjantina	310	667	880	638
Brezilya	1,738	1,533	788	1,154
Hong Kong	252	342	363	964
Kore	184	1	-208	260
Meksika	495	1,048	2,001	1,154
İspanya	527	1,233	486	415
Gabon	9	20	25	27
Endonezya	418	-383	280	2,580
İran	909	164	81	24
Nijerya	164	-49	92	406
S. Arabistan	54	73	27	42
<u>Venezuela</u>	<u>184</u>	<u>131</u>	<u>99</u>	<u>296</u>
Toplam	7,788	8,934	9,217	13,540

(¹) Bahama, Bermuda, Cayman Adaları, Liberya, Hollanda Antille-ri, Panama..

Kaynak: OECD, Investing in Developing Countries, Paris, 1983.

SEKTÖRLERİN GSYİH İÇİNDEKİ % PAYLARI
(1923 - 1938)

(1968 Faktör Fiyatlarıyla)

<u>Yıllar</u>	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
1923	42.8	11.0	46.2
1924	47.9	8.5	43.6
1925	46.4	9.1	44.5
1926	52.5	7.9	39.6
1927	42.3	10.8	46.9
1928	45.6	6.7	47.7
1929	52.6	7.9	39.5
1930	49.6	8.5	41.9
1931	52.0	9.2	38.8
1932	42.3	12.0	45.7
1933	44.3	12.4	43.3
1934	43.2	12.9	43.9
1935	42.4	13.3	44.3
1936	51.5	10.8	37.7
1937	49.1	11.9	39.0
1938	47.2	12.5	40.3

Kaynak: T.T.O.S.O. ve Ticaret Borsaları Birliği; 1923-1981
Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye
Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

SEKTÖRLERİN GSYİH İÇİNDEKİ % PAYLARI
(1938 - 1950)

(1968 Fiyatlarıyla)

<u>Yıllar</u>	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
1939	45.2	13.7	41.1
1940	46.4	12.3	41.3
1941	43.4	13.6	43.0
1942	45.1	11.6	43.3
1943	48.3	12.2	39.5
1944	45.8	11.0	43.2
1945	41.4	10,2	48.4
1946	48.2	10.6	41.2
1947	42.2	12.4	45.4
1948	48.3	11.5	40.2
1949	44.2	11.9	43.9
1950	44.9	11.9	43.2

Kaynak: T.T.O.S.O. ve Ticaret Borsaları Birliği; 1923-1981
Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye.
Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

ÜRETİM FAALİYET KOLLARINA GÖRE
SEKTÖRLERİN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI
(1950 - 1960)

(1968 Faktör Fiyatlarıyla)

<u>Yıllar</u>	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
1950	44.9	11.9	43.2
1951	47.7	10.9	41.4
1952	47.3	11.0	41.7
1953	46.0	11.7	42.3
1954	40.9	13.1	36.0
1955	41.2	13.4	45.4
1956	51.5	14.2	44.3
1957	40.5	14.9	44.6
1958	42.3	14.6	43.1
1959	41.4	14.5	44.4
1960	40.7	14.3	45.0

Kaynak: T.T.O.S.O. ve Ticaret Borsaları Birliği; 1923-1981
Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye
Tablo 18'den yararlanılarak hazırlanmıştır..

Ek: 7

BİRİNCİ VE İKİNCİ PLAN DÖNEMİNDE GSMH'NİN
ARTIŞ HIZLARI

(Sabit fiyatlarıyla)

<u>1963-1967</u>		<u>1968-1971</u>	
<u>YILLAR</u>	<u>ARTIŞ HIZI(%)</u>	<u>YILLAR</u>	<u>ARTIŞ HIZI(%)</u>
1963	7.7	1968	6.7
1964	4.9	1969	6.3
1965	4.6	1970	5.5
1966	10.3	1971	9.2
1967	6.1		
	<u>6.7</u>	<u>1968 - 1971</u>	<u>6.9</u>
		1972 (program)	<u>7.0</u>

KAYNAKÇA

- Acar, M. Sadık : Maliye ve Para Politikalarının Etkinliği Açısından Keynesçi ve Monetarist Yaklaşımların Mukayesesi.
- Ackley, Gardner : Macroeconomic Theory, MacMillian Comp. N.Y. 1964.
- Adelman, Irma : Theories of Economic Growth and Development, Stanford University Press, 1961.
- ADY, P.H. : "Private Overseas Investment and The Developing Countries", Private Foreign Investment and the Developing World, Praeger Publishers, N.Y. 1971.
- Akbaygil, Akin : Uluslararası Parasal Düzen ve Azgelişmiş Ülkeler, Doktora Tezi, İstanbul 1981.
- Akbaygil, Işıl : Enerji Açısından Teknoloji Transferi, İstanbul 1980.
- Akgüç, Öztin : "ATATÜRK Döneminde Bankacılık" ATATÜRK Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul 1981.
- Alkin, Erdoğan : Gelir ve Büyüme Teorisi, İktisat Fakültesi Yayınları, No. 466.
- Alkin, Erdoğan : Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Yayın No. 478, İstanbul 1981.
- Alkin, Erdoğan : "Gelişen Bir Ekonomide İthal İkâmesi", Refii Şükrü Suvla'ya Armağan, İstanbul 1971.

- Alkin, Erdoğan : Dışa Açılma ve İhracatın Ülkeler ve Mal Gruplarına Göre Çeşitlenmesi. Para Dergisi, Mart 1982.
- Alkin, Erdoğan : "Son Bunalımdan Sonra Faiz Üzerine Tartışmalar", Para Dergisi, Sayı 14, Temmuz 1982.
- Alkin, Erdoğan : "En Önemli Sorun İhracat Yetersizliği", Para Dergisi, Sayı 1, Haziran 1981.
- Alkin, Erdoğan : "KİT Sorunu", Para Dergisi, Sayı 5, Ekim 1981.
- Alkin, Erdoğan : "İstikrar Politikaları Üzerine Tartışmalar", Para Dergisi, Sayı 7-8, Tem.-Ağus. 1981.
- Alkin, Erdoğan : "Son Ekonomik Durum ve Politikaların Değerlendirilmesi", Para Kredi, S. 20-21, Haz.-Tem. 1983.
- Alpar, Cem : Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, A.İ.T.İ.A., Yayın No. 195, Ankara 1982.
- Alpar, Cem : Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, A.İ.T.İ.A., Yayın No. 124, Ankara 1978.
- Andic, F.S.-
Dossier, D. : A Theory of Economic Integration for Developing Countries, Allen and Unwin, London 1971.
- Aşkın, Aydemir : "Fiyat ve Maliyetlerdeki Artışlar Karşısında Sınai Teşebbüslerin Finansman Sorunları ve Kaynak Yetersizliği", Para ve Kredi Politikaları, T.T.O.S.O. Birliği, 1975.

- Atallah, M.K. : The Long-Term Movement of the Terms of Trade Between Agricultural and Industrial Products, Netherlands Economic Institute, Rotterdam 1958.
- Balassa, B. : "The Process of Industrial Development and Alternative Strategies", Princeton Essays in International Finance, No. 141, Princeton Univ., Dec. 1980.
- Basch, Antonin : Financing Economic Development, MacMillian Comp., N.Y. 1964.
- Başak, Zafer : Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, Türkiye 1960-1970, Doçentlik Tezi, Ankara 1972.
- Benham, F. : Economic Aid to Underdeveloped Countries, Oxford Univ. Press, N.Y. 1964..
- Bettelheim, C. : Planification et Croissance accélérée, Petite Collection, Paris 1975..
- Bhagwati, J.N. : The Economics of Underdeveloped Countries, World University Library, London 1966..
- Bhagwati, J.N.. : "The Pure Theory of International Trade", Survey of Economic Theory Vol. II, Growth and Development N.Y. 1965.
- Bhagwati, J.N. : "Protection in Foreign Trade and Industrialization", Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme İçinde E.S.E.K.H., İstanbul 1968.
- Birtek, F. - Keyder, Ç. : "Agriculture and the State An Inquiry into Agricultural Differentiation and Political Alliances, the Case of Turkey", Journal of Peasant Studies, Vol. 2, No. 4, 1975..

- Black, Lloyd : The Strategy of Foreign Aid, D. Van Nost-
rand Comp. Inc. Princeton 1968.
- Bozkurt, Ünal : Ekonomide Yabancı Sermaye, Yabancı Sermaye
Dern. Yay. No. 15, İstanbul 1983.
- Branson, William : Macro Economic, Theory and Policy, Harper
and Row Publishers, N.Y. 1972.
- Bronfenbrenner, M. : "İktisadi Kalkınmanın Yüksek Maliyeti",
İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, ODTÜ
Yay. No. 6, Ankara 1966.
- Bruton, Henry J. : "Growth Models and Underdeveloped Econo-
mies", The Journal of Political Economy,
August 1955.
- Bulutay, T.-
Tezel, Y.S.-
Yıldırım, N. : Türkiye Milli Geliri (1923-1948), A.Ü.
Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No. 375,
Ankara 1974.
- Celasun, Merih : Sources of Industrial Growth and Structu-
ral Change The Case of Turkey, World Bank
Staff Working Papers, No. 614, 1983
- Celasun, Merih : Some Problems in the Method of Turkish
Planning, Bolu 1966.
- Chakravarti, A.K.-
Çınar, C.-
Canalp, G. : "Structural Interdependence of the Turkish
Economy 1963", DPT, Ankara 1967.
- Chakravarty, S. : The Logic of Investment Planning, North-
Holland Publishing Comp. Amsterdam 1959.
- Chandler, L. : Central Banking and Economic Development,
Univ. of Bombay Press. 1962.

- Chenery, H.B. : "Structural Patters of Change", American Economic Review.. Feb.. 1960.
- Chenery, H.B.-
Strout, A.M. : "Foreign Assistance and Economic Development", American Economic Review, Sept. 1966..
- Chudnovsky, D. : "Regulatin Technology Imports In Some Developing Countries", Trade and Development, An UNCTAD Review, U.N. Publ.No. 3, 1981..
- Clark, P.B. : Planning Import Substitution, North Holland.
- Crouch, Robert : "Keynes Versus Tobin on Liquidity Preference", Econometrics, Vol. 39, No. 4, 1971..
- Çarıkçı, Emin : Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara 1983..
- Çiller, Tansu : Inflation in Turkey: Performance in 1984 and Prospects for 1985, Middle East Business and Banking, Vol.. 4, No. 1, Jan. 1985.
- Demirel, Ahmet : "Para ve Sermaye Piyasalarının 1980'li Yıllarda Kalkınmanın Finansmanına Katkıları", II. İzmir İktisat Kongresi, Kalkınma Politikaları Komisyonu, İzmir. 2-7 Kasım 1981.
- DİE : 1984 İstatistik Yıllığı..
- DİE : Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı. Ankara 1973..

- D.P.T. : Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planı.
- D.P.T. : İkinci 5 " " "
- D.P.T. : Üçüncü 5 " " "
- D.P.T. : Dördüncü 5 " " "
- D.P.T. : Makro Model, 1965.
- Dunning, J.H. : "The Multinational Enterprise", Lyods Bank Review, No. 97, July 1970.
- Ekin, Nusret : Endüstri İlişkileri, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 376, İstanbul 1976.
- Ekin, Nusret : "1981 Yılı Ortalarında Türk Ekonomisi", Para, S. 4, Eylül 1981.
- Ekin, Nusret : "Turkey's Migrant Workers: An Analysis of Problems and Prospects", The Middle East Business and Banking, Vol. 1, No.5, Nov. 1982.
- Ekin, Nusret : "AET İlişkileri ve Dış Güç Olayı", Ekonomide Diyalog, Yıl 1, 5-6 Kasım 1983.
- Ekonomide Diyalog : "İhracatı Teşvik ve Devlet", Mayıs 1985.
- Ergin, Feridun : Kredi Sistemi, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 437, İst. 1980.
- Ergin, Feridun : Para ve Faiz Teorileri, İktisat Fak. Yay, No. 465, İst. 1981.
- Ergin, Feridun : Kemal Atatürk, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 500, İst. 1984.
- Ergin, Feridun : "Türkiye'de Para Politikası Sorunlarına Genel Bakış", Para Dergisi, Temmuz 1982.

- Ergin, Feridun : "1977-1982 Döneminde Kredi Piyasası",
Para, Eylül 1982.
- Falush, Peter : "The Changing Pattern of Savings",
National Westminster Bank Quartely Review
August 1978, London.
- Friedman, Benjamin : "Lessons from the 1979-1982 Monetary
Policy Experiment", American Economic
Review, May 1983.
- Friedman, Irving : Enflasyon-Dünyayı Saran Bunalım, İktisadi
Yay., İstanbul 1981.
- Friedman-Kaldor : Para Teorisinde Devrim ve Karşı Devrim,
Eskişehir 1982.
- Furstenberg, G.M. : "Double-digit Inflation: A Wasteful Tax
For The Developing World", Finance Deve-
lopment, V. 17, No. 3, September 1980.
- Garcia, L.E. : "The Inter-American Development Bank and
National Development Banks: Interaction
and Linkages", Int. Jour. of Dev. Banking,
V. 1, No. 1, Jan. 1983.
- Gardner, David : "The Free Miracle in Difficulties",
Financial Times, London, 17 Nov. 1982.
- Gökay, Ömer : Dış Ödemelerde Mali ve Parasal Ayarlama
Mekanizması, Doktora Tezi, İst. 1972.
- Görgün, Sevim : Maliye Politikası, İ.Ü. İktisat Fak.
Maliye Enst. Yayını, İst. 1977.
- Görgün, Sevim : "Atatürk Dönemi Maliye Politikası"
Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semi-
neri, İst. 1981.

- Guild, Ian : "Forfaiting Widens Its Appeal", The Banker, April 1984..
- Gurley, John G.-
Shaw, Edward S. : Money in a Theory of Finance, The Brooking Institute, Washington DC.. 1976
- Güllap, Talât : Türkiye'de ve İktisaden Geri Kalmış Memleketlerde Bankacılığın Ekonomik Gelişmede Rolü, Atatürk Ün., Erzurum 1972.
- Habakkuk, John H. : "Nüfus Artışı ve İktisadi Kalkınma", İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, ODTÜ., Ankara 1966..
- Hamitoğulları, B. : Çağdaş İktisadi Sistemler, A.Ü. Siyasal Bil. Fak. Yay. No. 416, 1978.
- Hansen, Alvin H. : Readings in Business Cycle Theory, Blakiston 1944,
- Hirschman, A.O. : "Investment Policies in Underdeveloped Countries", The American Economic Review, Sept. 1957..
- Hiç, Mükerrerrem : Ödemeler Bilançosu Açıkları Sorunu ve 10 Ağustos 1970 Devalüasyonu, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri, Cilt I, İstanbul 1971..
- Hiç, Mükerrerrem : Para Teorisi, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., İstanbul 1973..
- Hiç, Mükerrerrem : Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, İst. 1974..
- Houthakker, H.S. : "On Some Determinants of Saving in Developed and Underdeveloped Countries", in Problems Economic Development, London 1965.

- Hughes, H. : "Achievements and Objectives of Industrialization", Policies for Industrial Progress in Developing Countries, Oxford Univ. Press, Oxford 1980.
- ILO : Employment, Growth and Basic Needs: A One-World Problem- The International "Basic Needs Strategy" Against Chronic Poverty, Geneva, June 1976.
- I.M.F.. : Annual Report 1981.
- I.M.F.. : Adjustment and Financing in the Developing World: The Role of the International Monetary Fund, IMF Publication 1984.
- I.M.F.. : International Capital Markets: Developments and Prospects 1983, IMF Publication 1984..
- I.M.F.. : The World Bank Annual Report, 1984.
- İlkin, Akın : Türkiye'de Sanayi Politikası (1923-1973). İ.Ü. İktisat Fak. Mecmuası.
- İlkin, Akın : Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 453, İst. 1979.
- İlkin, Akın : "Faiz Politikamızda Yeni Gelişmeler", Ekonomide Para Kredi, Sayı 3, İst.. 1981.
- İlkin, Akın : "Sanayi İşletmelerinde Finansman Sorunları", Ekonomide Diyalog..
- İlkin, Akın : "Dışsatım Politikamız", Para Kredi, Yıl. 1, Sayı 2, Aralık 1981.
- İlkin, Akın : "Bankacılık Sisteminde Gelişmeler", Para, S. 15, Ağustos 1982..

- İlkin, Akın : "Türk Banka Sistemi Alıcı Çözümler Bekliyor", Yıl 2, Mayıs 1984.
- İlkin, Akın : 1983 Yılında Yatırım Politikası, Sayı 218-219, Ocak-Şubat 1983.
- İnan, Afet : Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933, T.T.K.1972.
- Kaldor, N. : "Alternative Theories of Distribution", Review of Economic Studies, No. 2, 1955.
- Kaldor, N. : "Devaluation and Adjustment in Developing Countries", Finance and Dev., Vol.. 20, No. 2, June 1983.
- Kaldor, N. : Reports on Taxation II.
- Kaya, Cahit : Dış Finansman Teknikleri, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. No. 286, İst. 1970.
- Karlık, Rıdvan : Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İst. 1983..
- Kazgan, Gülten : "Enflasyon Hızı, Nominal Reel Faiz Hadleri, Değişen Borç Yüğü ve Finansal Sorunlar", Para Dergisi, Temmuz 1982..
- Kazgan, Gülten : Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yay. İst. 1985.
- Kazgan, Gülten : Türkiye Ekonomisinde Strüktürel Değişme 1950-1960, İ.Ü. İkt. Fak. Mec. Cilt XXIII, Sayı 3-4, İst. 1964.
- Kelly, Janet : "International Capital Markets: Power and Security in the International System", Orbis, V.. 21, No. 41, 1978.

- Keyder, Çağlar : Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929) .., Ankara 1982.
- Keynes, J.M. : The General Theory of Employment, Interest and Money, N.Y. 1935.
- Keynes, J.M. : A Treatise on Money, Vol. II, MacMillian and Co. Ltd. London 1950.
- Khan, G. : "Adjustment and Growth a Cooperative Approach", Finance and Development, June 1985, Vol.. 22.
- Kılıçbay, Ahmet : Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler, İş Bankası Yayını, Ank. 1984..
- Krueger, A.O.. : Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences, National Bureau of Economic Research, Ballinger Publishing Co., Cambridge 1978.
- Krueger, Anna O. : "Import Substitution Versus Export Promotion, Fin. and Dev., Vol. 22, No. 2 June 1985.
- Lanyı, A. : "The Importance of Interest Rates in Developing Economies ", Finance and Development, Vol.. 20, No. 2, June 1983..
- Saraçoğlu, R.
- Leibenstein, H. : Economic Backwardness and Economic Growth, J. Wiley, N.Y. 1940.
- Lewis, W.Arthur : "Is Economic Growth Desirable", Development and Society, The Dynamics of Economic Change, St. Martin's Press, N.Y. 1964,
- Lewis, W.Arthur : Inflation-The Theory of Economic Growth, Allen and Unwin Ltd.. London 1955.

- Luckett, Dudley : Money and Banking, McGraw-Hill Inc. N.Y. 1976.
- Manisalı, Erol : Gelişme Ekonomisi. İ.Ü. İkt. Fak., 2446/417, İst. 1978.
- Marshall, Alfred : Economics of Industry MacMillian, London 1958.
- Mcgranahan, Donald : Contents and Measurement of Socio-Economic Development; Staff Study of the UN Record Institute for Social Development, N.Y. 1972.
- Mcgreevey, W.P. : Third World Poverty: Newstrategies for Measuring Development Progreu. Lexington Books 1980.
- McKinnon, R. : Money and Capital in Economic Development, Washington D.C. The Brooking Institution, 1973.
- Morse, B.-
Kirdar, Ü. : "Human Resources Building and Technical Co-operation: A Challenge for the 1980's", UNDP, North-South Round Table, İst. 1983.
- Musgrave, R.A.-
Peggy, B. : Public Finance in Theory and Practice, MacGraw Hill, London 1980.
- National West
Minister Bank : Quarterly Review, August 1978, London.
- Nurkse, Ragnar : "The Size of the Market and Inducement to Invest", Development and Society, The Dynamics of Economic Change.
- Nurkse, Ragnar : Problems of Capital Formation in Under-developed Countries, Oxford 1953.

- Nowzan, Bahram : Managing External Debt in Developing Countries. Finance and Deve., Vol. 17, No. 3, Sept. 1980.
- ODTÜ : İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar.. Ank. 1966, Yayın No. 6.
- OECD : Development Co-operation Review, Paris 1979.
- OECD : Investing in Developing Countries, Paris 1983.
- Oliver, Brian : "Central Bank Functions in Less Developed Countries, The Case of Swaziland", National West Minister Bank, Quarterly Review, November 1979.
- Ongun, Hasan : Türkiye'de Ödemeler Dengesi, Para ve Enflasyon 1963-1976, ODTÜ, Ank. 1982.
- Ökçün, Gündüz : 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye Sorunu Ank. 1971.
- Önder, İzzettin : "Gelişmekte olan Ülkelerde Vergi Sistemlerine İlişkin İlkeler", Vergi Tedbirleri ve Meseleleri, İst. 1978.
- Özgüven, Ali : Tarım Ekonomisi, İst. 1974.
- Parasız, İlker : Para ve Banka Kuram-Politika-Kurumlar, Bursa Ak. Kitapevi Yay. No. 5, Bursa 1983.
- Pengilley, W. : "The Multinational Corporation", Tokyo Conference on Competition Policy 1973. Univ. of Pennsylvania 1974.

- Penguin Education : Inflation 1972
- Perlmutter, H. : "The Tortuous Evaluation of the Multi-national Corporation" Columbia Journal of World Business, V.IV, No.1, 1969
- Perlmutter, H. : "The Multinational Firm and the Future" The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences, Vol.403, Sept, 1972
- Perlmutter, H : "The Multinational Enterprise in the Decade one of the Merging Global Industrial System" Univ. of Pennsylvania, 1974
- Pfeferman, Guy : "Overvalued Exchange Rates and Economic Development", Finance and Development, Vol.22, No.1,
- Phelps, E.S. - : "Money, Public Dept, Inflation and Real
Burmeister, E Interest", Journal of Money Credit and Banking.
- Prebisch, R. : "Development Problems of the Peripheral Countries and the Terms of Trade", Economics of Trade and Development, John Willey and Sons Inc., NY 1963.
- Pritchard, E : Money and Banking London. 1958
- Poatsr. M. : Development co.operation: Efforts and policies of the Members of the Development Assistance Committee, OECD, Nov. 1982
- Quinn, J.B. : "Technology, Transfer by Multinational Companies" Howard Business Review, Nov. - Dec. 1969

- Robinson,, Jean : "Yabancı Yatırımlar ve Dış Yardım", IV. İktisatçılar Haftası,, 12-18 Aralık 1982
- Rosensteon - Rodan : "Notes on the Theory of the Big Push", Economic Development for Latin America,, Mac Millian,, London 1961
- Rostow,, W. W. : "The Take-off Into SelfSustaining Growth" Economic Journal,, March 1956
- Rostow, W.W. : The Stages of Economic Growth,, Cambridge University Press,, 1962
- Rowan, D. L. : Output,, Inflation and Growth An Introduction to Macro Economics,, Mac Millian and Co. Ltd. London 1968
- Sağlam, Dündar : Dünyada ve Türkiye'de Devlet Borçlarındaki Artışlar ve Doğurduğu Tehlikeler, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl,, 22, Sayı 7 Temmuz 1985
- Samuelson, P. A. : Economics, Mac Graw Hill Book Comp., N.Y. 1980
- Sanus, Burhan : Para Ekonomisi İst.1960 Cilt II.
- Savaş, Vural : Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı Eskişehir 1962, E.İ.T.İ.A. Yay. No.:17
- Savaş Vural : Kalkınma Ekonomisi, İ.İ.T.İ.A. Yay.No:315-547 İstanbul 1979
- Scitovsky, T. International Trade and Economic Integration as a Means of overcoming the disadvantages of small Nation London 1963

- Serin N. : İktisadi Kalkınma için Planlama SBF 1971
- Steward, F. : "Choice of Techniques in Developing Countries", Sciences, Technology and Development, London 1973
- T.C. Başvekâlet
İstatistik Umum
Müdürlüğü : 1930 İstatistik Yıllığı, Ankara 1930.
- Tekeli, İ.-
İlkin, S. : Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, ODTÜ Yay. No. 39 Ank. 1982.
- Tekeli, İ.-
İlkin, S. : Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ Yay. No. 24 Ank. 1974.
- Tekeli, İ.-
İlkin, S. : 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yay. No. 30, Ank. 1977.
- The Brandt Commis : Common Crisis North-South; Co-operation for World Recovery, Cambridge 1983.
- Thirlwall, A.P. : İktisadi Kalkınmanın Finansmanı, Akbank Kültür Yay. MacMil. İkt. Serisi, İst. 1980
- Thirlwall, A.P. : Inflation, Saving and Growth in Developing Countries, St. Martin's Press N.Y. 1974.
- Tinbergen, J. : Shaping The World Economy, Suggestions for an International Economic Policy, the 20th Century Fund, N.Y. 1962.

- Togan, Subitay : "İktisat Politikaları ve Büyüme", İktisat Politikaları ve Gelişme Doğrultuları, 10. İkt. Haftası İst. 1985.
- Tokgöz, E. : a.g.m.
- T.T.O.S.O. ve T.B.B. : 1923-1981 Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye, Toplu 27.
- Türk, İsmail : Maliye Politikası Amaçlar-Araçlar ve Bütçe Teorileri, Ank. 1975.
- Türk, İsmail : İktisadi Kalkınmanın Finansmanında Vergi Politikası, Ank. 1961.
- Uluatam, Özhan : Makro İktisat, A.Ü. Siyasal Bilgiler Yay. No. 363, Ank. 1973.
- UN : Yeter Derecede Gelişmemiş Ülkelerin İktisadi Kalkınması ile İlgili Tedbirler, Çev. Necdet Serin, Ank. 1964.
- UN : "Report On A Unufied Approach T. Development Analysis and Planning", Preliminary Report of The Secretary General, Economic and Social Council, Geneva 1972.
- UN : Statistical Yearbook for Latin America 1979.
- UN : "Direct and Indirect Effects of Inflation on the Savings Behaviour of Hoseholds, Savings for Development, N.Y. 1981.
- UN : "Towards the New International Economic Order", Report of the Director-General for Development and International Economic Co-operation, N.Y. 1982.

- UN : Interdependence of Problems of Trade, Development Finance and the International Monetary System", 6. Sept. 1982.
- UN : Monthly Statistical Bulletin, Dec. 1984.
- Uras, Güngör : Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İst. 1979.
- Urzua, Raul : "Population Redistribution Mechanisms as Related to Various Forms of Development", Population Distribution Policies in Development Planning, U.N., N.Y. 1981.
- Ülken, Yüksel : Atatürk ve İktisat, İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model", İş Bankası Yayınları, Ank. 1984.
- World Bank : The World Bank Annual Report 1984..
- World Bank : The World Bank Annual Report 1981..
- Weston, J.F.-
Brigham, E.F. : Managerial Finance, Holt Rinehart and Wiston, N.Y. 1974.
- Yağcı, Fahrettin : Protection and Incentives in Turkish Manufacturing, World Bank Staff Working Papers.
- Yaşa, Memduh : "Vergi Politikası ve İktisadi Kalkınma" İkt. Fak. Mec. Cilt XVI, No. 1-4, 1954-55.
- Yaşa, Memduh : Devlet Borçları, İstanbul 1971

- Yeats, Alexander : Trade Barriers Facing Developing Countries,
St. Martin's Press 1979.
- Young, Allyn A. : "Increasing Returns and Economic Program.
Economic Journal, Dec.. 1928.
- Zimmerman, L.J. : "Poor Lands, Rich Lands: The Widening
Group N.Y.. 1965.